

ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

КАФЕДРА ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

ПРАВА ЛЮДИНИ
ТА ПУБЛІЧНЕ ВРЯДУВАННЯ
МАТЕРІАЛИ

ІV МІЖНАРОДНОГО ПРАВНИЧОГО ФОРУМУ

21 травня 2021 р.
м. Чернівці

Чернівці
Мехнодрук
2021

УДК [342.7:35](477)
ББК 67.9(4Укр)300,32я43
П68

*Рекомендовано до друку Кафедрою публічного права
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
Протокол № 12 від 21 травня 2021 р.*

Редакційна колегія:

- Ковбас І.В. Голова ГО «Правничий Щит», д. ю. н., доц. кафедри публічного права юридичного факультету Чернівецького національного університету ім. Ю.Федьковича
- Бабін І.І. Заступник голови ГО «Правничий Щит», к. ю. н., доц. кафедри публічного права юридичного факультету Чернівецького національного університету ім. Ю.Федьковича
- Крайній П.І. Заступник голови ГО «Правничий Щит», ас. кафедри публічного права юридичного факультету Чернівецького національного університету ім. Ю.Федьковича

П68 **Збірник** матеріалів IV Міжнародного правничого форуму «Права людини та публічне врядування», 21 травня 2021 р., м. Чернівці/ Уклад. І.В. Ковбас, П.І. Крайній. Чернівці: ЧНУ ім. Юрія Федьковича, 2021. 184 с.

ISBN 978-617-8034-04-7

Збірник містить матеріали доповідей учасників IV міжнародного правничого форуму «Права людини та публічне врядування».

Міжнародний форум присвячено проблемам правового регулювання публічного врядування та його відповідність європейським правовим стандартам

УДК [342.7:35](477)

ББК 67.9(4Укр)300,32я43

Автори несуть повну відповідальність за підбір і точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних імен та інших відомостей.

ISBN 978-617-8034-04-7

© Чернів. нац. ун-т, 2021

© Ковбас І.В., Бабін І.І., 2021

© ЮФ КП, 2021

© ПВКФ «Технодрук», 2021

Зміст

НАУКОВІ ДОПОВІДІ

Барабаш О. О. Юридичні гарантії права людини на інформацію в аспекті діяльності Європейського суду з прав людини.....	6
Боднар С. Б., Худик А. М. Судовий контроль за додержанням прав співвласників майна на стадії досудового розслідування: практика АП ВАКС	9
Ботнару С., Кучереску А. Противоположные концепции в регулировании института необходимой обороны на европейском пространстве, в ранний период новейшей истории.....	14
Вдовічен В. А. Адміністративна відповідальність суб'єкта публічної адміністрації як гарантія захисту прав людини.....	19
Гаврилюк Р. О. Солідарна довіра як парадигма медіації: постановка проблеми.....	22
Гавалешко П. С. Забезпечення права на захист під час розгляду справи судом апеляційної інстанції: практика ЄСПЛ.....	26
Ковбас І. В., Коваль А. М. До питання про дотримання прав людини під час запобігання і протидії розповсюдженню COVID – 19.....	29
Коломоєць Т. О. Моніторинг способу життя як важіль впливу на реалізацію права особи на публічну службу.....	32
Колпаков В. К. Права людини базисний чинник еволюції адміністративного права	36
Rayanova K. B. Women's Rights and the Council of Europe	40
Draghici V. Particularities of the crime of “killing at the request of the victim”, in the context of the legal protection of the right to life, in the romanian criminal law.....	44
Kolarov E. Right to good administration (Право належної адміністрації).....	47
Kumanova E., Angelova N. The Role of Health Mediators in the Protection of Rights of Vulnerable Groups	51
Marinova E. Legal obligations of citizens in the public sphere	55
Лис О. Г. Місце інклюзивної освіти в міжнародному праві прав людини на сучасному етапі	63
Столбовий В. М. Окремі аспекти дотримання прав громадян у службових правовідносинах сфери національної безпеки України.....	65
Пацурківський П. С. Медіація як світоглядний переворот у вирішенні спорів.....	67
Фурса С. Я., Фурса Є. І. Нотаріус як елемент правоохоронного механізму держави.....	71

Розвадовський В. І.	
Конституційна скарга як спосіб захисту конституційних прав особи у конституційному провадженні.....	76
Vaško A.	
Slovak Centre for Legal Aid.....	80
Zelena I.	
Features of the Ombudsman Institute in the Legal System of Ukraine.....	82
Бабін І. І.	
Податкові повноваження органів місцевого самоврядування в контексті концепції податкового суверенітету держави.....	86
Вдовічена Л. І.	
Визначення нотаріальної юрисдикції за територіальною ознакою як гарантія захисту прав людини.....	89
Гетманцев О. В.	
Державний примус в цивільному судочинстві України.....	92
Коваль М. В.	
Людський фактор в діяльності суб'єктів публічного адміністрування щодо реалізації ними прав людини	94
Меленко О. В.	
Вплив психологічних змін правника на якість професійної діяльності	98
Петровська І. І.	
Окремі питання антикорупційної діяльності в Україні.....	101
Федорук Н. С.	
Традиційне (індустріальне) розуміння держави як перешкода розвитку публічного права України.....	104
Устинова І. П.	
Правові засади регулювання крипторинку в Україні.....	107
Ющик О. І.	
Досудова доповідь як форма захисту прав та свобод обвинуваченого.....	111
Горбань Н. С.	
Оформлення свідоцтва про придбання майна з прилюдних торгів (аукціонів): актуальні проблеми.....	114
Крижевська О. О.	
Нотаріальне процесуальне представництво.....	117
Козмуляк К. А.	
Медіація як спосіб врегулювання екологічних конфліктів.....	121
Каращук К. Л.	
Правомірність обмеження прав людини: сучасні концепти тлумачення.....	123

Трибуна Молодого Вченого

Андроник В. В.	
Реалізація права людини на вільний доступ до інформації в Україні.....	127
Довганюк Д. С.	
Ідея розвитку індивіда як складова принципу верховенства права в доктрині німецького адміністративного права.....	128
Звоздецька І. В.	
Ціннісний вимір конституційного права України.....	131
Крайній П. І.	
Правова природа громадських консультативно-дорадчих органів в Україні.....	133

Кабанов В. І. Забезпечення державою виконання судового рішення як складова права кожного на судовий захист.....	136
Мешковой К. О. Дотримання принципу поваги до людської гідності у діяльності підрозділів дізнання органів національної поліції.....	138
Рудан С. М. Правові аспекти діяльності державного службовця у судовій системі.....	141
Солодан К. В. «Податок на Google» та забезпечення принципів рівності та справедливості в оподаткуванні.....	144
Юрійчук І. В. Особливості адміністративних процедур в діяльності органів публічної адміністрації.....	147

ДОПОВІДІ МАЙБУТНІХ НАУКОВЦІВ

Драгомерецька Д. В. Адміністративно-правовий механізм забезпечення прав людини.....	150
Загул Р. Ю. Генеza діалектики взаємовідносин інституцій громадянського суспільства та держави.....	153
Кравець А. В. Правові аспекти діяльності центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги.....	157
Лукіян Д. А. Функції прокурора: сучаний аналіз.....	160
Онофрейчук О. С. Правовий статус працівників ДБР.....	162
Оленич І. В. Генезис становлення інституту екстрадиції.....	164
Парайко М. І. Концепція публічних послуг: зарубіжний досвід.....	167
Рейпашій Н. Ф. Нотаріат в механізмі захисту прав людини	169
Середенко В. В. Інститут адміністративних послуг у правоохоронній діяльності.....	172
Смолій С. М. Нотаріат в період пандемії: зарубіжний досвід.....	174
Сулова Д. С. Інститут адміністративних послуг в діяльності митних органів.....	176
Хащева Я. В. Захист адвокатом прав людини в адміністративному судочинстві.....	178
Юрчишена А. О. Правова природа адміністративного акту.....	181

НАУКОВІ ДОПОВІДІ

*Барабаш О. О., д. ю. н. професор кафедри
загально-правових дисциплін
Інституту права Львівського
державного університету внутрішніх
справ*

**Юридичні гарантії права людини на інформацію в аспекті діяльності
Європейського суду з прав людини**

Під правом людини на інформацію варто розуміти передбачену Конституцією України і конкретизовану галузевим законодавством можливість людини користуватися благами і задовольняти свої законні інтереси за допомогою використання, пошуку, отримання, поширення і зберігання інформації про факти, події, процеси і явища, отримані в результаті активної поведінки, яка не суперечить законодавству. Для даного права, як і для багатьох інших прав і свобод людини, характерне встановлення єдиних міжнародно-правових стандартів захисту прав людини.

Проте, не зважаючи на це, порушення прав і свобод людини залишаються досить поширеним явищем, а способи їх захисту не завжди достатньо ефективні. Реалізація права людини на інформацію пов'язана з безліччю практичних проблем, актуальними з яких на сьогодні є забезпечення доступу до окремих видів інформації, особливо цінних для розвитку науки, культури, освіти. В даний час забезпечення реалізації права людини на інформацію пов'язано із спеціальними принципами правового регулювання міжнародного інформаційного обміну, які містять гарантії реалізації права людини на інформацію.

Право на інформацію захищається статтею 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, у якій вказано: «кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів...» [1]. Міжнародні юридичні гарантії прав людини можуть бути представлені у вигляді цілісної системи, що складається з низки взаємопов'язаних елементів, зокрема, норм і принципів міжнародного права, системи міжнародних міжурядових і неурядових органів і організацій, що діють з метою захисту цих прав, інституту міжнародної відповідальності тощо. Основу цієї системи складають міжнародні договори, які безпосередньо закріплюють (і тим самим гарантують) права і свободи людини, а також міжнародні органи, спеціально створені для здійснення контролю за реалізацією їх положень. До них, зокрема, відносяться: Комісія з прав людини в рамках ООН, Комітет з прав людини, Європейський суд з прав людини тощо.

У 1987 році Європейський суд з прав людини виніс перше рішення у сфері доступу до публічної інформації. У справі «Леандер проти Швеції» (“Leander v. Sweden1”) він виклав правову позицію, яка стала стандартом у цій сфері: «право на свободу одержувати інформацію, в основному, забороняє Уряду

встановлювати будь-якій особі обмеження одержувати інформацію, яку інші особи бажають або можуть бажати повідомити йому. Враховуючи обставини нинішньої справи, стаття 10 не дає приватній особі право на доступ до реєстру, який містить інформацію про її особистий стан, і не покладає на Уряд зобов'язання повідомляти цю інформацію приватній особі» [2]. Так, у практиці Європейського суду з прав людини є прецеденти, пов'язані з розглядом скарг за фактами порушення повноважень отримувати і розповсюджувати інформацію. Свобода отримання інформації розглядається Судом в різних аспектах, найбільш розповсюджені – стосовно діяльності засобів масової інформації. У рішенні «Санді Таймс проти Сполученого Королівства» від 26 квітня 1979 р. [3]. Суд підкреслив, що стаття 10 Конвенції гарантує не тільки свободу преси інформувати громадськість, а й право громадськості бути поінформованою належним чином (п. 66). Предметом судового розгляду неодноразово ставало право окремих осіб на отримання інформації про урядові рішення, а також щодо різних аспектів діяльності державних органів (наприклад, у справі «Гескін проти Великобританії» (1989 р.) [4].

Свобода поширення інформації та ідей, що є одним із елементів права на інформацію, може здійснюватися як при допомозі традиційних форм комунікації (заяви, письмові документи, усні висловлювання, жести), а також засобів масової інформації (радіо, телебачення, газети і журнали), так і за допомогою художніх форм вираження або використання нових інформаційних технологій. Свобода поширювати інформацію являє собою найважливішу складову свободи вираження думки. Свобода слова як «зовнішнє вираження» свободи думки і свободи думок і переконань може бути реалізована тільки шляхом поширення ідей або інформації певного змісту і характеру. З приводу цього, Європейський суд з прав людини розглянув низку справ, пов'язаних з поширенням інформації. Так, у справі «Касадо Кока проти Іспанії» [5] йшлося про поширення комерційної реклами у зв'язку з професійною діяльністю; у справі «Вебер проти Швейцарії» (1990 р.) журналіст і активіст руху із захисту навколишнього середовища були засуджені до покарання за те, що на прес-конференції вони порушили конфіденційність судового розслідування [4]. При цьому, аналіз рішення показав, що важливими є законні обмеження доступу до будь-якої інформації. Обмеження доступу до інформації повинні бути встановлені законом. Вони є необхідними в демократичному суспільстві і повинні відповідати цілям охорони національної безпеки, приватних інтересів, комерційних та інших економічних інтересів, економічної, фінансової та валютної політики держави, ефективного здійснення правосуддя, державного контролю тощо.

Проаналізувавши практику Європейського суду, можна зробити висновок про те, що порушення низки повноважень щодо реалізації права на інформацію, передбачених Конституцією України (шукати, зберігати, використовувати) не є предметом судового розгляду на міждержавному рівні. Крім того, даний орган відмовляється давати чітке визначення поняття «інформація». При цьому, як наголошується в коментарі, положення п. 1 ст.10 припускають широку сферу захисту від необґрунтованого втручання в реалізацію гарантованих прав, і в даному контексті зміст понять «інформація» істотного значення не має [6].

Європейський суд з прав людини в процесі розгляду конкретних скарг на порушення статті 10 Конвенції тлумачив поняття «інформація» по-різному, виходячи з того, що дія цієї свободи поширюється не тільки на інформацію або ідеї, які вітаються в суспільстві або розглядаються як нейтральні, але також і на таку інформацію або ідеї, які певним чином ображають, шокують чи дискредитують держава або будь-яку частину її населення. На думку Суду, подібний підхід відповідає вимогам плюралізму, терпимості і відкритості, без яких демократичне суспільство не може існувати [1].

Процедура розгляду спорів в Європейському суді створює умови для громадян України і осіб, які перебувають під юрисдикцією нашої держави, отримувати додатковий правовий захист своїх прав і свобод, що є основою правової реформи в Україні і таким чином спонукаючи законодавчу, виконавчу і судову владу модифікувати свої дії, виходячи з нових європейських принципів. Принагідно зазначимо, що роль Європейського суду з прав людини з кожним роком зростає. У тих умовах, коли нашої державі не завжди вдається належним чином забезпечити ефективні засоби захисту прав людини, у тому числі і з політичних мотивів, отримання додаткових гарантій в Європейському суді з прав людини набуває особливої ваги. Для вирішення питання про прийнятність скарги представники України більш детально вивчають предмет спору, і в тому випадку, якщо є підстави для її задоволення, вживають заходів щодо врегулювання спору без судового розгляду. Рішення Європейського суду з прав людини справляють вплив не тільки на долю конкретної справи. При розгляді аналогічних суперечок в національних судах громадяни можуть використовувати рішення Європейського суду з прав людини для свого захисту. Відтак, з метою створення ефективного правосуддя кожне рішення Європейського суду, в якому розглядається скарга українських громадян, має в обов'язковому порядку публікуватися в засобах масової інформації, відкрито розміщуватися на сайті в Інтернеті, а також використовуватися судами при вирішенні аналогічних спорів.

Таким чином, можна зробити висновок, що право людини на інформацію є одним із основних, фундаментальних прав людини. Конституційні юридичні гарантії права людини на інформацію трансформуються в гарантії міжнародні та дають змогу звертатися до міжнародних юридичних гарантій захисту цього права. Для конституційного права на інформацію, як і для багатьох інших прав і свобод людини, характерним є встановлення єдиних міжнародно-правових стандартів у сфері захисту. Як різновид міжнародно-правових гарантій права на інформацію можна розглядати діяльність міжнародних органів, а саме Європейського суду з прав людини.

Список використаних джерел

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
2. Рішення Європейського суду з прав людини щодо доступу до інформації / За заг. редакцією Шевченко Т.С., Розкладай І.Є. К.: Москаленко О.М., 2014. 200 с.
3. «Санді Таймс проти Сполученого Королівства» від 26 квітня 1979 р.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_164#Text
4. Рішення Європейського Суду з прав людини щодо доступу до публічної інформації: збірник. Київ: Видавництво «К.І.С.», 2017. 214 с.

5. «Касадо Кока проти Іспанії» від 24.02.1994 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/S06473>

6. Буртник Х. Правові позиції Європейського Суду з прав людини у справах щодо доступу до публічної інформації. Рада Європи. К.: ТОВ «К.І.С.». 2020. 142 с.

*Боднар С. Б., к. ю. н., доц., суддя,
Вищий антикорупційний суд
Худик А. М., к. ю. н., помічник судді,
Вищий антикорупційний суд*

Судовий контроль за додержанням прав співвласників майна на стадії досудового розслідування: практика АП ВАКС

При застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження на стадії досудового розслідування слідчий суддя повинен діяти у відповідності до вимог КПК України та судовою процедурою гарантувати дотримання прав, свобод та законних інтересів осіб, а також умов, за яких жодна особа не була б піддана необґрунтованому процесуальному обмеженню. Конституція України (ст. 41) гарантує, що ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним. Конфіскація майна може бути застосована виключно за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом [1].

За Першим протоколом до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 20.03.1952 р. (ст. 1), кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права [2]. Зміст та форма досудового розслідування повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, до яких, зокрема, віднесено і засади недоторканості права власності. Згідно з вимогами ст. 16 КПК України, позбавлення або обмеження права власності під час кримінального провадження здійснюється лише на підставі вмотивованого судового рішення ухваленого в порядку, передбаченому КПК України.

Відповідно до ч. 2 ст. 131 КПК України, одним із заходів забезпечення кримінального провадження з метою досягнення його дієвості є арешт майна. У відповідності до ст. 170 КПК України, арештом майна є тимчасове, до скасування у встановленому цим Кодексом порядку, позбавлення за ухвалою слідчого судді або суду права на відчуження, розпорядження та/або користування майном, щодо якого існує сукупність підстав чи розумних підозр вважати, що воно є доказом кримінального правопорушення, підлягає спеціальній конфіскації у підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, третіх осіб, конфіскації у юридичної особи, для забезпечення цивільного позову, стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди, можливої конфіскації майна. Арешт майна скасовується у встановленому цим Кодексом порядку.

Завданням арешту майна є запобігання можливості його приховування, пошкодження, псування, зникнення, втрати, знищення, використання, перетворення, пересування, передачі, відчуження. При вирішенні питання про арешт майна для прийняття законного та справедливого рішення слідчий суддя згідно з вимогами ст. ст. 94, 132, 173 КПК України повинен врахувати правову підставу для арешту майна, наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, розумність та співмірність обмеження права власності завданням кримінального провадження, а також наслідки арешту майна для підозрюваного, третіх осіб.

Частиною 2 ст. 170 КПК України передбачено, що арешт майна допускається з метою збереження речових доказів; спеціальної конфіскації; конфіскації майна, як виду покарання або заходу кримінально-правового характеру щодо юридичної особи; відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення (цивільний позов), чи стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди. Згідно вимог ч. 5 ст. 170 КПК України, у випадку передбаченому п. 3 ч. 2 цієї статті, тобто з метою конфіскації майна, арешт накладається на майно підозрюваного, обвинуваченого, засудженого або юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, за наявності достатніх підстав вважати, що суд, у випадку, передбаченому Кримінальним кодексом України (далі – КК України), може призначити покарання у виді конфіскації майна або застосувати до юридичної особи захід кримінально-правового характеру у виді конфіскації майна. Частина 11 ст. 170 КПК України вказує, що заборона або обмеження користування, розпорядження майном можуть бути застосовані лише у разі, коли існують обставини, які підтверджують, що їх незастосування призведе до приховування, пошкодження, псування, зникнення, втрати, знищення, використання, перетворення, пересування, передачі майна.

Таким чином, ч. 5 ст. 170 КПК України, визначаючи підстави арешту майна з метою конфіскації, встановлює умову – наявність достатніх підстав вважати, що суд у випадках, передбачених КПК України, може призначити покарання у виді конфіскації майна. Досить часто потреби досудового розслідування, зокрема забезпечення виконання можливого покарання у виді конфіскації в майбутньому, на даному етапі кримінального провадження виправдовують такий ступінь втручання у право власності підозрюваного. Необхідність арешту рухомого і нерухомого майна обґрунтовується обумовленою сукупністю підстав вважати, що таке майно може підлягати конфіскації як виду покарання у випадку прийняття в подальшому відповідного рішення судом. Водночас, практика Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду (далі – АП ВАКС) свідчить, що застосування заходів забезпечення у вигляді арешту майна з метою забезпечення конфіскації майна як виду покарання не повинно зачіпати законних майнових прав іншого з подружжя підозрюваного (частку в спільній сумісній власності іншого з подружжя) через неможливість в подальшому застосування конфіскації до такої частки (у випадку засудження особи), оскільки в такому випадку легітимна мета не зможе бути досягнута [11]. Така позиція АП ВАКС обґрунтовується, зокрема, наступним вимогами законодавства. Згідно із ч. 1 ст. 316 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), правом власності є право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею,

незалежно від волі інших осіб. Право власності набувається на підставах, що не заборонені законом, зокрема із правочинів (ч. 1 ст. 328 ЦК України).

Відповідно до ч. 1 та ч. 2 ст. 321 ЦК України право власності є непорушним. Ніхто не може бути протиправно позбавлений цього права чи обмежений у його здійсненні. Особа може бути позбавлена права власності або обмежена у його здійсненні лише у випадках і в порядку, встановлених законом. Згідно з вимогами ст. 391 ЦК України, власник майна має право вимагати усунення перешкод у здійсненні ним права користування та розпорядження своїм майном. Відповідно до вимог ч. 1 ст. 60 Сімейного кодексу України (далі – СК України), майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності. В той же час, відповідно до ч. 2 ст. 60 СК України вважається, що кожна річ, набута за час шлюбу, крім речей індивідуального користування, є об'єктом права спільної сумісної власності. Одночасно із цим, ч. 3 ст. 368 ЦК України визначено, що майно, набуте подружжям за час шлюбу, є їхньою спільною сумісною власністю, якщо інше не встановлено договором або законом. Спільна сумісна власність подружжя належить подружжю незалежно від того, на чие ім'я видано та оформлено документи.

Згідно ч. 1 ст. 70 СК України, у разі поділу майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, частки майна дружини та чоловіка є рівними, якщо інше не визначено домовленістю між ними або шлюбним договором. З огляду на положення ст. 70 СК України, відповідно до якої частки майна дружини та чоловіка є рівними, лише 1/2 частина майна у спільній сумісній власності належить кожному з членів подружжя. Згідно п. 5 ст. 170 КПК України, у випадку, передбаченому п. 3 ч. 2 цієї статті, арешт накладається на майно підозрюваного, обвинуваченого, засудженого або юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, за наявності достатніх підстав вважати, що суд у випадках, передбачених КК України, може призначити покарання у виді конфіскації майна або застосувати до юридичної особи захід кримінально-правового характеру у виді конфіскації майна.

Виходячи з вище наведеного, приходимо висновку, що в кримінальному провадженні підлягає арешту не все майно, що є спільною сумісною власністю подружжя, а лише 1/2 частина зазначеного майна, що належить підозрюваному у спільній сумісній власності [5]. Вказана позиція узгоджується з висновком, викладеним в постанові Великої палати Верховного Суду від 24 квітня 2019 року у справі № 2-3392/11 (провадження № 14-105цс19) [4]. Окремо хотілося б також звернути увагу на практику АП ВАКС щодо врахування наявності договору про розподіл майна подружжя та значення його положень у кримінальному провадженні. Показовою в цьому випадку є справа № 991/5247/20 (провадження №11-сс/991/640/20) [11]. У цій справі особа, яка подала апеляційну скаргу, на підтвердження належності арештованих грошових коштів дружині підозрюваного на праві особистої приватної власності надано суду договір про розподіл майна подружжя, укладений в простій письмовій формі. Як вбачається з тексту цього договору готівкові кошти, які є спільною сумісною власністю подружжя, передаються у приватну власність одного із членів подружжя. Згідно вимог ст. 69 СК України, дружина і чоловік мають право на поділ майна, що належить їм на праві спільної сумісної власності, незалежно від розірвання

шлюбу. Однією із основоположних засад цивільного законодавства є добросовісність (п. 6 ч. 1 ст. 3 ЦК України) і дії учасників цивільних правовідносин мають бути добросовісними, тобто відповідати певному стандарту поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою до інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення.

Сутність добросовісності передбачає вірність зобов'язанням, повагу до прав інших суб'єктів, обов'язок до співставлення власних та чужих інтересів, унеможливлення заподіяння шкоди третім особам. Згідно ч. 3 ст. 13 ЦК України не допускаються дії особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах. Верховний Суд неодноразово звертав увагу, що поділ спільного майна подружжя не може використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення сплати боргу боржником або виконання судового рішення про стягнення боргу. Боржник, проти якого ухвалене судове рішення про стягнення боргу та накладено арешт на його майно, та його дружина, які здійснюють поділ майна, діють очевидно недобросовісно та зловживають правами стосовно кредитора, оскільки поділ майна порушує майнові інтереси кредитора і направлений на недопущення звернення стягнення на майно боржника. Тому правопорядок не може залишати поза реакцією такі дії, які хоч і не порушують конкретних імперативних норм, але є очевидно недобросовісними та зводяться до зловживання правом. Такий правовий висновок викладено у постанові Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 11.11.2019 у справі № 337/474/14-ц (провадження № 61-15813сво18), постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 29.01.2020 у справі № 711/10526/16-ц (провадження № 61-39840св18), постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 20.05.2019 у справі № 461/12463/15-ц (провадження № 61-9637св18), постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 01.09.2019 у справі № 638/8669/18 (провадження № 61-11371св19), постанові Великої Палати Верховного Суду від 30.06.2020 у справі № 14-712цс19 (провадження № 638/18231/15-ц).

В цій справі враховуючи очевидно нееквівалентний розподіл спільно нажитого майна у формі готівкових грошових коштів, за яким підозрюваний фактично відступив грошові кошти із спільної сумісної власності своїй дружині, не отримавши жодного зустрічного задоволення, суд розцінив укладання договору про розподіл грошових коштів подружжя як зловживання правом та намагання вивести ці кошти з-під можливої кримінальної (у частині конфіскації майна як виду покарання, зокрема з метою уникнення можливого звернення стягнення на кошти, внесені в якості застави як запобіжного заходу, після розгляду судом обвинувального акту по суті) чи цивільно-правової відповідальності у зв'язку із кримінальними правопорушеннями, у зв'язку із якими особі повідомлено про підозру. З огляду на викладене, суд не встановив підстав розцінювати арештовані грошові кошти як такі, що належать особі на праві особистої приватної власності і визнав їх спільною сумісною власністю подружжя [11].

Отже, питання про поділ майна подружжя, яким вони володіють на праві спільної сумісної власності не вирішується судом в кримінальному провадженні. Не проведення розподілу такого майна подружжя за домовленістю між собою чи в порядку позовного провадження, на частки, не може зумовлювати накладення арешту на частку майна іншого подружжя. Арешт частки майна іншого подружжя може призвести до непропорційного втручання в її право на мирне володіння майном, гарантоване ст. 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [10]. Конфіскація майна як вид покарання не може бути застосована до частки іншого з подружжя, що є в їх спільній сумісній власності. Такий висновок узгоджується також і з практикою ЄСПЛ. Так, у справі Денисова та Мойсеєва проти Росії (постанова від 01.04.2010, заява № 16903/03, § 64-65) ЄСПЛ встановив порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції. Підставою для цього було накладення арешту на майно (а згодом і його конфіскація) дружини на підставі вироку суду, ухваленого щодо її чоловіка. Отже, втручання в індивідуальні права особи є непропорційним, якщо не веде до досягнення правомірних цілей. Застосування заходу забезпечення у вигляді арешту майна з метою забезпечення конфіскації майна як виду покарання не повинно зачіпати майнових прав іншого з подружжя підозрюваного (частку в спільній сумісній власності іншого з подружжя) через неможливість в подальшому застосування конфіскації майна як виду покарання до такої частки. Якщо ж допустити таке обмеження майнових прав, то воно не буде переслідувати легітимну мету, зокрема забезпечення у майбутньому можливу конфіскацію майна як виду покарання за вироком суду [11].

Список використаних джерел

1. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 14.05.2021).
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Конвенцію ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text(дата звернення: 14.05.2021).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 14.05.2021).
4. Постанова Великої палати Верховного Суду від 24 квітня 2019 року у справі № 2-3392/11 (провадження № 14-105цс19). URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/81691819>
5. Ухвала АП ВАКС від 19 лютого 2020 року у справі № 760/7590/19 (провадження №11-сс/991/28/20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87872547> (дата звернення: 14.05.2021).
6. Ухвала АП ВАКС 03 червня 2020 року у справі № 991/626/20 (провадження №11-сс/991/393/20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89700696>. (дата звернення: 14.05.2021).
7. Ухвала АП ВАКС від 03 березня 2020 року у справі № 991/628/20 (провадження №11-сс/991/164/20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88074469>. (дата звернення: 14.05.2021). (дата звернення: 14.05.2021).
8. Ухвала АП ВАКС від 07 жовтня 2020 року у справі № 991/5770/20 (провадження №11-сс/991/713/20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92643884>. (дата звернення: 14.05.2021).

9. Ухвала АП ВАКС від 21 липня 2020 року у справі № 991/2267/19 (провадження №11-сс/991/524/20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90533531>. (дата звернення: 14.05.2021).

10. Ухвала від 12 листопада 2020 року (справа № 991/8553/20, провадження №11-сс/991/939/20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92973631>. (дата звернення: 14.05.2021).

11. Ухвала АП ВАКС від 28 липня 2020 року у справі № 991/5247/20 (провадження №11-сс/991/640/20) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91113735>. (дата звернення: 14.05.2021).

12. Ухвала АП ВАКС від 28 травня 2020 року (справа № 760/1711/19, провадження №11-сс/991/383/20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89571891>. (дата звернення: 14.05.2021).

*Ботнару Стела, доктор юридических наук, МГУ
Кучереску Анна, кандидат юридических наук, МГУ
Судья суда г. Кишинев (Молдова)*

Противоположные концепции в регулировании института необходимой обороны на европейском пространстве, в ранний период новейшей истории

Необходимая оборона, как и основное право на защиту, отражает не только специфику правового мышления и теоретических взглядов ученых, но и исторический характер страны с условиями ее политического и социального развития. В этом смысле, для комплексной исторической ретроспективы в период современной истории мы предлагаем анализ французского и английского законодательства и доктрин того периода, с вторжениями в законодательство государств, которые взяли на себя и разработали свои собственные концепции. Наш выбор не случаен, а обусловлен противоречием правовых позиций. Уголовное право Франции и Англии представляет большой интерес, и история его становления выражает два противоположных течения, два разных принципа: государственность Франции и французская правовая система отличается развитием централизации и авторитета власти, а государственность и правовая система Великобритании выделяется развитием местной независимости и индивидуальных свобод граждан.

Возвращаясь к Франции, мы заметим, что под влиянием и, согласно королевским указам, все что выходило за рамки нормативных актов, было категорически запрещено. В частности, запрещая действия, связанные с линчеванием, которое считалось актом крайнего произвола, караемым смертной казнью, необходимая оборона была трактована в той же парадигме событий (нападение-защита) и считалась таким же преступлением, а человек, прибежавший к ней, рисковал быть приговоренным к смертной казни, избежать которой (путём помилования) можно было только по милости монарха. Периоды французской революции (1789-1799 и 1814-1815) никак не повлияли на институт необходимой обороны, но надо отметить некоторые авангардистские взгляды Гуго Гроция и Самуэля фон Пуфендорфа, по сравнению с которыми королевские указы того времени, казались несостоятельными. Поэтому

неудивительно, что эти взгляды стали доминирующими среди французских юристов и оказали свое влияние на модель регулирования и организации института необходимой обороны после революции.

Нормы французского Уголовного кодекса того периода (1810 г.) [1] регулируют самооборону в двух статьях – 328 и 329. Основываясь на тексте первой из этих статей, убийство, нанесение ран и избиение в случае реальной необходимости, для защиты себя или других, не признаются правонарушениями или проступками: „*Il n'y a ni crime ni délit, lorsque l'homicide, les blessures et les coups étaient commandés par la nécessité actuelle de la légitime défense de soi-même ou d'autrui.*”. На этом основании статья 329 устанавливает, что необходимая оборона считается законной в тех случаях, когда преступление, телесные повреждения и побои были причинены для отражения (противодействия) нападения в ночное время, или попыткам перелезть забор, незаконного вторжения в дом, взлом дверей дома или другого жилого строения или их аксессуаров, а также для защиты от насильственного похищения и иных насильственных нападений.

Из анализа текста французского Уголовного кодекса можно заметить, что норма допускает только защиту, строго необходимую для защиты личности, но с точки зрения защиты собственности она устанавливает очень узкие пределы. По мнению французских юристов того времени – Адольфа Шово (Adolphe Chauveau) и Фостена Хели (Faustin Helie) – защита собственности никогда не может быть необходимой; владелец может сдаться силой, потому что закон дает ему возможность подать на похитителя в суд. Владелец не должен касаться жизни даже вора, за исключением случаев насильственного нападения, что регулируется статьей 329 Уголовного кодекса Франции 1810 года.

Профессор Р. Гарро (Rene Garraud), поддерживая и развивая взгляды Адольфа Шово и Фостена Хели, формулирует принцип, согласно которому «защита собственности насилием является незаконной, потому что потеря материального богатства не кажется абсолютно непоправимой, такой как потеря жизни, свобода или честь». Однако, отмечая, что толкование и применение такого принципа не только приводит к противоположным выводам о цели закона, но и к самому отрицанию священности собственности - особенно щекотливым вопросам в то время, Гарро предлагает исследователям и широкой публике следующую поправку: необходимая оборона должна быть ограничена следующим правилом – если зло, которое угрожает вам, не может быть предотвращено в кратчайшие сроки преступным действием, то общество, которое гарантирует и собственность, и свободу, без колебаний должна наказать вора за кражу свободы. Общество и государство должны признать право собственника защищать свою собственность всеми доступными ему средствами. Предположим, вор достал из сейфа банкира несколько ценных бумаг, которые в денежном выражении составляют более половины его состояния, и пытается скрыться под покровом ночной тьмы, из-за которой его невозможно было бы узнать. Ущерб, нанесенный банкиру, будет невозполнимым, если он не убьет или не ранит вора. Допустим, он стреляет в убегающего вора и убивает его, хотя 328 ст. Уголовного кодекса не дает ему на это права. Таким образом, хотя уголовная норма признает законную защиту только для защиты личности, любой присяжный заседатель не колеблясь признает этот акт как не вменяемый ему,

обнаружив в нем влияние моральной силы, которое он не смог преодолеть [2, с. 684-689].

Мы не будем вдаваться в подробный анализ правильности этих взглядов, но нельзя не заметить, что они отвечают интересам правящих классов (буржуазии), снисходительны к богатым людям, которые могут защитить свою собственность через насилие и очень строго относятся к законным интересам рядового гражданина, которому рекомендуется законный путь в случае нарушения его прав собственности. На наш взгляд, ошибка автора состоит в том, что при решении этой проблемы он идет не строго научным путем, а философским (метафизическим), принимая положение законодательства как безусловный принцип и, следовательно, все его аргументы становятся бесполезными, когда сам принцип отвергается как необоснованный. Если необходимая оборона признана естественным правом гражданина, мы, конечно, приходим к выводу, что защита собственности с помощью насилия будет совершенно законной. Надо сказать, что нормы Уголовного кодекса Франции послужили ориентиром для уголовного законодательства Бельгии и Италии. Так, Уголовный кодекс Бельгии 1867 г. [3] в статье 416 точно повторяет французское положение: „нет преступления или проступка, если убийство, телесные повреждения и избиения были продиктованы текущей необходимостью самообороны себя или других” („*Il n'y a ni crime ni délit, lorsque l'homicide, les blessures et les coups étaient commandés par la nécessité actuelle de la légitime défense de soi-même ou d'autrui*”).

Уголовный кодекс Италии 1889 г. (*Il Codice penale italiano del 1889*, также называемый *Codice Zanardelli* в честь юриста Джузеппе Занарделли) [4] который отменил смертную казнь и определил реформу пенитенциарной системы, в статье 49 пункте (2) регулирует «более элегантно» необходимую оборону, проводя различие между защитой самого лица или третьей стороны от незаконного нападения и защитой имущественных прав. В целях защиты жизни и неприкосновенности личности Уголовный кодекс Италии устанавливал: „будучи обязан сделать это из-за необходимости противостоять текущему несправедливому насилию против себя или других” („*esservi stato costretto dalla necessità di respingere da sé o da altri una violenza attuale e ingiusta*”) [5].

Хотя при общем рассмотрении может показаться, что итальянский законодатель исключил необходимую оборону имущественных прав, как утверждает профессор Н. Рейнгард в своей статье [6, с.72], это утверждение не соответствует истине. Статья 376 Уголовного кодекса Италии предусматривает, что наказание за необходимую оборону (имущественных прав) также исключается путем применения ст. 49 абзац (2): „субъект не понесёт наказание если совершил преступление против личности, если это было необходимо для защиты его собственности от преступлений воровства, грабежа, вымогательства или шантажа”. Интересно, что в Уголовном кодексе Италии даже было изменено название определения необходимой обороны (*legittima difesa*), чтобы предотвратить неправильное толкование норм предотвратить превышение установленных законом пределов необходимой обороны.

Английское законодательство того периода сильно отличалось от французского. Даже Статут Генриха VIII (1491-1547) освобождал – от наказания тех, кто убивал злодея, пытавшегося совершить похищение, убийство или

насильственное проникновение в дом ночью [7]. Впоследствии писанные законы Англии о неприкосновенности личности и жилища довольно значительно расширяют право на защиту в соответствии с взглядами юристов и государственных деятелей. „Любое несправедливое нападение на человека”, – писал отец либерализма Джон Локк (John Locke, 1632–1704), – „ставит последнего в связи с нападавшим на условия военного положения и, следовательно, он может стать причиной смерти тех, кто применяет силу против естественной свободы” [8, с. 56-57]. Работа Джона Локка „Два трактата о правительстве” прежде всего стремится к провозглашению свободы как фундаментального принципа права. Для достижения этой цели необходимо было бороться с существовавшими в то время тезисами и добиться понимания свободы, причитающейся всем в равной степени. Только во втором трактате Локк развил теорию о том, что люди рождаются свободными и равными. В этом смысле Локк использует уловку аргументации, очень популярную среди буржуазных философов до него и после него: он представляет свой народ в (гипотетическом!) естественном состоянии, почти «предшествующем» существованию общества [9, с. 39]. Локк задавался вопросом: „Если человек в своем естественном состоянии был так же свободен, как было сказано, если он был абсолютным хозяином своей личности и имущества, если он был равен сильнейшим и никому не подчинялся, почему он должен отказаться от своей свободы? Зачем ему отказываться от своей империи и подчиняться власти и владычеству другой силы?”. Автор также отвечает: „(Хотя) в своем естественном состоянии он имеет такое право, возможность пользоваться им все еще очень сомнительна и постоянно подвергается нарушениям со стороны других” [10, с. 129]. Именно из-за этих представлений каждый английский гражданин рассматривал свой дом как настоящую крепость, и Джон Питт, граф Чатам (военный и политический деятель, 1756-1835 гг.) говорил: „... любой бедняк, в своей лачуге, может противостоять царской власти. Эта хижина может быть в плачевном состоянии, с протекающей под дождем крышей и трещинами в стенах, но король Великобритании и вся власть государства не смеют преступить ее порог” [6, с. 72].

„Хотя люди, вступая в общество, отказываются от равенства, свободы и исполнительной власти, которыми они обладали в их естественном состоянии, – писал Локк, – они доверяют их обществу, чтобы законодательный орган мог распоряжаться ими, как того требует его благо, но всё-таки, каждый делает это с намерением о лучшем сохранении своей свободы и собственности (поскольку нельзя предположить, что какое-либо разумное существо изменит свое состояние с намерением ухудшить его), власть общества или созданный ими законодательный орган никогда не выходит за пределы общего блага, будучи обязан защищать собственность каждого...” [10, с. 132].

Таким образом, мы наблюдаем, что даже в период новой истории, проблема необходимой обороны представлялась как трудная и сложная, как и любой институт, в котором должны приниматься во внимание два основных интереса, по существу диаметрально противоположных: права, свободы и законные интересы гражданина, – с одной стороны; и интересы, потребности и нужды государства – с другой. Согласно первой группе мнений, противодействие требованиям власти, независимо от их законности, следует рассматривать как

противоправное действие, поскольку первая из обязанностей гражданина – подчинение государственной власти. Вторая группа мнений поддержала законность актов сопротивления противоправным действиям государственных органов. Удивительно, но именно второе мнение легло в основу положений статьи 11 Декларации прав человека и гражданина, как части Конституции Франции от 24 июня 1793 года: „Любые действия против человека, кроме ситуаций и форм, установленных закона, считаются произвольными (произвольными) и тираническими, и тот, против кого применяется принуждение (насилие), имеет право применить силу” [11]. На этом этапе, по мнению профессора Р. Гарро [2, с. 261], в основе лежала примитивная система оспаривания и контроля за действиями чиновника как по форме, так и по факту, но, надо признать, с большими рисками для общественного порядка и авторитета государственной власти.

Один из выдающихся юристов Российской Империи, профессор А. Ф. Кистяковский (1833-1885), признает законной защиту от противоправных действий лиц, занимающих ответственные должности или через которые государство осуществляет свою власть. Представитель русской доктрины смотрит на проблему с другой точки зрения. Он не поддерживает тезис, выдвинутый французским профессором Р. Гарро, и не рассматривает необходимую оборону как предпосылку механизма контроля и проверки законности действий должностного лица во время осуществления его полномочий. По мнению профессора Кистяковского, никакого контроля не может быть, потому что в таких ситуациях может быть сохранена защита прав только лицом, которое направляет свои действия против другого действия лица, которое в момент нарушения, уже потерял право на защиту от изначально нарушенного им закона [12, с. 278]. Что касается нашего мнения, мы должны заметить, что обе концепции имеют право на существование и заслуживают изучения. Столь разные характеристики были отмечены характерной формой государства и национальным законодательством стран: в высокоцентрализованных государствах и с сильным репрессивным механизмом неприемлемо оспаривать авторитет лица, осуществляющего государственную власть, и если официальное лицо совершает действия, явно незаконные, утверждается автоматическая потеря защиты со стороны закона; в то время как в государствах с либеральными традициями необходимая оборона от незаконных действий должностного лица принимается как предпосылка, которая закладывает основы механизма контроля законности действий власти.

Список використаних джерел

1. *Code pénal de 1810. Edition originale en version intégrale, publiée sous le titre: Code des délits et des peines.* On-line: https://ledroitcriminel.fr/la_legislation_criminelle/anciens_textes/code_penal_1810/code_penal_1810_3.htm (11.04.2021).
2. Garraud, Rene. *Droit pénal français.* Tome Premier. Troisième édition. Paris: Librairie du Recueil Sirey, 1913. On-line: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k30403407/f305.item#> (11.04.2021).
3. *Code pénal belge 1867 (Strafwetboek).* On-line: <http://www.ejustice.just.fgov.be/eli/loi/1867/06/08/1867060850/justel> (13.04.2021).

4. *Il Codice penale italiano del 1889*. On-line: https://it.wikipedia.org/wiki/Codice_penale_italiano_del_1889 (13.04.2021).
5. Buffone, Giuseppe. *La „nuova” legittima difesa: diritto naturale all’autodifesa o licenza di uccidere?* On-line: <https://www.altalex.com/documents/news/2006/01/26/la-nuova-legittima-difesa-diritto-naturale-all-autodifesa-o-licenza-di-uccidere> (13.04.2021).
6. Рейнгардт Н.В. *Необходимая оборона*. Казань: 1898. On-line: <http://www.allpravo.ru/library/doc101p0/instrum2064/item2072.html> (13.04.2021).
7. Head, David M. (1997). *If a Lion Knew His Own Strength: the Image of Henry VIII and His Historians*. // International Social Science Review. 72 (3-4)/1997. С. 94-109. ISSN 0278-2308.
8. Hansen, Hans V., Pinto, Robert C. *Fallacies: classical and contemporary readings*. University Park: Pennsylvania State University Press. 1995. – 368 с. ISBN-13: 978-0271014173; ISBN-10: 0271014172.
9. Gombert, Tobias, et.al., *Manual de democrație socială. Statul, societatea civilă și democrația socială* (traducerea Alex Gröblacher, Sorin Georgescu). București: Friedrich-Ebert-Stiftung România, 2015. – 164 с. On-line: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/bukarest/12415.pdf> (16.04.2021).
10. Locke, John. *Al doilea tratat despre cârmuire. Scrisoare despre toleranță* (traducerea S. Culea). București: Editura Nemira, 1999. – 320 с. ISBN: 973-569-329-1.
11. *Конституция Франции от 24 июня 1793 года*. On-line: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/les-constitutions-dans-l-histoire/constitution-du-24-juin-1793#:~:text=%2D%20La%20souverainet%C3%A9%20r%C3%A9side%20dans%20le,Article%2027> (21.10.2020).
12. Кистяковский, Александр Фёдорович. *Элементарный учебник общего уголовного права*. Киев: Типография Университета Св. Владимира, 1875. – 413 с.

Вдовічен В. А., д. ю. н., доц., декан юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича

Адміністративна відповідальність суб’єкта публічної адміністрації як гарантія захисту прав людини

Юридична відповідальність є одним із елементів правового статусу публічного службовця, атому, модернізація публічного урядування в Україні неможлива без перегляду законодавчого та нормативно-правового закріплення відповідальності за правопорушення суб’єктів публічної адміністрації. Специфіка та особливості адміністративної відповідальності публічного службовця є досить складною та багатогранною у порівнянні із такою ж відповідальністю звичайних громадян, оскільки пов’язана з повноваженнями особи, виконанням ними окремих дій та функцій, здійсненням розпорядчого та організаційно-виконавчого впливу на суспільні відносини в державі. Адміністративна відповідальність суб’єктів публічної адміністрації має як загальні, так і спеціальні ознаки юридичної відповідальності в цілому. Однак, в першу чергу, варто виділити основні ознаки, що дають можливість чітко визначити коло суб’єктів публічної адміністрації, відповідність яким створює реальні можливості застосування до таких суб’єктів не лише юридичної відповідальності загалом, але й

адміністративної – як одного з варіантів застосування примусу задля відновлення порушених прав людини.

В першу чергу, суб'єкти публічної адміністрації є суб'єктами адміністративного права і діють у межах адміністративно-правових відносин, і без яких не здійснюється публічна влада в державі, не реалізуються суб'єктивні публічні права приватних осіб [1, с. 125]. Такі суб'єкти формуються згідно норм чинного законодавства як владні суб'єкти (органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування) або як суб'єкти, які за певних обставин, передбачених законодавством (за наявності відповідних умов і підстав), можуть стати такими суб'єктами, тобто набудуть відповідного правового статусу й автоматично входять до системи цих суб'єктів (здебільшого інституції, на яких належним чином покладаються публічно-владні повноваження).

Наступним моментом, що підкреслює персоналізацію суб'єктів публічної адміністрації до яких може бути застосована адміністративна відповідальність, є те, що вони є частиною відповідної (публічно урядової) системи, тобто зазначені суб'єкти у своїй сукупності складають цілісну організовану систему публічного врядування. Цілісність цієї системи не вважається порушеною можливостями її розширення (на нетривалий час чи на відносно постійній основі) завдяки набуття іншими суб'єктами функції публічного адміністрування. Це лише ще раз переконує у збереженні цілісності такої системи, однак це здійснюється з метою захисту публічних прав людини.

Крім того, застосування заходів адміністративної відповідальності до суб'єктів публічної адміністрації можливе лише за наявності у них необхідного обсягу правосуб'єктності в межах свого предмета відання та повноважень здійснення функцій, що їм властиві – мова йде про сприяюче адміністрування, забезпечувальне адміністрування та втручальне адміністрування. Тобто, суб'єкти публічної адміністрації вчиняють дії, що спрямовані на врегулювання комплексу питань, які перебувають в їхній компетенції, і є (дії) загальним об'єктом публічного врядування; стосуються реалізації конкретної адміністративної діяльності, що є родовим і безпосереднім об'єктом публічного врядування; і у своїй діяльності спрямовані на забезпечення, обстоювання інтересів суспільства та держави.

Однак, варто також і відзначити, що суб'єкти публічної адміністрації повинні здійснювати повноваження, виконувати покладені на них функції за конституційним правилом, встановленим у статті 19 Конституції України – діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. І лише врахування вище викладених функціональних властивостей суб'єктів публічної адміністрації дає можливість визначити особливості їх адміністративної відповідальності як різновиду юридичної відповідальності, зокрема: по-перше, адміністративна відповідальність суб'єкта публічної адміністрації характеризується підвищеним рівнем відповідальності таких осіб за аналогічні правопорушення, які передбачені чинним законодавством. Так, до прикладу, частина публічних службовців одночасно є посадовими особами, у той же час далеко не всі посадові особи є публічними службовцями. І тому можна відзначити, що в переважній більшості випадків, при встановленні адміністративної відповідальності публічних службовців для

характеристики суб'єктів подібних правопорушень КпАП України користується узагальненим терміном посадова особа, а не більш вузьким терміном «службовець». Особливості адміністративної відповідальності посадових осіб визначені в статті 14 КпАП України [2]. І у тих випадках, коли вчинення адміністративного правопорушення державним службовцем не пов'язано з невиконанням (неналежним виконанням) службових обов'язків, він не може розглядатися в якості посадової особи і несе адміністративну відповідальність на загальних підставах як звичайна фізична особа. Тому підставою адміністративної відповідальності публічного службовця є вчинення ним адміністративного правопорушення, пов'язаного з невиконанням або неналежним виконанням своїх службових обов'язків.

По-друге, публічні службовці притягаються до адміністративної відповідальності в порядку провадження у справах про адміністративні правопорушення, хоча окремі аспекти процедури притягнення публічних службовців до адміністративної відповідальності містяться і в Законі України «Про запобігання корупції» [3]. Як суб'єкт адміністративного правопорушення, публічні службовці притягуються до адміністративної відповідальності за процедурою звичайного провадження, яке включає в себе наступні стадії: адміністративне розслідування; розгляд справи і прийняття постанови по справі; перегляд постанови по справі; виконання постанови.

По-третє, широка дія адміністративної відповідальності суб'єкта публічної адміністрації за вчинені правопорушення. Як відзначають деякі науковці, що така специфіка юридичної відповідальності державного службовця обумовлена тими повноваженнями та компетенцією, якою наділені посадові та службові особи, а також специфікою їх праці, яка полягає у виконанні функцій держави [4]. Також, варто відзначити й те, що негативні наслідки невиконання чи неналежного виконання суб'єктами публічної адміністрації своїх посадових обов'язків часто можуть виходити за межі державного органу, в якому працює особа та можуть зачіпати інтереси іншого органу державної влади, впливати на результати його діяльності, завдавати шкоди іншим особам, суспільству та державі в цілому. Тобто, невиконання чи неналежне виконання такими суб'єктами своїх посадових обов'язків не обмежується займаною посадою, роботою в окремому структурному підрозділі чи державному органі.

По-четверте, мета адміністративної відповідальності повинна полягати не тільки в покаранні винної особи, відновленні порушених прав та інтересів особи, здійсненні превентивної діяльності, але й у забезпеченні в подальшому належному виконанні публічним службовцем своїх посадових обов'язків, недопущення поведінки, яка може дискредитувати державну службу та державного службовця в цілому [4]. Наявність нормативно-закріплених можливостей притягнення до відповідальності за порушення вимог нормативно-правових актів, недотримання прав і свобод людини публічними службовцями у своїй діяльності (включаючи як встановлені на нормативному рівні санкції за конкретні правопорушення, так і нормативно регламентований порядок притягнення до відповідальності за них) попереджає вчинення відповідних правопорушень, зобов'язує державу відреагувати належним чином на вчинені правопорушення, сприяє відновленню справедливості, поновленню чи визнанню

порушених прав. Адміністративна відповідальність виступає як регулятор поведінки публічних службовців, якості виконання покладених на них завдань [5. с. 138].

Отже, сучасний стан розвитку публічного врядування в Україні зумовлює важливість формування надійного та ефективного нормативно-правового забезпечення застосування адміністративної відповідальності до суб'єктів публічної адміністрації із постійним удосконаленням останнього з метою приведення у відповідність до вимог часу і, зокрема, в контексті захисту прав людини. Тобто, знання про настання адміністративної відповідальності за невиконання вимог закону стимулює таких суб'єктів діяти згідно з нормативно-правовими актами, не порушуючи їх приписів. А також, варто враховувати і правовий ефект адміністративної відповідальності, який полягає у попередженні правопорушень, здійснює вплив як на упевненість громадян у тому, що суб'єкти публічної адміністрації діятимуть законно, що їхні права й свободи будуть дотримані, так і на їх сумлінність у виконанні ними посадових і службових обов'язків.

Список використаних джерел

1. Мельник Р.С., Бевзенко В.М. Загальне адміністративне право: навчальний посібник / За заг. ред. Р.С. Мельника. Київ: Ваіте, 2014. 376 с.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122
3. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014. *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 49. Ст. 2056.
4. Надежденко А. О., Оробченко Д. В., Надежденко В. С. Сутність адміністративної відповідальності державних службовців. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. № 11. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1525> (дата звернення: 05.05.2021). DOI: 10.32702/2307-2156-2019.11.33
5. Чехович Т. Адміністративна відповідальність публічних службовців як засіб гарантування та реалізації принципу рівності перед законом у сфері публічного управління. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. (1). С. 136-139.

Гаврилюк Р. О., д. ю. н., доц., завідувач кафедри публічного права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Солідарна довіра як парадигма медіації: постановка проблеми

Постановка проблеми. Категорія *парадигма* вперше була запроваджена у філософію пізнання Г.Бергманом [1; с.194]. Пізніше Т.Кун [2; с.11] розвинув цю категорію, після чого вона стала вживатися у прямому (вузькому) розумінні її значення як *дисциплінарна матриця* постановки і вирішення наукових проблем, а у її широкому розумінні – як *модель постановки та розв'язання* будь-яких системних завдань на основі фокусування зусиль суб'єктів, залучених до їх вирішення, на ключовій ланці відповідного завдання. Визначитися з парадигмою

вирішення певної проблеми означає створити достатні передумови для його успішного розв'язання.

У медіації як добровільній, структурованій, конфіденційній процедурі альтернативного (позасудового) врегулювання спору самими його носіями (сторонами) за допомогою незалежного та неупередженого суб'єкта – медіатора, функціональним призначенням якого є надання сторонам медіації консультативної допомоги задля повнішого та адекватнішого розуміння ними їхніх власних потреб та інтересів і пошуку ефективних шляхів у досягненні взаємоприйняттого рішення в спорі, також є визначальна ланка, від наявності або відсутності якої у вирішальній мірі залежить перспектива вищезазначеного спору. Знання цієї ланки, її природи та властивостей, особливостей прояву у відповідному соціальному середовищі фактично виступає антропосоціокультурним кодом до ефективного управління медіацією як конкурентним та взаємодоповнюючим судочинство способом вирішення соціальних конфліктів і спорів.

Метою дослідження є з'ясування поняття, природи та особливостей ключової ланки успішного здійснення медіації, її перспектив у відповідному соціумі, а також засад управління процесом медіації.

Виклад результатів дослідження. Як нами було з'ясовано у попередніх дослідженнях, медіація є вислідом буттєвих властивостей людини [3] та буттєвого устрою людського світу [4], є одним із людських прав [4]. Звідси з достатніми підставами можна припустити, що і ключова ланка успішного здійснення медіації пов'язана певним чином з людською природою. Але як саме та з якими якостями людської природи ця ланка пов'язана?

Методологічний ключ для відповіді на ці питання міститься у практичній філософії, яка наразі глибше від інших наук, що вивчають людину, проникла у розуміння людської природи, в тім числі і людських потреб та умов їх здійснення. Саме тому ця наука становить світоглядне та методологічне осереддя антропосоціокультурного підходу до пізнання. Згідно із самовизначенням практичної філософії, основне її призначення полягає у пошуку відповідей на основне питання антропології: як можливий людський світ? Один із фундаторів практичної філософії Т. Ренч, відповідаючи на вищезазначене питання, резюмував: «...автономія і комунікативна солідарність уможливають людський образ сенсу життя, вони так конституують призначення людини, називаючи смислові умови її буття» [6; с. 99, 104, 226]. Перша з цих умов – автономія – відповідно до розуміння її практичною філософією, є конституентом сенсу людського буття. Автономію породжують самі суб'єкти щодо себе, адже вона є прямим наслідком людської буттєвої фактичності. Людська автономія неспростовно доводить, що людина як феномен є не чийось проектом, а продуктом власного спонтанного саморозвитку [6; с. 99, 104, 226]. Другу смислову умову буття людини практична філософія вбачає у «покладанні людини на ближніх та їх допомогу» [6; с. 99, 104, 226]. Т. Ренч називає цей феномен «практичним горизонтом комунікативної солідарності» [6; с. 227]. Проте статусу конституенту людського буття комунікативній солідарності не надає, оскільки й у людському бутті комунікативна солідарність є швидше метою, ніж буттєвим фактом. Не дивлячись на те, що перша людина з'явилася на світ, як афористично

зазначав французький антрополог П. Тейяр де Шарден, як «множина людей» [7; с. 150], цій множині задля власного виживання доводилося постійно ціною неймовірних зусиль формувати і підтримувати комуналістичні стосунки усіх членів відповідної спільноти (мова іде про відносини, які Т.Ренч називав «покладанням людини на ближніх і їхню допомогу»). Найскладнішим і найважчим у цих стосунках, за оцінками все того ж П.Тейяр де Шардена, було укорінення довіри індивідів один до одного, якій постійно загрожував зоологічний індивідуалізм [7; с. 151]. В еволюції людської цивілізації *довіра* стала одним з найфундаментальніших факторів, які розділили стадо та праобщину, людські спільноти від спільнот долюдських в цілому. Вона трансформувалася в атрибутивну засадничу умову еволюції та збереження людської цивілізації. Науковому та іншому пізнанню довіри присвячена величезна кількість літератури. За своїм обсягом її можна співставити хіба що з літературою про людинознавство в цілому. Також як і з людинознавством можна порівняти незліченність і навіть взаємовиключність підходів до тлумачення феномену довіри та його ролі у людському бутті. До прикладу, на противагу до підходу П. Тейяр де Шардена, який відніс довіру до числа атрибутів людської цивілізації, сучасний американський соціолог середнього покоління Френсіс Фукуяма резюмує: «Насправді *довіра* вторинна відносно уже наявних здатностей людей взаємодіяти на основі спільних цінностей. Вона автоматично з'являється, коли для тісної кооперації у суспільстві уже наявна необхідна основа» [8; с. 8].

Ще інший методологічний підхід до тлумачення природи довіри демонструє М.Грановеттер: «Довіра – це очікування того, яке виникає у членів спільноти, що інші її члени будуть вести себе більш чи менш передбачувано, чесно та з розумінням потреб оточуючих, у злагоді з деякими загальними нормами» [9; с. 488]. Деякі з цих норм, продовжує він, належать до сфери фундаментальних цінностей (наприклад, до розуміння Бога чи справедливості), водночас до їх числа належать і такі суто світські речі, як професійні стандарти і корпоративні кодекси поведінки [9; с. 489]. Якщо виокремити та узагальнити спільне у вищенаведених підходах до розуміння і тлумачення природи довіри, то слід зазначити, що остання не належить до суто людських, індивідуальних якостей людини, а є властивістю різноманітних людських спільнот. Природа довіри зумовлюється природою спільноти, властивістю якої вона стає. У суспільстві як такому може формуватися солідарна довіра. Особливо це властиво громадянському суспільству. Така довіра передбачає як довіру між індивідами, котрі утворюють це суспільство, так і довіру до інститутів цього суспільства включно із державою. Але частіше всього довіра формується спочатку у межах окремих суспільних груп, тобто, виникає та укорінюється як згурпована довіра. Філософ С. Дацюк називає це «парадоксом довіри. Для посилення довіри, – пише він, – потрібна її самоорганізація в групі, а у групах довіра дуже часто втрачає свій позитивний характер і перетворюється в чистий трайбалізм. Тобто, згурпована довіра, - резюмує він, – це некритична довіра всередині групи і агресивна недовіра між такими групами» [10]. Медіація за своєю природою належить до суспільних благ. А як зазначав М. Блауг, «особлива природа суспільних благ полягає у тому, що їх споживання може бути тільки спільним та рівним для усіх членів суспільства» [11; с. 549]. Звідси для укорінення культури та практик медіації необхідна

наявність солідарної (загальносуспільної) довіри. І навпаки, згрупована довіра негативно впливає на розвиток процедур медіації у відповідному соціумі. Чи притаманний і у якій мірі феномен довіри українському суспільству та які форми довіри є домінуючими в Україні? Соціологія та інші суспільні науки зазвичай шукають відповідей на аналогічні питання за допомогою з'ясування «колективного підсвідомого» відповідної людської спільноти, яке, в свою чергу, вивчається сучасними дослідниками за допомогою методу архетипів. Архетип як спонтанна складова антропосоціокультурного коду суспільства, згідно постулатів антропології, потенційно властивий йому завжди. Тим не менше він може набувати активних форм тільки за умови наповнення його відповідним змістом усвідомленого досвіду усього суспільства. Цей досвід нерідко іменується у народознавстві як «мотиваційний ген» або «соціальний кумулятивний феномен», котрий формує архетип відповідної спільноти [12; с. 27-28]. На думку С.Б. Кримського, аналіз архетипів є адекватним науковим методом пізнання ментальності, праісторії та майбутнього суспільних утворень [13; с. 97-98]. Фаховий аналіз української ментальності за допомогою методу архетипів провідними вітчизняними філософами та соціологами засвідчив, що «до подій помаранчевої революції соціальні цінності для більшості громадян України заміщувалися цінностями індивідуального існування та фізичного виживання» [14; с. 74-75]. Після вищезазначеної революції почали з'являтися ознаки «ситуативної консолідації», переважно навколо другорядних несоціальних цінностей [14; с.89]. Ця тенденція підкріплена помітним переважанням в Україні номенклатурно-бюрократичного і кримінального корпоративних інтересів над іншими корпоративними інтересами [14; с. 631]. Громадянське суспільство як домінуюча система суспільних відносин, згідно висновків вищезазначених науковців, в Україні ще не сформувалася. Враховуючи вищевикладене, необхідно зазначити, що наразі поки що відсутні достатні підстави для укорінення та розвитку солідарної довіри в національному соціумі. Вона залишається поки що переважно згрупованою довірою. Близьким до вищевикладених положень є і твердження С. Доцюка, що «в українців дуже нерозвинутий універсалізм, вони погано здатні до загальногромадянської солідарної довіри» [10], яка є умовою, атрибутом медіації.

Висновки. 1. Солідарна довіра членів відповідної спільноти є індикатором її готовності до медіації, парадигмою здійснення процедур медіації. 2. За своєю природою солідарна довіра є одним з атрибутів антропосоціокультурних кодів відповідних спільнот. 3. На сучасному етапі в Україні переважає згрупована, а не загальногромадянська солідарна довіра членів спільноти. Цей факт ускладнює укорінення медіації в Україні.

Список використаних джерел

1. Огурцов А.П. Парадигма // Новая философская энциклопедия. В четырех т. Т.3. – М.: Мысль, 2010.
2. Кун Т. Структура научных революций. – Пер. с англ. – М., 1975.
3. Руслана Гаврилюк. Правова природа медіації як вислід буттєвих властивостей людини // Право України. – 2018. - №3. – С. 128-143.
4. Руслана Гаврилюк. Зумовленість правової природи медіації буттєвим устроєм людського світу // Право України. – 2018. - №5. – С. 181-195.

5. Петро Пацурківський, Руслана Гаврилюк. Людське право на медіацію // Право України. – 2020. - №7. – С. 212-229.
6. Томас Ренч. Конституція модальності. Трансцендентальна антропологія і практична філософія. – К.: Дух і літера, 2010.
7. Тейяр де Шарден П. Феномен человека. – М., 1987.
8. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию: пер. с англ. – М.: АСТ: АСТ Москва: ХРАНИТЕЛЬ, 2006.
9. Mark Granovetter. Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness // American Journal of Sociology. – 1985. - №91.
10. Сергій Дацюк. Структура довіри. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/5a61bc4d5f7f6/>
11. Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе. – М., 1994.
12. Донченко О. Романенко Ю. Архетипи соціального життя і політика (Глибинні регулятиви психо-політичного повсякдення). К.: Либідь. 2001.
13. Кримський С.Б. Архетипи української культури // Феномен української культури. – К., 1996. – С. 97-98
14. Власюк О.С., Крисаченко В.С., Шешко М.Т. та ін. Український соціум / За ред. В.С. Крисаченка. – К.: Знання України, 2005.

Гавалешко П. С., суддя Троїцького районного суду Луганської області

Забезпечення права на захист під час розгляду справи судом апеляційної інстанції: практика ЄСПЛ

Стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основних свобод від 4 листопада 1950 р. закріплює невід'ємні елементи права на справедливий судовий розгляд, зокрема: право на доступ до правосуддя, рівноправність процесуальних можливостей сторін, право на публічний судовий розгляд упродовж розумного терміну, право на розгляд справи незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону, принцип презумпції невинності, право на захист та інші елементи, вироблені на практиці ЄСПЛ [1].

Водночас зазначені вимоги поширюються не тільки на суд першої інстанції, а й на розгляд адміністративної справи судом апеляційної інстанції, оскільки правила, передбачені ст. 6 Конвенції, повинні гарантуватися впродовж усього процесу. Суд, зокрема, нагадує, що відповідно до п. 1 ст. 6 Конвенції, якщо апеляційне оскарження існує в національному правовому порядку, держава зобов'язана забезпечити особам під час розгляду справи в апеляційних судах, у межах юрисдикції таких судів, додержання основоположних гарантій, передбачених ст. 6 Конвенції, з урахуванням особливостей апеляційного провадження. Окрім того, потрібно зважати на процесуальну єдність судового провадження в національному правовому порядку та роль у ньому апеляційного суду (див., наприклад, рішення ЄСПЛ у справі «Подбієльські та ППУ Полпуре проти Польщі» [2] п. 62). Гарантії, передбачені у ст. 6 Конвенції, доповнює і ст. 2 Протоколу № 7 від 22 листопада 1984 р. до Конвенції, згідно з якою «кожен засуджений за вчинення кримінального правопорушення має право на те, щоб винесений стосовно нього вирок або певне покарання були переглянуті судом

вищої інстанції». Як контрольна стадія адміністративного судочинства, а також володіючи інструментами, характерними для суду першої інстанції, стадія апеляційного розгляду адміністративної справи, з одного боку, сама повинна відповідати вимогам справедливого судового розгляду, а з іншого – встановити дотримання або порушення вимог справедливого судового розгляду на стадії досудового провадження і під час розгляду справи судом першої інстанції. Розглянемо деякі проблеми реалізації окремих елементів справедливого розгляду адміністративних справ в апеляційному суді.

Право на доступ до суду апеляційної інстанції. У справі «Воловік проти України» від 6 грудня 2007 р. було встановлено порушення такого елемента справедливого судового розгляду, як «право на суд» [3]. У цій справі ЄСПЛ зазначає, що заявник стверджував, що йому незаконно відмовили в доступі до апеляційного суду Запорізької області, який мав повноваження переглянути справу і щодо фактів, і щодо права, а також мав повноваження встановлювати нові факти, які не досліджувалися під час розгляду справи судом першої інстанції. У своїй апеляційній скарзі на рішення суду першої інстанції заявник посилався на неправильне застосування закону судом першої інстанції. ЄСПЛ, зважаючи на особливості порядку апеляційного оскарження за українським законодавством, вважає, що право заявника на доступ до апеляційного суду було захищено основоположними гарантіями, передбаченими ст. 6 Конвенції.

Розглядаючи обставини справи, ЄСПЛ зазначає, що чинні на той час положення ст. 294 і ст. 295 Цивільного процесуального кодексу від 1963 року передбачали «фільтр» апеляційних скарг на рішення й ухвали суду першої інстанції, який здійснювався тим же судом, який мав право вирішувати питання прийнятності скарги. Підставами визнання апеляційної скарги не поданою були не додержання вимог щодо її форми та змісту, неподання протягом встановленого строку та несплата судового мита.

Суд не піддає сумніву те, що ця процедура була передбачена для забезпечення належного здійснення правосуддя. Проте, зважаючи на процедурні вимоги, які діяли на момент розгляду справи, та спосіб, у який вони були застосовані у справі заявника, ЄСПЛ доходить висновку, що застосовані засоби не були пропорційні меті. Зокрема, двома ухвалами, від 28 листопада 2002 р. та 27 січня 2003 р., Жовтневий районний суд відклав апеляційні скарги заявника на рішення цього ж суду у зв'язку з невідповідністю скарг вимогам до форми та змісту. Незважаючи на те, що формально заявник міг подати апеляційну скаргу на ухвалу від 27 січня 2003 р., вона, однак, мала пройти через суд першої інстанції. Апеляційний суд Запорізької області не міг розглянути апеляційну скаргу заявника, доки Жовтневий районний суд не вирішить передати її на розгляд.

Уряд не зазначив про існування доступних у національній правовій системі і гарантій проти можливих свавільних відмов передати апеляційну скаргу до апеляційного суду. Тож ЄСПЛ вважає, що судам першої інстанції надано не контрольоване повноваження вирішувати, чи можна передати апеляційну скаргу на рішення цього ж суду до суду вищої інстанції. Така ситуація, ймовірно, може призвести до того, що апеляційну скаргу ніколи не буде передано до суду вищої інстанції, що і мало місце у справі заявника.

Більше того, ЄСПЛ звертає увагу на те, що заявник вніс зміни до апеляційної скарги для усунення недоліків, відповідно до вказівок суду та вимог законодавства. Судова ухвала, якою було відмовлено в передачі апеляційної скарги до вищої інстанції, виглядає занадто формалізованою та не відповідає самій меті розгляду на предмет прийнятності. Ґрунтуючись на зазначеному вище, Суд доходить висновку, що заявникові було відмовлено в доступі до суду. Отже, ЄСПЛ відхиляє зауваження Уряду щодо не вичерпання національних заходів юридичного захисту та встановлює, що в цій справі було порушення п. 1 ст. 6 Конвенції.

Суд також зазначає, що з набуттям чинності новим Цивільним процесуальним кодексом від 2005 року суди першої інстанції були позбавлені повноваження ухвалювати рішення щодо прийнятності апеляційних скарг на свої рішення. Апеляційні суди здійснюють виключно повноваження розглядати апеляційні скарги щодо їх прийнятності та по суті [4, с. 27]. Отже, ЄСПЛ зробив висновок, що така відмова є обмеженням права заявника на доступ до суду.

Відтак можна стверджувати, що відмова в прийомі додаткових апеляційних скарг, неповний розгляд доводів апеляційної скарги може бути розцінено як порушення права на доступ до суду апеляційної інстанції.

Гарантією забезпечення права на доступ до суду є також належне повідомлення сторін про день, час і місце судового засідання. Наприклад, у справі «Осіпов проти України» [5] ЄСПЛ розглядав скаргу заявника про те, що апеляційний суд проводив засідання 27 травня 2008 р. за його відсутності, а пізніше Верховний Суд України не виправив цього процесуального порушення. Заявник посилався на п. 1 ст. 6 Конвенції, який передбачає: «Кожен має право на справедливий... розгляд його справи... судом... який вирішить спір щодо його прав та обов'язків», при цьому встановлено порушення ст. 6 Конвенції. При цьому якщо обвинувачений просить про розгляд справи без його особистої участі, він повинен бути належно повідомлений про день, час і місце суду апеляційної інстанції.

Отже, забезпечення права на захист під час розгляду справи судом апеляційної інстанції є не менш актуальним, ніж під час розгляду судом першої інстанції. На це звертає увагу і Пленум Вищого адміністративного суду України (Постанова від 06.03.2008 № 2[6]). У Постанові мовиться, що суд повинен перевірити доводи сторони захисту про неефективність дій захисника. У разі обґрунтованості такої заяви. Якщо ж неналежне здійснення захисту в наявності: наприклад, захисник заявляє про доведеність вини підзахисного, коли останній її заперечує, питання про заміну захисника може вирішуватися і без такого клопотання обвинуваченого. Ці положення є, безсумнівно, викладом правових позицій ЄСПЛ щодо питання про контроль держави за якістю захисту прав людини в суді.

Список використаних джерел

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: міжнар. док. від 04.11.1950. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 17.05.2021).
2. Podbielski and PPU Polpure v. Poland, ECHR 26 Jul 2005. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-69911&filename=001-69911.pdf&TID=soudeazyk> (viewed on 17.05.2021).

3. Рішення ЄСПЛ у справі «Воловік проти України» (Заява № 15123/03) від 06.12.2007. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_336#Text (дата звернення: 17.05.2021).

4. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини в адміністративному судочинстві: наук.-метод. посіб. для суддів. 2-ге вид. виправл., допов. Київ, 2015. С. 26–27.

5. Рішення ЄСПЛ у справі «Осіпов проти України» (Заява № 795/09) від 08.10.2020. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_f47#Text (дата звернення: 17.05.2021).

6. Про практику застосування адміністративними судами окремих положень Кодексу адміністративного судочинства України під час розгляду адміністративних справ: Постанова Пленуму Вищого адміністративного суду від 06.03.2008 № 2. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002760-08#Text> (дата звернення: 17.05.2021).

Ковбас І. В., д. ю. н., доцент кафедри публічного права Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича.

Коваль А. М., к. ю. н., доцент кафедри цивільного та господарського права Національний університет біоресурсів і природокористування України.

До питання про дотримання прав людини під час запобігання і протидії розповсюдженню COVID – 19

В часи розвитку людської спільноти по шляху встановлення цивілізованих співвідносин між членами земної соціальної формації в її життєдіяльності виникають різного роду явища планетарного масштабу як стають загрозою існуванню людини на планеті Земля як представника «*Homo sapiensa*». Такими загрозами є природні катаклізми, такий соціальний стан відносин як війна, а також різного роду інфекційні захворювання, що призводять до повальної смерті великої кількості людей, які проживають на значних територіях, В історії людства такими інфекційними хворобами є чума, холера, ВІЛ – інфекція, а також в наш час, це коронавірусна інфекція COVID – 19 та його модифікації (штами).

Радіо Свобода 17 березня 2021 року надало інформацію про найбільш смертоносні пандемії в історії людства. Зазначається, що людство протягом своєї історії зазнало багато пандемій, які охоплювали значну частину земної кулі, іноді забираючи життя мільйонів людей. Історії відомі такі пандемії як: «антонінова чума» (165 рік н.е.), число загиблих, 5 мільйонів осіб, пандемія охопила Малу Азію, Єгипет, Грецію та Італію. Вважають, що насправді це була віспа чи кір. У Рим хворобу занесли легіонери, які поверталися з Месопотамії; «чума Юстиніана» (541-542) роки, число загиблих: 25 мільйонів. Перша за переліком пандемія бубонної чуми, що розпочалася 541 року у Східній Римській імперії за часів правління імператора Юстиніана і, яка й названа його ім'ям. Згідно з

літописом, у 543 році імператор також перехворів на чумою й успішно видужав. Від цієї пандемії загинула чверть населення Східного Середземномор'я. У розпал пандемії в Константинополі – столиці Східної Римської імперії – щодня вмирало по 5000 людей, що призвело до загибелі 40% населення міста, Однією із самих масових по числу смертності вказується пандемія «чорна смерть» (1346-1353), число загиблих: 75-200 мільйонів. Пандемія чуми поширилася Європою, Африкою та Азією. Імовірно, вона зародилася в Азії. Чума поширювалася на інші континенти через бліх на щурах, які часто жили на борту торговельних кораблів. У період другої пандемії, в 1346 році, чума була занесена до Криму, а у 1351 році через Польщу – до України (спочатку до Чернігова й Києва) й Московського князівства. В Україні вона особливо лютувала у Переяславі, де, за переписами, знищила все населення. У (1852-1860) в історії людства виникла «пандемія холери», число загиблих: один мільйон осіб, це була найбільш смертоносна зі семи пандемій холери. Виникла в Індії, поширившись від дельти річки Ганг, на Азію, Європу, Північну Америку та Африку; пандемія «російського» грипу (1889-1890), число загиблих: один мільйон осіб. Російський грип або велика пандемія. В жовтні 1889 році в Західному Сибіру поширився новий небезпечний вірус грипу. В листопаді він вже був в столиці Російської імперії – Петербурзі, де став відомим під загальним найменуванням інфлюенці. В Петербурзі ним перехворіло 650 тис. осіб (3/4 всього населення міста). Епідемія охопила всю європейську частину імперії та Середню Азію; пандемія грипу («іспанка») (1918-1920), число загиблих: 20-50 мільйонів осіб. У результаті цієї пандемії заразилася більш ніж третина населення світу, померли від хвороби 20-50 мільйонів людей. Особливістю «іспанки» було те, що від неї найбільш помирили молоді міцні люди, вона була менш небезпечною для дітей і людей похилого віку; пандемія ВІЛ / СНІДу (на самому піку, 2005-2012), число загиблих: 36 мільйонів осіб. Уперше хвороба ідентифікована в Демократичній Республіці Конго в 1976 році. В даний час із ВІЛ живе від 31 до 35 мільйонів людей, переважна більшість – в Африці на південь від Сахари, де 5% населення інфіковані [1].

Таким чином на шляху своєї життєдіяльності людство в окремі проміжки часу з різного роду інфекційними захворюваннями, які набирають масового масштабу, охоплюють значні території призводять до смертності досить значну кількість людей. Виникнувши у 20 роки XXI століття, перші масові випадки зараження новим коронавірусом були зафіксовані в кінці грудня 2019 року. Появу вірусу пов'язують з оптовим ринком морепродуктів в місті Ухань в Китаї (провінція Хубей). Протягом першого місяця число тих, що заразилися коронавірусом досягло майже 6 тис. осіб, більше 130 людей померли від викликаного вірусом пневмонії. Китай обмежив сполучення з низкою міст, помістивши під карантин 56 млн осіб в 17 містах провінції Хубей. Пізніше з'ясувалося, що новий коронавірус майже на 90% збігається з вірусом SARS-CoV, який на початку 2000-х з'явився в Китаї і забрав близько 800 життів. Новому коронавірусу спочатку надали код 2019 nCoV, а з 11 лютого перейменували в SARS-CoV-2 (Severe Acute Respiratory Syndrome Coronavirus 2). Інфекційне захворювання, яке він викликає, називається COVID-19 (Corona Virus Disease 2019).

Генеральний директор Всесвітньої організації охорони здоров'я Тедрос Адхан Гебрейєсус заявив, що COVID-19 ВООЗ-м 30 січня 2020 року оголошено як надзвичайною ситуацією у сфері охорони здоров'я, що має міжнародне значення, а 11 березня – «пандемією». Це захворювання наразі набрало розповсюдження у 114 країнах світу. Станом на середину березня 2021 року зареєстровано понад 120 млн випадків захворювання по всьому світу; понад 2,6 млн осіб померло і близько 91,2 млн видужали[2].

В Україні за час пандемії, станом на 24.03.2021 рік: захворіло - 1 579 906 осіб; одужали – 1 276 272 особи; 30 773 померло [3].

Проблема запобігання і протидія розповсюдженню коронавірусної інфекції COVID – 19 та його модифікацій (штамів) зобов'язує національні держави та міжнародну спільноту застосовувати колосальні людські, матеріальні і правові ресурси для боротьби з цим явищем. В процесі застосування засобів запобігання і протидії розповсюдженню коронавірусної інфекції COVID – 19 та його модифікацій (штамів) людство йде двома шляхами, *по-перше*, це розробка протидійоючої коронавірусній інфекції COVID – 19 та його модифікаціям (штамів) – вакцини та вакцинацію нею населення, *по-друге* – це запровадження максимально необхідних обмежувальних заходів спілкування особистостей як в межах національних держав та їх окремих територій, так і в межах регіональної та всесвітньої співдружності держав. Причому набір обмежувальних заходів кожна держава, або ж її державно-територіальне формування застосовують виходячи із ступеня виниклої загрози розповсюдження коронавірусній інфекції COVID – 19 та його модифікаціям (штамів).

Враховуючи те, що дана проблема напряду торкнулось нашої держави і тим питанням які відносяться до застосування обмежувальних засобів в межах Української держави, нами в якості предмета для наукового дослідження вибрані питання які торкаються обґрунтованості та доцільності використання з позиції права певних термінологічних понять, які породила проблема зокрема запобігання і протидії коронавірусній інфекції COVID – 19 та її модифікації (штамів)» тощо.

Ці поняття будучи відображенням об'єктивної реальності в зовсім іншому руслі ніж до того, як жило людство раніш, зумовило їх розвиватись і будувати взаємовідносини. Направленість зусиль всіх суб'єктів людської спільноти на запобігання і протидію розповсюдження на планеті Земля коронавірусної інфекції COVID – 19 та його модифікацій (штамів) зумовило людину, суспільство, державу звернутись досить виражено до таких понять як «запобігання», протидія», «карантин», «пандемія», «локдаун», «коронавірусна інфекція COVID – 19 та його модифікація (штамів)» і наповнити їх суттєвими морально-матеріальними компонентами.

Звернення в цій роботі до дотримання прав людини при застосуванні засобів запобігання і протидії розповсюдженню на планеті Земля коронавірусної інфекції COVID – 19 та його модифікацій (штамів) пов'язане з акцентуванням уваги на юридично виражених зусиллях суспільно-державних інституцій і формувань направлених на вибір ними при застосуванні таких обмежувальних засобів які б не порушували при цьому права людини.

Список використаних джерел

1. Найбільш смертоносні пандемії в історії // Радіо Свобода, 17 березня 2020 року./Оригінал публікації на сайті Білоруської служби Радіо Свобода. Адаптація тексту і оформлення – Людмила Ваннек. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/30493269.html>, звернення 28 березня 2021 року.
2. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://nv.ua/ukr/tags/pandemija.html>
3. Гавриленко Артем. За час пандемії станом на 24.03. 2021 рік в Україні Електронний ресурс, газета Vesti.ua 24.03 2021 рік. Режим доступу: <https://vesti.ua/lite/health/koronavirus-v-ukraine-statistika-na-24-marta->

*Коломоєць Т. О., д. ю. н., професор, член-кор.
НАПрН України, Заслужений юрист України,
декан юридичного факультету Запорізького
національного університету*

Моніторинг способу життя як важіль впливу на реалізацію права особи на публічну службу

Право особи на публічну службу цілком логічно розглядати в аспекті поділу її прав залежно від механізму їх реалізації (механізму реалізації свободи особи та характеру зобов'язань у цьому контексті держави [1, с. 466] як право «змішане», бо воно фактично поєднує ознаки права позитивного та права негативного. Якщо перше передбачає активне сприяння з боку держави (в даному випадку всієї публічної влади) у його реалізації, забезпечення надійного механізму захисту цього права й запобігання будь-яким порушенням його з боку інших (третіх) осіб, останнє ж навпаки асоціюється із невтручання держави у реалізацію відповідного права. Аналіз законодавства дозволяє з упевненістю стверджувати, що право особи на публічну службу тісно пов'язане як із активними, позитивними діями з боку держави, що знаходить прояв у правовому визначенні засад публічної служби в цілому, умови вступу, просування та припинення її, створення організаційно-правових та функціональних аспектів реалізації такого права особою. І такі дії з боку держави є системними, позитивними, мобільними (з акцентом на потреби часу та виклики державотворення та право творення). Підтвердженням цьому можуть слугувати й кардинальні зміни у процедурі допуску особи до публічної служби, й модифікація організаційного аспекту існування публічної служби в Україні в цілому. Не варто й забувати про перегляд правових засад оплати праці публічних службовців, щорічного оцінювання результатів їх діяльності задля адекватного їх заохочення та притягнення до відповідальності, перегляд граничної межі перебування на публічній службі задля формування інституту менторства й обміну професійним досвідом між різними поколіннями публічних службовців. Дійсно, перелік цей можна продовжувати і далі й констатувати активні позитивні дії як результат виконання позитивних зобов'язань держави задля забезпечення реалізації права особи на публічну службу.

Водночас, реалізація зазначеного права цілком логічно пов'язана й негативними зобов'язаннями держави, невтручанням (у певній мірі) останньої у

реалізацію такого права. Безперечно, вже сама назва права свідчить про тісний «зв'язок» права із публічно-правовою сферою і, безперечно, зазначений зв'язок зумовлює активізацію участі держави у забезпеченні реалізації особою такого права, бо воно пов'язане із реалізацією та захистом публічного інтересу. І, цілком логічно, що держава не може «відійти» від сфери реалізації цього права, активної участі у реалізації цього права. Втім й абсолютно протилежні за змістом (негативні) зобов'язання держави також здійснює по відношенню до зазначеного права. Погоджуючись в цілому із тим, що «на сучасному етапі... реалізація будь-якого права особи певною мірою вимагає забезпечувальної діяльності держави, отже розрізнення негативних і позитивних прав має радше теоретичне значення» [1, с. 467], втім варто, дещо змістивши акцент уваги, насамперед, на зміст зобов'язань держави у реалізації права на публічну службу виокремити й елементи негативного права у ньому. Бо його реалізація пов'язана й із негативними (насамперед, зорієнтованими на унеможливлення перешкоджанню реалізації) зобов'язаннями держави. І у цьому контексті цілком можна згадати про один із «новаційних» заходів антикорупційного спрямування, важіль антикорупційного запобігання – моніторинг способу життя публічних службовців, який пов'язаний саме із негативними зобов'язаннями держави (утриманнями у реалізації повноважень суб'єктів публічної адміністрації від реалізації наданих повноважень, від втручання у реалізацію цього права, від створення перешкод у реалізації такого права тощо). Розгляд цього питання цілком можливо поєднати й із акцентом на право особи на публічну службу як на право відносне (за критерієм можливості легітимного обмеження). Безперечно, реалізація цього права пов'язана із певним «втручанням» з боку держави, а отже й втручання та негативні зобов'язання держави варто поєднати й розглянути одночасно саме у контексті використання ресурсу антикорупційного заходу – моніторингу способу життя публічних службовців.

В оновленому «форматі» після внесення змін та доповнень до антикорупційного законодавства, і насамперед до «базового» Закону України «Про запобігання корупції» у грудні 2020 року, моніторинг способу життя публічних службовців не лише зберіг своє чільне місце серед антикорупційних заходів, а й у модифікованому вигляді «посилив» свої позиції серед антикорупційного інструментарію. Незважаючи на відсутність норми-дефініції, безпосередньо присвяченої моніторингу способу життя публічних службовців, законодавець все ж таки у «базовому» антикорупційному законодавчому акті висвятив свою позицію щодо розуміння цього заходу, його сутності та призначення. Так, такий захід має несистемний характер, бо передбачає вибірковість у застосуванні, щоправда, відсутні критерії вибірковості, які й зумовлювали підстави для його застосування. Законодавець закріплює, а НАЗК у підзаконному акті дублює, що цей захід застосовується з метою встановлення відповідності рівня життя публічного службовця та членів його сім'ї майну і одержаним доходом цих осіб, що й зазначено у декларації самого публічного службовця. Отже, чітко простежується позиція законодавця до виокремлення цільового спрямування цього заходу, його «прив'язки» до декларації публічного службовця, до відомостей щодо наявного майна та одержаних доходів публічного службовця та членів його сім'ї. Проте, самої декларації недостатньо для

використання ресурсу моніторингу способу життя як антикорупційного (такого, що пов'язаний із унеможливленням «корозії» публічної влади) заходу. В наявності для здійснення такого заходу має бути інформація, яка містить відомості про невідповідність задекларованого майна і доходів рівню життя вищезазначених осіб. Отже, підставою для втручання НАЗК у життя публічного службовця та членів його сім'ї може бути інформація про невідповідність задекларованих відомостей та реального способу життя. Виникає чимало запитань у зв'язку із цим. Так, чи пов'язаний моніторинг способу життя із правом особи на публічну службу? Аналіз чинного законодавства свідчить про те, що застосування цього заходу можливе лише по відношенню до спеціального суб'єкта – публічного службовця та членів його сім'ї. Останні потрапляють у поле зору НАЗК лише завдяки «прив'язці» їх до публічного службовця. Публічні службовці зобов'язані декларувати своє майно і доходи й в аспекті співставлення відомостей декларації та реального способу життя публічного службовця можливим є здійснення моніторингу. Отже, «зв'язок» моніторингу способу життя із правом особи на публічну службу в наявності. Можна зробити уточнення, в наявності «зв'язок» із реалізацією права особи на публічну службу. Наступним питанням є: чи передбачає здійснення моніторингу способу життя вчинення певних дій з боку уповноважених державою осіб (органів)? Так, у разі отримання інформації про невідповідність відомостей у декларації і реального способу життя публічного службовця та членів його сім'ї НАЗК може здійснювати моніторинг з метою з'ясувати такої відповідності або ж невідповідності. Інформація, отримана від фізичних або юридичних осіб, із засобів масової інформації або з «інших відкритих джерел», може різною мірою свідчити про відповідність або ж невідповідність. Саме тому, отримання такої інформації слугує підставою для здійснення моніторингу способу життя задля остаточного з'ясування відповідного питання й одержання відповіді щодо відповідності або ж невідповідності її реальному стану справ. Приємно, що законодавець перераховує можливі джерела одержання інформації, проте словосполучення «інші відкриті джерела» істотно розширює сферу отримання такої інформації, створюючи передумови для різноваріативного тлумачення та застосування цього припису. З одного боку, цілком логічним є надання широких можливостей для одержання такої інформації для запобігання будь-яким можливим корупційним проявам у діяльності публічних службовців, в т. ч. й із залученням членів їх сімей. Водночас, з іншого боку, варто усунути будь-які оціночні положення у визначенні підстав для можливого втручання з боку держави у реалізації права особи на публічну службу. Специфіка самого права особи на публічну службу пов'язана із зусиллями з боку держави, зорієнтованими не тільки на створення передумов для його реалізації (умови, процедури, організаційне забезпечення тощо), а й зусиллями, зорієнтованими на забезпечення його змістовної реалізації та захисту публічного інтересу у процесі професійного служіння й унеможливлення будь-якого використання такого служіння для задоволення своїх приватних інтересів. Це підтверджує тезу про те, що право публічної служби «пов'язане» із зусиллями держави, в т.ч. й зусиллями обмежувального по відношенню до особи характеру. Тобто, це право є відносним, бо передбачає втручання з боку держави у його реалізацію. Тим не менш, моніторинг як один із зовнішніх проявів такого

втручання або ж «важіль впливу», не є довільним, таким, що залежить від розсуду особи-представника держави. Обмежене або ж відносне право передбачає можливість втручання з боку держави у його реалізації, якщо: таке втручання є легальним, легітимним (переслідує легітимну мету), необхідним у суспільстві і пропорційним, антидискримінаційним. З огляду на ці ознаки відносного права особи й аналіз їх у «прив'язці» до права особи на публічну службу й застосування моніторингу способу життя під час його реалізації, можна зазначити наступне: втручання у реалізацію зазначеного права, використанням ресурсу моніторингу способу життя, є легальним, бо засади закріплені у чинному законодавстві. Дійсно, може йти мова про певні «дефекти якості» цих підстав, проте саме закріплення можливого обмеження має місце. Таке втручання передбачає певну легальну мету – з метою встановлення відповідності, задекларованих публічним службовцем щодо майна та одержаних доходів своїх та членів сім'ї, й реального способу життя, задля усунення передумов для використання публічної служби особою для задоволення своїх приватних інтересів, своєчасного реагування на факти такого використання. Застосування такого антикорупційного заходу передбачена щодо будь-якого публічного службовця у разі одержання такої інформації, без будь-яких винятків, пріоритетів, «прив'язки» до різновиду служби, органу, посади, категорії тощо. Це свідчить про відсутність будь-яких дискримінаційних засад у його застосуванні. І, нарешті, застосування моніторингу способу життя особи при реалізації останньою свого права на публічну службу не є тотальним, всеосяжним втручанням у приватне життя особи та у її службову професійну діяльність. Фактично, мова йде про «паралельність» як професійної діяльності особи, її приватного життя, так і здійснення моніторингу. Законодавець не передбачає призупинення публічної служби особи (будь-якої форми) і, навіть у разі встановлення такої невідповідності знову ж таки призупинення відповідного права не передбачено, хоча й є підстави для застосування іншого антикорупційного заходу – повної перевірки декларації публічного службовця. Окрім того, в наявності й положення, зміст якого свідчить про пропорційність у застосуванні цього заходу як засаду такої діяльності – «...без надмірного втручання у приватне та особисте життя особи. Безперечно, оціночне положення щодо «надмірного» створює передумови для різноваріативного його тлумачення та застосування, що є «дефектом якості» законодавства [2, с. 58], втім його можна розглядати як приклад унормування «балансу» у використанні ресурсу моніторингу способу життя публічних службовців з акцентом на співвідношення приватних та публічних інтересів. Все це свідчить про те, що право особи на публічну службу є правом відносним, правом, яке передбачає можливість (із дотриманням зазначених засад) втручання з боку держави у його реалізацію, а спрямованість такого втручання (задля усунення передумов для використання цього права для задоволення публічних інтересів, для своєчасного реагування на виявлені факти такого використання й їх впливу на «корозію» публічної служби), яка за своїм змістом є «негативною» (не передбачає певного позитивного сприяння реалізації такого права, додаткового сприяння, із наданням пільг, переваг тощо), а отже, у поєднанні із зобов'язаннями держави щодо законодавчого, організаційно-правового, функціонального, процедурного сприяння (які істотно переважають за своїм обсягом і завдяки цьому є

домінуючими) дозволяє стверджувати, що право особи на публічну службу є «змішаним» (з огляду на механізм його реалізації), із можливістю використання ресурсу й «негативних» зобов'язань, одним із зовнішніх проявів яких цілком можна вважати й моніторинг способу життя публічного службовця як важелю антикорупційного впливу на реалізацію зазначеного права особи.

Список використаних джерел

1. Загальна теорія права: підручник / О.В. Петришин, Д.В. Лук'янов, С.І. Максимов, В.С. Смородинський та ін.; за заг. ред. О.В. Петришина. Харків: Право, 2020. 568 с.
2. Коломоєць Т.О. Моніторинг способу життя за законодавством України: суб'єктивний аспект. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки.* 2019. № 1. С. 50-61.

*Колпаків В. К., д. ю. н., професор, завідувач кафедри адміністративного та господарського права Запорізького національного університету, (v.k.kolpakov@gmail.com).
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8580-3261>;
Researcher ID: E-7091-2016
(<http://www.researcherid.com/rid/E-7091-2016>)*

Права людини базисний чинник еволюції адміністративного права

Наукове бачення перетворень, які програмуються в суспільному і державному житті, містять концепції, доктрини, стратегії та інші прогностичні документи, які отримали політичне схвалення і, як правило, нормативне закріплення. Одним з таких документів є Концепція адміністративної реформи в Україні, яка введена в дію Указом Президента України від 22 липня 1998 року. Вона визначила, що основний критерій ефективності реформаторських зусиль – це зміни формату взаємовідносин держави і громадянина. Формату, який історично визначався патерналістичною ідеологією тоталітарного періоду, в якому громадянин виконував роль суб'єкта керуючого впливу з боку держави¹. За концепцією, в новій парадигмі цих відносин, державі відводяться функції своєрідного "сервісного центру" з обслуговування інтересів особистості та інших суб'єктів громадянського суспільства. Таким чином, права людини і громадянина переміщуються на домінуючу позицію в пріоритетах адміністративно-правового забезпечення публічної сфери. Для досягнення такого результату Концепція адміністративної реформи передбачила кардинальні трансформації державного апарату, законодавства та адміністративно-правової доктрини. Необхідність перегляду доктринальних положень адміністративного права обумовлена, як мінімум, наступними потребами. По-перше, це потреба теоретично осмислювати нові реалії правової дійсності (відродження інституту приватної власності, нове за своєю суттю місцеве самоврядування, виникнення публічної служби,

---

¹ Ключниченко А.П. Советское административное право. – К.: НИиРИО КВШ МВД СССР, 1975. С.157.

легалізацію підприємницької діяльності). По-друге, виконати роль регулятора, який буде а) юридично забезпечувати домінанту прав людини в її відносинах з публічною владою і б) гармонізує ці відносини за допомогою системи адміністративно - правових засобів. Виникненню нової адміністративно-правової доктрини в значній мірі сприяло подолання управлінського догмату у визначенні сутності цієї галузі права і поступовий перехід до її розумінні як галузі, яка генетично пов'язана з практикою захисту прав громадянина². У цьому процесі досить рельєфно проглядаються як мінімум три етапи. На першому етапі знання про адміністративне право і його предмет базується на традиціях радянської правової школи. У якій адміністративне право визначається як юридичний супутник державного управління, а його предмет – як відносини, що виникають при здійсненні державного управління³. Другий етап характеризується тим, що накопичення знань про адміністративне право відбувається в умовах корінних змін у соціальній та економічній сферах і формування інших за своїм змістом суспільних відносин. Правове осмислення нових закономірностей суспільного розвитку призводить до нового розуміння ролі права в опосередкування зв'язків між державою і громадянином. Таким чином, об'єктивні обставини змушують до реформування адміністративного права. Вони вимагають визначити його місце і з'ясувати роль у теоретичному та нормативному обслуговуються процесів створення громадянського суспільства, формування правової держави, забезпеченні прав людини і громадянина⁴. Через деякий час стає зрозуміло, що рішення проблем що виникли не можливо без переосмислення і оновлення предмета цієї галузі права. На наш погляд, принципове значення для поновлення поняття предмета адміністративного права мали два теоретичних виведення, які були зроблені в розвиток ідей Концепції адміністративної реформи в Україні. По-перше, це висновок про те, що адміністративне право не може розвиватися як моноцентрична галузь⁵, тобто як така галузь, що має єдиний системоутворюючий нормативний центр, по-друге, висновок про те, що адміністративне право є правом поліструктурності⁶. Ці висновки стали відправною точкою в подальших дослідженнях структури адміністративного права з позицій забезпечення прав людини і громадянина. Важливим результатом цієї роботи стало, по-перше, сприйняття українським адміністративним правом як самостійного системоутворюючого компонента свого предмета відносин, які виникають з ініціативи суб'єктів, які не мають владних повноважень (до цього вони розглядалися органічною частиною управлінських відносин). В українській адміністративно-правової теорії та практиці вони отримали назву спочатку

---

² Коломоець Т. А., Колпаков В.К. Поняття доктрини адміністративного права. Вісник Національної академії правових наук України. Харків : Право, 2020. Т. 27, № 2. С. 14-26.

³ Коваль Л.В. Адміністративне право України: Курс лекцій (Загальна частина). К.: Основи. 1994. С.6.

⁴ Комзюк А.Т., Липій Є.А. Відносини щодо забезпечення прав і свобод людини та громадянина як складова предмета адміністративного права. Вісник ХНУВС. 2020. №3. С. 144-153. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2020.3.15>.

⁵ Авер'янов В. Адміністративне право України: доктринальні аспекти реформування. Право України. 1998. № 8.С.12.

⁶ Колпаков В.К. Адміністративне право України: Підручник. К.: Юрінком Інтер, 1999. С.193.

сервісних відносин, а надалі відносин адміністративної послуги⁷; по-друге, отримали теоретичне обґрунтування як частина предмета адміністративного права відносини що виникають у сфері адміністративного судочинства⁸. Надалі вони були врегульовані в Кодексі адміністративного судочинства України⁹. Таким чином, на другому етапі розвитку знань про предмет адміністративного права стає зрозумілим наступне: по-перше, в предмет адміністративного права входять не тільки відносини державного управління, але й інші управлінські відносини. Їх сукупність утворює відносини публічного управління; по-друге, крім управлінських в нього входять відносини, що виникають при здійсненні правосуддя у формі адміністративного судочинства. Це відносини відповідальності суб'єктів владних повноважень за неправомірні діяння; по-третє, в нього входять відносини відповідальності за порушення встановлених правил – відносини адміністративної відповідальності або адміністративно-деліктні відносини; по-четверте, в предмет адміністративного права входять відносини, що виникають з ініціативи суб'єктів, які не мають владних повноважень при їх зверненні до органів публічної адміністрації (відносини реордінації). Надалі вони отримують назву "сервісних" відносин, відносин публічних або адміністративних послуг. Третій етап – це узагальнення і систематизація теоретичних та емпіричних даних, застосування системного підходу, як методу дослідження накопиченого матеріалу. Центральним питанням на цьому етапі стало з'ясування наявності чи відсутності в сукупності структурних компонентів предмета адміністративного права інтегративних якостей. Його принципова важливість обумовлена тим, що відсутність таких якостей робила зазначену сукупність конгломеративним утворенням. Фактично ставила під питання їх єдність, а значить існування предмета в новому форматі. Наявність інтегративних якостей незаперечно свідчило, що ця сукупність є системою і має всі підстави розглядатися як предмет галузі права. У цьому зв'язку необхідно відзначити, що в радянській правовій доктрині предмет адміністративного права представлений системним утворенням. Інтегративний характер взаємодії його складових дослідники доводили на підставі таких ознак: а) всі відносини предмета – є однотипними відносинами, б) всі відносини предмета – є відносинами влади і підпорядкування, в) всі відносини предмета виникають в результаті здійснення державного управління строго визначеними структурами – органами державного управління. Жодна з перерахованих вище інтеграційних ознак не відшукується в сукупності нових структурних складових предмета сучасного українського адміністративного права. Не можна назвати однотипними відносини адміністративних послуг і відносини відповідальності. Не є вони також відносинами влади і підпорядкування. Далеко не всі відносини оновленого предмета виникають в результаті здійснення державного управління. Сукупність відносин, які в оновленому вимірі регулюються

---

⁷ Концепція розвитку системи надання адміністративних послуг органами виконавчої влади: Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2006 р. № 90-р. Офіційний вісник України. 2006. № 7. Ст. 376.

⁸ Стефанюк В. С. Судовий адміністративний процес: Монографія. Харків: Консум, 2003. 464 с.

⁹ Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 35-37. Ст. 446.

адміністративним правом, перетворюють на систему, а значить і в предмет галузі, інші фактори. Це категорії "публічна адміністрація", "публічне адміністрування", "відносини адміністративних зобов'язань"¹⁰. "Публічна адміністрація" вже фактично займає місце, яке в радянському адміністративному праві належало категорії "державне управління". Сьогодні наукове осмислення і подальша розробка теорії публічної адміністрації є одним з головних напрямків доктринального поновлення адміністративного права України. Важливою підставою його трансформації в сучасну юридичну галузь європейського типу є важливо зауважити, що це не проста заміна термінів. Теорія публічної адміністрації має принципові відмінності від теорії державного управління, як за юридичним змістом, так і за соціальною сутністю. Її становлення і визнання ставить крапку на спробах пристосувати патерналістичний варіант вчення про державне управління до доктрини правової демократичної держави. Держави, де нормативно визнається його відповідальність перед людиною, де права людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Публічне адміністрування – це діяльність суб'єкта публічної адміністрації на виконання владних повноважень публічного змісту. Воно відбувається шляхом використання засобів управління, надання адміністративних послуг, участі у відносинах відповідальності суб'єктів публічної адміністрації, застосування заходів впливу за порушення правил, встановлених публічною адміністрацією. Важливим системо-утворюючим для предмета адміністративного права чинником є категорія "відносини адміністративних зобов'язань". Сутність цих відносин обумовлена змістом норм Конституції України щодо відповідальності держави перед людиною, визнання головним обов'язком держави утвердження і забезпечення прав і свобод людини, верховенства права, обмеження повноважень і дій публічної адміністрації Конституцією та законами України. З них випливає, що публічна адміністрація при утворенні приймає на себе зобов'язання щодо задоволення інтересів суспільства і громадян. Серед них є зобов'язання публічного характеру, виконання яких потребує використання публічною адміністрацією владних повноважень. В ході їх реалізації виникають відносини, які отримали назву "відносини адміністративних зобов'язань"¹¹. Саме вони — відносини щодо виконання адміністративних зобов'язань публічної адміністрації перед суспільством – є предметом адміністративно-правового регулювання, або предметом адміністративного права. Цією категорією – відносинами адміністративних зобов'язань – об'єднуються чотири типи відносин, кожен з яких є складовою частиною предмета адміністративного права. Це відносини: а) публічного управління; б) відносини адміністративних послуг; в) відносини відповідальності публічної адміністрації за неправомірні дії або бездіяльність; г) відносини відповідальності за порушення встановленого порядку і правил. Кожній з сфер предмета адміністративного права притаманні специфічні засоби, якими забезпечуються права людини і громадянина. Показовими у цьому вимірі є норми Кодексу адміністративного судочинства

---

¹⁰ Колпаков В. К. Парадигма "поняття адміністративного права": зміст і новели в системі універсалій. Питання адміністративного права. Харків : Право, 2019. С.48-75.

¹¹ Колпаков В. К. Предмет адміністративного права: сучасний вимір. Юридична Україна. 2008. № 3. С. 36.

України, які дозволяють суду вийти за межі переліку предмета постанов про задоволення адміністративного позову (п. 2 ст. 162) при необхідності гарантувати дотримання і захист прав, свобод, інтересів людини і громадянина в сфері публічно-правових відносин від порушень з боку суб'єктів владних повноважень. Таким чином, переосмислення місця і ролі прав людини і громадянина в суспільному житті, нормативне визнання їх найвищою соціальною цінністю, яка визначає зміст діяльності держави, стало базисної платформою еволюції адміністративного права України.

Kremena Bozhidarova Rayanova
University of Ruse „Angel Kanchev“,
Bulgaria

Women's Rights and the Council of Europe

As a consequence and complement to the ongoing global processes are the acts adopted by European countries and their associations. The European Convention on Human Rights is an opportunity to put into practice the principles enshrined in the UDHR, adopted by the UN General Assembly. It was adopted by the Council of Europe and it is the first fundamental document on human rights and freedoms at a European level, adopted shortly after the end of World War II. The Council of Europe was founded in 1949 and today unites over 40 countries. In the first years after the war, it was the first European political organization, and today it includes almost all countries on the continent, representing about 800 million Europeans. Its main goal is greater interaction between European countries through discussions and international agreements to achieve unity between its members by "preserving and implementing the ideals and principles that are their common heritage and to support their economic and social progress" / Art. 1 of the Statute of the Council of Europe. The Council of Europe is explicitly based on respect for human rights and the rule of law. Hence another main goal of the Statute, namely the protection and development of the dignity and freedom of the individual within the rule of law, which should be constantly affirmed. It is envisaged that serious human rights violations committed by a Member State may lead to its suspension or expulsion from the organization. It implements specific human rights activities through a number of conventions or other means.

At its first session, the Consultative Assembly (later renamed the Parliamentary Assembly) instructed the Committee on Legal Affairs to develop a mechanism for the collective guarantee of human rights. Following the work of the commission, the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms was adopted on November 4, 1950 in Rome and entered into force on September 3, 1953. In the Convention, Member States accept that the Convention applies to them even without ratification.

The Convention can be seen as a legal instrument, supplemented and guaranteed by a supervisory body: the European Court of Human Rights. Part II of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental deals with the matter of the Court as a single Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental body which

cannot act on its own initiative and meets in Strasbourg. The establishment, structure and jurisdiction of the Court are regulated in Articles 19-32. The immunity and privileges of judges are regulated in Art. 51. In Art. 34 gives an opportunity to each individual citizen to file an individual complaint. There is also the possibility for a state to file a complaint against another state for violation of rights protected by the Convention. In the following art. 35-46 defines the procedures for considering specific cases. A specialized body within the Council of Europe is the Directorate for Human Rights. Its equality department maintains an up-to-date database of women actively involved in the political process. All Member States maintain and provide a database on the number of women holding public office; the percentage of women in elected office at national, regional and local level and the measures designed to facilitate women's participation in political life. There is a permanent network for education and training of women in the management structures at local and national level, for the exchange of information between the various women's associations, national associations of municipalities, associations by professional mark and others. Existing forms of exchange of views, sharing of best practices, comparative analysis of legislation and its implementation, the ability to expand the network of women involved in the political life of the member states; activating women's participation in the decision-making process; the creation of sustainable models of political lobbying and the activist position of women in the member states.

It is extremely important for the Council of Europe to establish an effective mechanism for stopping violence against women and children and to approve legislative initiatives in this direction. The publication of a collection of legal measures of the CoE member states in the field of violence against women / Volume I - Albania - Luxembourg is of indisputable importance in this regard; Malta - Great Britain. In addition to having a comparative legal analysis, so valuable for the creation of legislation in the Member States, the Council of Europe has also developed the best practices of the old continent, aimed at solving the problems related to trafficking in women and children.

Since 1979, the CoE's work to achieve real gender equality has intensified in order to strengthen cooperation between European countries. Then the first committee was set up to work on issues of equality between men and women. In 1987, the next committee was created, which expanded its functions to help achieve true equality between men and women. Various methods used in its working process are mainly collection and analysis of a wide range of information / gender equality, human trafficking, domestic violence, violence in the workplace, gender mainstreaming, balanced participation in decision-making, a national mechanism for ensuring equality, etc./, which later leads to the development and implementation of various projects to prevent gender discrimination. Within the framework of the CoE's main objective, namely "to protect and contribute to the observance of human rights in all countries and to work for the elimination of discrimination", various activities in the field of gender equality are being carried out.

Another activity of the Council of Europe, aimed at the real achievement of the high goal, which it has set since its inception, namely the creation of guarantees for the full participation of women in modern life, is the promotion and support of the policy for establishing national mechanisms in the member states to ensure and guarantee gender equality. The national mechanism, in addition to being a bearer of guarantees for the

development of equality, for the preservation of human rights and for the settlement of the principles of formal equality, is also a strategy for the development of gender policy in the member states. The Council of Europe has issued a handbook with national mechanisms for ensuring gender equality in order to promote best practices and promote other member states where such a mechanism has not yet been established. The role of independent non-governmental organizations in carrying out the overall activities of the Council of Europe in the field of human rights, in particular women, is also crucial. They work locally, regionally, nationally and internationally. In 1952, the Council of Europe noted the enormous influence they had and was given the opportunity to acquire consultative status. Currently, the rules for cooperation with NGOs are regulated by Resolution № / 93/38 of the CM. The CoE cooperates with NGOs in all forms of its organizational structure: the CM, the PA, the Congress of Regional and Local Authorities in Europe, the Intergovernmental Work Program and the Program for Development and Strengthening Democratic Stability.

In order to receive consultative status, each NGO must meet the following criteria - to be international and representative, both geographically and in its field of activity, with a permanent seat and structure; to share the objectives of the CoE and to contribute to its work.

An important place in the system of acts adopted by the Council of Europe in addition to the ECHR is the European Social Charter. It is a European treaty opened for signature in Turin in 1961 and entered into force in 1965. The ECJ protects fundamental social and economic rights. It is supplemented by three protocols. The first of 05.05.1988 guarantees four groups of new rights. The second from 21.10.1991 revised the control system, and the third from 09.11.1995 established the procedure for collective appeal. The Charter and its 1988 Additional Protocol guarantee two sets of fundamental rights. The first group includes rights regarding working conditions - non-discrimination at work; prohibition of forced labor; trade union rights; right to collective bargaining; the right to fair working conditions and fair pay, including the right to equal pay for men and women for work of equal value; right to vocational guidance and vocational training; ban on child labor under the age of 15 and protection of young people between the ages of 15 and 18; maternity rights; equal treatment of immigrant workers. These are the rights that guarantee the free and undisturbed exercise of the right to work by all people, regardless of gender. In this way, more efficient use of the provided labor force is achieved, which can lead to positive economic results for each individual country. Gender equality in terms of working conditions also creates an atmosphere of tolerance in which other labor and related social rights could be more easily realized. The second group of rights protected by the Charter are those relating to social harmony. It includes - the right to health care, social security, medical assistance and social care; the right of children and young people to protection against physical and moral dangers; the right of families and their individual members to legal and social protection; the right of the elderly to social protection. In general, the level of social services is a key feature of a developed, democratic and humane society. The preliminary protection of the rights of certain groups of people with special qualities - minor, pregnancy, age, disability - is the basis from which a number of related rights are developed and further realized. It should be noted that the protection of the rights of adolescents is a preventive measure for the future of every nation.

The growth of young people and their vitality and professionalism are necessary prerequisites for maintaining a favorable social atmosphere in modern society.

The system for monitoring compliance with the above rights is based on reports provided annually by the contracting parties.

Following the entry into force of the Additional Protocol of 1998, collective complaints lodged by the social partners and certain non-governmental organizations with the European Committee of Social Rights, are also foreseen. It provided an opportunity to deal with collective complaints of ESC violations in parallel with the ongoing procedure for reviewing government reports. Art. 27 of the Charter defines the legitimate entities with the right to appeal, which are strictly defined. These include the International Organization of Employers, NGOs at the Council of Europe / European Center of the International Council of Women, European Council of Zionist Women's Federations W IZO, European Forum for Child Protection, European Institute of Ombudsmen, European Women's Lobby, INTERRIGHTS, International Federation for family planning /, the National trade union organizations, etc. Complaints are dealt with by the ETUC, which sends a report to the CM, which in turn adopts a resolution. Expanding the circle of entities that have active legitimacy to file complaints also represents a new type of guarantee for the full and effective exercise of the recognized rights under the Charter. Moreover, provided that the new actors will protect not only the specific personal interests of those concerned but also the public interest, this new provision has been received extremely positively at the international level by all parties. Often those whose rights have been violated do not seek redress from the competent authorities. The new active legitimacy enables organizations to side with those whose rights have been violated and to prove by all means at their disposal their claims. In this case, if the injured person joins the organization, the personal and public interest will be equally well and often successfully protected.

Following the revision of the Charter, in force since 01.07.1999, it became a single instrument for the protection of the rights regulated by it and the Additional Protocol of 1988. This revision increases the minimum guaranteed social and labor rights from the original text of the ESC. The minimum age for employment in dangerous and unhealthy occupations is increased from 16 to 18 years. The paid annual leave is increased from 2 to 4 weeks.

The fulfillment of the obligations under the Charter is subject to international control. It is based on the national reports that the parties submit periodically /Art. 21/. The 1991 Correctional Protocol was adopted to improve the ESA control system. It clarifies the competences of the Government Committee and the European Committee of Social Rights. The ETUC is composed of independent experts on ESC issues and is legally competent to determine the compatibility of national legislation with the obligations arising from the Charter. Secondly, the Turin Protocol improves the procedure for consulting NGOs, employers and trade unions. According to Art. 6 of the Protocol, the Parliamentary Assembly no longer acts as a supervisory body.

The ECHR is an important document in the protection of fundamental social rights and freedoms declared in the UDHR, the ECHR and other international documents in the field. Some specific provisions of the Charter are an essential element of the protection of women's rights. Art. 3, § 3 states that in order to ensure the effective exercise of the right to fair remuneration, the Contracting Parties undertake to recognize the right of

men and women to equal pay for equal work. This right must be explicitly emphasized in national legislation. They must include text stating whether all clauses in employment contracts or collective agreements that violate the principle of equal pay are null and void and that the court has the right to annul them.

The main principles on which the CoE's work in the field of women's rights is based are non-discrimination and equality. All the activities of the Council of Europe on this level are aimed at the development of a pluralistic democracy, the rule of law and the rights of the human person. Discrimination as an attitude leads to the creation of an atmosphere of intolerance, which invariably leads to unequal, even humiliating treatment and is mostly associated with blatant acts of violence. Equality as a sign of a consciously necessary attitude in people's lives is a sure guarantee for a more tolerant development of their close relationships in the future. The definition and implementation of the CoE's activities in this area is mainly carried out by the Steering Committee for Equality between Men and Women. It is widely active at the international level: it conducts comparative studies of the situation of women, publishes information on issues related to equality; seeks and suggests ways to combat gender inequality; organizes seminars and ministerial conferences. In addition to its work for the equal participation of men and women in all levels of public life, the Committee is committed to other objectives: the inclusion of the issue of equality in all CoE programs and activities; positive action in the field of equality; protection of women and girls from violence; combating the use of human beings for sexual exploitation. In general, in view of all that has been said so far about the activities undertaken by the Council for the protection of women's rights, we can say that the system, which has been built and operated for more than fifty years, has achieved remarkable success in this area. Evidence of its effectiveness is its constant renewal, rationalization and expansion, which inevitably leads to the establishment of positive practices and improvement of living conditions and realization of women in today's European society.

Vasile Draghici professor of the Faculty of Law and Administrative Sciences Ovidius University of Constanta, Romania

PARTICULARITIES OF THE CRIME OF “KILLING AT THE REQUEST OF THE VICTIM”, IN THE CONTEXT OF THE LEGAL PROTECTION OF THE RIGHT TO LIFE, IN THE ROMANIAN CRIMINAL LAW

1. General considerations:

According to the provisions of Article 2 of the European Convention on Human Rights (Title I "Rights and Freedoms"), the right to life is protected by law.

In accordance with this Convention, to which Romania is a party, in the Romanian Constitution, in Title II, Chapter II, Article 22 provides that the right to life is guaranteed and the death penalty is prohibited.

The enshrinement of this fundamental right and its guarantee could not be effective without incriminating the facts which threaten its very existence.

Thus, the main legal instrument used in the protection and guarantee of the right to life is the criminal law, as a branch of the Romanian legal system.

The purpose of the Romanian criminal law is to defend the fundamental social values, in the center of these values being the supreme value, life.

In the vision of the contemporary Romanian legislator, life is the most important of the fundamental social values, protected by the norms of Romanian criminal law, crimes that have as legal object the relations regarding the right to life being incriminated in Title I, Chapter I, entitled "Crimes against life" of the Romanian Criminal Code - Special Part¹².

This vision starts from the idea that without life human society cannot exist and evolve.

Thus, the right to life is protected, for all holders of this right, from the moment it occurs (this moment coincides with the birth of the child) and until the natural disappearance of the individual (respectively the biological death of the individual).

Protection of this right is, however, both forms of intentionally killing the victim, including euthanasia and as well as those of culpable or unintentional killing.

This kind of protection is to be found in other European criminal legislation.

Thus, in the *French Penal Code*, in Title II, Chapter I, Section 1, articles 221-1 to 221-6, murder in aggravated form, murder by poisoning, culpable homicide is incriminated in articles 221-1 to 221-6.

Polish Criminal Code, in Chapter XIX Article 148 penalizes the acts of murder and aggravated murder; infanticide in article 149, the article 150 at the request of the murder victim, and the article 151 or determination or facilitation of suicide.

The *Bulgarian Penal Code* Chapter II, Section 1, Articles 115-127 criminalizing many forms of killing intentionally, recklessly and infanticide.

The *German Penal Code* Section XVI, articles 211-217 criminalizing the offenses of murder, causing death blow, killing amid provocation by the victim, murder at the request of the victim, causing or aiding suicide¹³.

2. Killing at the request of the victim

A. *Regulation and characterization*

Romanian Penal Code, in Article 190 incriminates the crime of murder at the request of the victim and is "murder committed at the explicit request, serious, conscious and repeated victim, who suffered from an incurable disease or infirmity serious documented medical, causing of permanent suffering and hard to bear ...."¹⁴.

The crime was also provided in the Romanian Criminal Code of 1936, not being a novelty for the Romanian criminal legislation, although in the Criminal Code of 1969 it was not regulated.

By re-incriminating it in the current Criminal Code, it returns to the Romanian tradition in criminal matters and to the European one¹⁵.

The reason for this incrimination starts from the hypothesis that the protection of the right to life also operates in the case of persons suffering from an incurable disease

---

¹²See Law no. 286/2009 on the Romanian Criminal Code, published in the Official Gazette of Romania no. 510 / 24.07.2009;

¹³ See "*Criminal Codex*", criminal codes of the Member States U.E., Ministry of Justice of Romania;

¹⁴See *Romanian Criminal Code*, Special Part, Article 190;

¹⁵See *Alexandru Boroi*, Criminal Law - Special Part, Edition 3, C.H. Beck, Bucharest, 2016, p. 55;

or serious illness, medically certified, causing permanent suffering and difficult to bear. From this perspective, the criminal act is a crime of murder, but given the mitigating circumstances in which it is committed we can qualify it as an attenuated form (in fact, it is incriminated in the Penal Codes, Portuguese, Austrian, German, Norwegian and others).

B. Analysis of the content of the crime of murder at the request of the victim

a) Pre-existing factors:

The legal object, the material object, the active subject of the crime is the same as for the crime of murder. The peculiarity of this crime is that the passive subject is a natural person who suffers from an incurable disease or serious illness, medically certified, causing permanent suffering and unbearable and who explicitly requests, consciously and repeatedly, the perpetrator deed, let his life be ended.

From this perspective, we observe that the passive subject must meet several conditions, including that of being aware when making this request. This leads to the conclusion that in the category of passive subjects of this crime, persons who do not have discernment cannot enter (although in the Romanian criminal doctrine there are opinions in the sense of contract, especially regarding minors).

b) The objective side:

The material element, the immediate consequence and the causal link are similar to those of the crime of murder. The specificity of the crime of killing at the request of the victim consists in the fact that the action or inaction by which the victim is killed must be preceded, as an essential condition, by his requests, made repeatedly, and in this situation, the consent of the victim to kill him, it does not constitute a justifiable cause, in order to remove the guilt of the perpetrator.

c) Subjective side:

Subjective element is its intention in both ways, direct and indirect real unwillingness of the victim to be suppressed and qualifying life that murder.

Under these conditions, the crime is not likely to be committed in a continuous form, so if several victims are killed we have a real competition of crimes.

The other components of the crime of murder at the request of the victim are identical to those of the crime of murder, except for the penalty of imprisonment from 1 year to 5 years.

C. The connection with the crime of determining or facilitating suicide¹⁶

There is a similarity between the crime of killing at the request of the victim and that of determining or facilitating suicide (provided in Article 191 of the Romanian Criminal Code), namely that another person contributes directly to the death of the victim, but to the crime of killing at the request that person's victim is the perpetrator.

On the other hand, killing the victim's request is an offense of murder in attenuated form, while causing or aiding suicide cannot be described even as a participation in the crime of murder, as crime victim who commits suicide is not criminalize.

Also, while in the crime of killing at the request of the victim the material element presupposes the action or inaction of killing of the active subject of the crime, in the

---

¹⁶ See Tudorel Toader, Marieta Safta, Explanations of the New Criminal Code, Volume III, Universul Juridic Publishing House, Bucharest, 2015, p. 54;

crime of determining or facilitating suicide it consists in urging, convincing or helping the victim to perform his own activity; through which he takes his life.

D. Other issues

Although it might be believed that by criminalizing the crime of killing at the request of the victim, the victim's right to die, justified by the permanent suffering caused by the victim's illness, is prohibited, this cannot be legally justified.

Thus, in the international documents, but also in the Romanian Constitution, we do not find regulated such a right, namely the "right to die".

The life of the person is a right of the person and not a freedom of his, to have freely and unrestricted disposal¹⁷.

Starting from the object of the Romanian criminal law, previously defined, life is a fundamental social value, and the right to life implies the protection of life against any deeds that lead to its suppression.

On the other hand, the absolute protection of life should not be confused with the patient's right to health care, which involves the medical assurance of the right to life and integrity through the effective protection of the patient's health.

Thus, according to the provisions of Law no. 146/2003, in Romania, on the rights of the patient¹⁸ (article 13 of the law) the patient has the right to refuse or stop a medical intervention after having previously expressed his informed consent in writing.

In this context, Article 31 of the law states that "the patient has the right to terminal medical care in order to die with dignity."

From the economy of these legal texts it is understood that in the Romanian law there is not, indeed, the right to death and, implicitly, its protection as a social value (such a value practically cannot be legally enshrined), but on the contrary, there is an extended protection of life.

In all its stages (including the terminal phase) and the implicit guarantee of the right to life, both by prohibitive rules, for example those that prohibit all acts that threaten human life (such as criminal rules that provide for crimes against life), and by onerous norms, for example those that provide for the patient's rights (such as the norms of Law no. 46/2003 of Romania).

*Emanuil Kolarov, Assoc. Prof.
Dr. iur. Angel Kanchev University
of Ruse, Bulgaria*

Right to good administration (Право належної адміністрації)

The state is a form of social organization that includes and organizes population settled on certain territory and entering into diverse relations. On one hand, state is *societas* because it is human invention of organized society; on the other hand, state is devoted to keep this society to normal, regular and proper development of all relations

---

¹⁷ See *Ivan Mari-Claudia*, Murder at the victim's request, Universul Juridic Publishing House, Premium, no.5, Bucharest, 2016;

¹⁸ See *Law no. 46/2003*, published in the Official Gazette of Romania no. 51/2003, Part I, until November 20, 2020.

that members of that society enter into. Thus, state is *institution* that is invested with certain powers – capability to decide over social relations – to regulate them, to interfere on them thus reflecting onto individual sphere (rights, obligations, freedoms, or interests of every single person or collectives).

From the early ages of creation of first states known, state disposes at number of specialized persons (personnel) to exercise those functions – to organize, to regulate, to keep order, stability and safety in society. These are two groups of persons – the one invested with the function to decide (state bodies, or bodies of state governance), and the other having the function to apply decisions and to enforce them when necessary (administration).

By every decision on behalf of the state and by every action undertaken to implement that decision bodies and administration affect and reflect onto individual sphere (imposing certain rights or obligations, or shrinking the opportunities for actions of individuals or groups, etc.). Every state decision and action must have certain effect for the whole society (public) and for every single person. What is effective for the public should in the same time be effective for individuals and groups. So links are kept between public and private interests. Representing and defending the public interests bodies and administration must regard and achieve individual result as well. So result of governance is not only for the society in general (e.g. raise of GDP, stable foreign relations, less car accidents etc.) but also for the individual subjects (e.g. raise of individual income allowing consumption of more and diverse goods and services, abilities to foreign trade and movement, individual security in travel and safety on the road etc.).

These assumptions characterize the ideas for good governance and for good administration. Having in mind that all acts adopted by state bodies and actions undertaken by state administration must have effect on the public and in the same time on individuals and corporations we need to estimate to what extent governance and administration are *good* for the same society.

The idea of *good administration* combines both objective and subjective rights and obligations. Toward the administration law provides number of requirements – rules and principles of administration (lawfulness, effectiveness, subordination and coordination, transparency, procedural economy, proportionality etc.) – this is the *objective side* of good administration. Toward individuals good administration grants rights that they are able to exercise in their relations with the administration (access to documents, information, hearing, claim/complain/appeal, fundamental human rights, citizen's rights etc.). In order to give chance to individuals to exercise these rights relating to good administration law must provide the legal frame and effective tools. If not, good administration remains only imaginative and objective.

The legal framework for good administration is explicitly provided in the Charter of fundamental rights of the European Union solemnly proclaimed jointly by the European Parliament, the Council of the EU and the European Commission on December 7th 2000. It was politically approved by the European Council by its conclusions from the same time during the summit in Nice 2000. Later, as a result of the works of the Convention on the future of Europe the text was inserted as a chapter into the draft Treaty establishing a Constitution for Europe. After non-ratification of the Constitutional Treaty, the Lisbon Treaty (in force from December 1st 2009) amended

Art. 6 of the Treaty on the EU and stated that the Charter has 'the same legal value as the Treaties'. A Declaration attached to the Lisbon Treaty declared that the Charter has 'legally binding force' but to the extent as provided by the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and as those rights and freedoms result from the constitutional achievements common to the Member States. Some reserves and objections are expressed in Protocol 30 attached to the Treaty as regards the application of the Charter in the United Kingdom and in Poland, and by Declarations by Poland and Czech Republic recalling the binding force actually of the European Convention and of the constitutional traditions of the states in the field of human rights and fundamental freedoms. All these positions and attitudes as well as the provision that the Charter is addressed to the EU institutions, agencies, offices and services, and to the Member States 'only when they apply the EU law' (Art. 51) give reason to doubt the real legal binding force of the Charter as a primary source of EU law. So conclusion to be made may be that the Charter does not introduce any new rights and freedoms but recalls to already legally provided fundamental rights and freedoms to human beings by binding international (ECHR) and domestic (Constitutions) sources of law.

As it is stated in the Preamble of the EU Charter of fundamental rights the individual is placed at the heart of the Union's activities. This means that every action undertaken by EU institutions and other administrative structures is to be estimated according their effect and affect to individual rights.

Art. 41 the Charter is entitled "Right to good administration". However, the term is not defined. So it remains an idea relating to certain subjective rights as provided in each of the paragraphs:

- The right to have their affairs handled impartially, fairly and within a reasonable time by the EU administration (par. 1);
- The right to be heard before individual measures addressed or with effect to them are taken (par. 2, lit. a);
- The right to access to the their administrative file (par. 2, lit. b);
- The right to be addressed by a motivated decisions (per argumentum par. 2, lit c);
- The right to compensation for damage caused by the EU institutions or servants in performance of their duties (par. 3);
- The right to address to the EU institutions in one of the EU official languages and to receive reply in the same language (par. 4; as regards the languages – see Art. 55 TEU)

According to the juridical discourse individuals enter legal relations with the administration. These relations are matter to administrative law. Parties of these relations are the individual and the respective body. So in relations to the rights of individuals listed above we can find the respective obligations of the administrative body:

- Obligation to not handle administrative affair when the servant (person in charge) is directly affected by the result;
- Obligation to handle the administrative affair according to the legal basis and to the evidences really and properly obtained for this particular matter and procedure;

- Obligation for fast procedure – to handle with the administrative file within the time limit provided by law, and at earliest possible time;
- Obligation to receive and to consider any information provided by the individual as a party of the administrative procedure;
- Obligation to grant the individual access to the administrative file;
- Obligation to state reasons for adopting any administrative measure;
- Obligation to make good any damage caused directly by it or by servant in its administration in performance of their duties;
- Obligation to respond to addresses received from individuals in the same EU official language.

Art. 43 of the EU Charter provides a mean for protection to the right to good administration. It recalls the right of EU citizens to complain before the European Ombudsman in a case of maladministration in administrative operation of EU institutions, offices, services and agencies. The right to complain against maladministration is one of the EU citizenship rights laid down by the Treaty on the functioning of the EU (Art. 20 and 24 in relation to Art. 228). This right belongs to any natural and legal person with residence or registered office in a Member State so it is really individual right and does not depend on nationality.

In performance of its duties the Ombudsman applies the EU Charter and also the Code of good administrative behavior. In this code – adopted as a resolution of the European Parliament in 2001 – are laid down rules on performance of administrative actions and duties by EU institutions and civil servants in relation to individuals/corporations which reside or have statutory seat in a Member State. These guidelines for good administration are the measure to distinguish “*good administration*” from “*maladministration*”. The principles for good administration listed in the code are: lawfulness (in the same time any unlawful legal act of EU institution, office, service or agency is object to review of legality by the EU Court of Justice), non-discrimination (it is a principle provided also in the Treaty on the functioning of the EU – Art. Art. 18-19), proportionality (see also Art. 5, par. 4 TEU), non-abuse of power (it is a ground for review of legality of legal acts of the EU institutions), impartiality, independence, objectivity, legitimate expectations, consistency and advice, fairness, courtesy, reply to letters in the same language (see Art. 24 TFEU), acknowledgement of receipt and indication of competent official, transfer to the competent service, right to be heard and to make statements, reasonable time-limit to take decision, stating grounds for decisions, indications of possibilities for appeal, notification of decisions, data protection, information to the public, public access to documents, adequate records.

It is to be stated that the code is applicable only within the scope of performance of EU administrative duties by the officials and servants in EU administration. It does not consist of rights or obligations imposed to citizens or corporations in relations to national authorities or administration, and it does not regulate performance of public administration duties in Member States at every level (central, regional or local).

We can find the same scheme for the idea of good administration at national level also. For example, the constitutional principles of lawfulness (rule of law), state liability for illegal actions of state authorities or officials, right of legal defense (and right to remedy), the general clause to initiate action against unlawful administrative acts are

just part of what national constitutional system provides for guaranteeing individual rights and interests in communication and relations with the national administration.

The constitutional principles are developed into detailed rules for performance of administrative duties within different administrative procedures and procedures to secure administrative and judicial control over administrative actions and act. Such domestic law as Act on administration, Act on Civil Servants, Administrative Procedures Code, Act on Access to Public Information, Act on the Ombudsman (titles as per Bulgarian law) lay down a wide legal basis for achieving the idea of good administration at national level. For EU Member States domestic regime can follow or even further develop the guidelines proposed at EU level through the above mentioned EU Charter of fundamental rights and Code of good administrative behavior, and thus aiming at higher level of perfection in performance of administrative duties and, in general, governance of the state.

Finally, in order to be able to estimate whether administration is “good” or “bad” we need to compare the administrative performance with the real effect in society and the individual interests satisfaction. If we measure the effectiveness of administration – thus defining it as good administration – only by macroeconomic measures (GDP, revenues, remunerations, employment, etc.) or material results (roads, buildings, intermediate time for handling with claims or administrative files, etc.) – we should not fail to take into consideration also individual citizen’s results (access to employment, access to wide palette of services and goods, mobility, safety on road, convenience in communication to administration, etc.). Discussion on good administration and maladministration is open and the matter can be a topic for a further and more detailed research.

Sources:

1. Official Journal of the European Union, C 202/7.6.2016
2. Craig, P. / Gr. de Búrca, EU Law. Text, Cases, Materials. 5th ed., OUP, 2011.
3. Torbov, Z. History and Theory of Law. Sofia, 1992.
4. Dachev, L. Juridical Discourse. Sofia, 2004.

*Elitsa Kumanova, Assoc. Prof.
Angel Kanchev University of Ruse,
Bulgaria*
*Nikolina Angelova, Assoc. Prof.
Angel Kanchev University of Ruse,
Bulgaria*

The Role of Health Mediators in the Protection of Rights of Vulnerable Groups

The term “mediation” is of Latin origin. It may be derived from the Latin word *mediatio* from the adjective *medius*, which means “medium, moderate, impartial, neutral.” The noun *medietas* in Latin means “center, the middle part of something,” and the verb *medio* means “split in the middle.”

Mediation can be defined as a voluntary and confidential out-of-court dispute resolution procedure in which a neutral third party (mediator) helps the disputing

parties to reach a mutually beneficial agreement. Mediation focuses on the needs, rights and interests of the parties. Nowadays, it is legally regulated as a way of alternative dispute resolution and has the main task of saving the parties a more expensive, slower and uncertain outcome, as well as unloading the overloaded system of civil courts.

According to Recommendation № R (2002) 10 on mediation in civil matters, the term "civil disputes" of the Committee of Ministers of the Council of Europe for the purposes of the Recommendation refers to disputes concerning civil rights and obligations, including commercial, consumer and labor disputes. Mediation can take place within or outside court proceedings and does not in any way impede access to justice. It is the ultimate guarantee for the protection of the rights of the parties. In civil disputes, mediation can be particularly useful in cases where the court proceedings themselves are less appropriate for the parties - either because of the high costs of this court procedure, or because of the length of time it takes, or the requirements imposed by law.

The promulgation of the Mediation Act has been dictated by the need of introducing new institutions and mechanisms for resolving legal disputes. The introduction of the mediation procedure in the Bulgarian legislation is significantly facilitated by the process of implementation of EU law which rules promote mediation in administrative, civil, family and criminal matters. The overall objective of the Mediation Act is to create a legal framework for resolving disputes through the participation of a third party mediator to assist the parties in reaching an agreement.

Mediation stands above the content of the conflict, which is resolvable and at the same time emphasizes the personal responsibility of the disputants in making decisions that affect their lives. In this regard, mediation can be depicted as a process in which participants, with the help of a neutral third party (or persons), systematically separate disputes in order to create options, consider alternatives and reach a mutually beneficial solution that meets the interests of the parties.

Mediation is designed to resolve disputes and reduce conflicts, as well as to provide a forum for independent decision-making. Even if the dispute is not settled in all its elements, the participants can realize the main conflict and bring it to a controllable level. In this sense mediation is perceived as a targeted intervention to deal with legal conflicts.

According to the provision of Art. 3, par. 1 of the Mediation Act, "Subject of mediation may be civil, commercial, labour, family and administrative disputes related to consumer rights, and other disputes between natural and/or legal persons, including when they are cross-border disputes."

Mediation is conducted according to certain legal principles, which in practice distinguish it from other dispute resolution procedures and especially from the court process. These principles of mediation reflect its most essential elements and are general to all types of mediation procedures. The main principles of mediation are: voluntary recourse, equal treatment, neutrality, impartiality, confidentiality and transparency.

The most important principle of mediation is voluntariness. The involved parties in the dispute decide completely autonomously and freely whether to participate in mediation and, in addition, have the opportunity at any time to withdraw from proceedings that have already begun.

Equal treatment must be guaranteed for the parties during the mediation procedure. This equality should be understood in two aspects: the first - in view of the possibility for any person wishing to participate in such a procedure to be able to do so; and secondly, in case of mediation proceedings already started, the parties should be provided with equal opportunities for active participation in the process.

The principle of neutrality requires that the mediator not impose a settlement of the dispute or instruct the parties to reach specific agreements. It is up to the parties to the mediation to agree and reach a common agreement, and the role of the mediator is to facilitate this process. Neutrality recognizes the power of the parties to reach their own agreements on their own affairs in a way that suits them best.

The principle of impartiality obliges the mediator to ensure that no party is disadvantaged for fear of physical violence or the threat of murder or bodily harm and to conduct the proceedings in a way that ensures a balance in the positions of the parties.

The principle of confidentiality requires that mediation be conducted behind closed doors, and discussions that become known during the sessions must be treated and treated as confidential. In mediation, the parties to the dispute wish the information from the out-of-court proceedings to remain confidential, including after it has been resolved by agreement and has been complied with.

The principle of transparency means that information on the nature and functioning of the procedure must be available to the parties in writing in clear and understandable language so that they can assess the advantages and disadvantages of the procedure before deciding to turn to a mediator.

Regardless the above mentioned principles, a mediation procedure is conducted by psychological rules, the most important of which are:

- people try to get rid of what they perceive as negative or destructive (from the pain) and strive for what they consider favorable and positive (pleasure, satisfaction);
- people make fuller and therefore better decisions when they are aware of the feelings caused by the conflicts and deal with those feelings successfully (successful coping means fixing the feelings in decisions without allowing emotions to prevail over reasonable arguments);
- participants in personal disputes can generally make better decisions affecting their own lives, in the presence of external authority;
- the parties to an agreement are more likely to comply with its terms if they feel any responsibility for the outcome and contribute to the process of reaching an agreement;
- usually the personal history of the participants is important insofar as it is relevant to the present, or as a basis for anticipating future needs, intentions, abilities and reactions to decisions;
- The more accurately an agreement reflects needs, intentions and capabilities, the more likely it is to survive.

Mediation supports the policy of minimal state intervention in interpersonal conflicts. The argument in favor of this is based not only on economic considerations, but also on the value assigned to personal autonomy. If litigation or other adversarial proceedings can be avoided, the savings for society and the disputing parties will be significant. Mediation is confidential so that personal issues can be discussed freely without worrying that the discussion will become part of a public record, as in a court

case. Also, mediation is usually a quick proceeding, but its main advantage is openly in the self-determination of the parties.

Disputes should be considered to have the ability, power and responsibility to determine by mutual agreement what is best for themselves. It is in the process of mediation that people are encouraged to identify and unite their own needs, with the opportunity to resolve their conflicts responsibly, without the patronage of specialists or government intervention.

In public relations can be founded out a narrow social sphere in which the principles of mediation are intertwined with the protection of vulnerable social groups in society. This is the sphere of public health

With the active participation of regional health inspectorates, the health mediators are involved in a number of actions related to raising the level of awareness of minority groups regarding access to medical care, the conditions and procedure for receiving medical care, including. emergency medical care, the rights and obligations of medical professionals, conducting talks on various topics, assisting general practitioners to increase the scope of immunization; patronage of young mothers; pregnant; people with chronic diseases and addictions.

Activities include the organization of immunization campaigns, preventive examinations, prevention and awareness of various diseases, as well as awareness and services in the field of public health. Regional health inspectorates maintain contacts with health mediators depending on the specific need at a given time.

The results of the joint activity of regional health inspectorates and emergency medical care centers with the health mediators in the districts (municipalities) are related to increasing the health culture of the compact minority group of the population, as well as reducing the encroachments on the medical emergency teams, doctors, health care professionals and connection reduction in the number of crimes by the cited groups.

The regional health inspectorates and the emergency medical care centers regularly hold meetings with health mediators, the main focus of which is the fight against crime and minimizing the encroachments on medical specialists.

Every calendar year the number of health mediators increases, and by 2018. 230 health mediators have been appointed in 117 municipalities in 27 districts in Bulgaria. The health mediators act as moderators between vulnerable minority communities and health and social services. The health mediators are employees of the respective municipal administration. The decision to appoint a health mediator is taken by the municipality, but the funds for implementation are provided from the state budget through the defined standards for delegated state activities, at the proposal of the Minister of Health, the financial resources for the salaries of the mediators are transferred to the municipalities with a delegated budget from the Ministry of Finance.

Mediation facilitates the private establishment of the order or the agreed results between the disputants, helping them to obtain information about the applicable legal norms and principles, as well as the possible outcome in court, if the case is raised for resolution there. Mediation can also provide participants with information about the needs of each of them and provide an individualized model for resolving the dispute both now and in the future. In such situations, mediation can teach participants to work

together, to separate critical issues, and to realize that cooperation can be to their mutual benefit.

*Elina Marinova, PhD Assist. Prof.
Public Law Department, Faculty of Law,
"Angel Kanchev" University of Ruse
E-mail: elina_marinova@uni-ruse.bg
(Bulgaria)*

Legal obligations of citizens in the public sphere

Introduction

The public obligations are important part of a citizen's constitutional status. The trend to emphasize rights and freedoms but not to consider them in conjunction with duties and responsibilities, unjustifiably distorts the understanding of the legal system in its invariable duality. Nowadays the process of governance is provided ideologically and normatively as public procedures and, hence, is democratically controllable. The idea is that common and binding rules are adopted after a public discussion where all major social group interests are represented and integrated.

The citizens' legal obligations in the public sphere and public power

The term "citizens' legal obligations in the public sphere" we use to describe legitimate obligations of citizens and their organizations to the state and local authorities. Like any legal obligation the public legal obligations are the commitment to a certain required conduct towards meeting particular interests, where this commitment is guaranteed by a legal penalty. The fact that a citizens' obligation is both public and legal could end up in at least two conclusions: 1) that it is an obligation to the state (municipality) and thus, to the society as a whole, which is represented by the state (from the Latin *publicus* – public, people's, of state); and 2) that it is a legal obligation, i.e. it is not established randomly but based on and with regards to preliminary clearly set and publicly disclosed (legal) criteria. Concerning the latter, the citizens' public obligations have long been regulated on constitutional level. And this is not accidental. The citizens' obligations in the public sphere are directly related to the existing state power and the major role of the Constitution in the democratic societies is to regulate its enforcement. Thus, the Constitution becomes an instrument for state power control¹⁹ and restrictions on its enforcement (including the enforcement in relation to the establishment of citizens' obligations) within certain limits. The framework is a defined value system (welfare, principles, criteria) where the citizens' private sphere (recognition and protection of their rights and freedoms) is central.

However, we could talk about the public obligations of the individuals in the contemporary meaning of the term only when these are regulated by the law and are based on a legal and institutionalised power, i.e. are legally bound. Taxes, charges and similar obligations have their background in history as basic obligations to the rulers but they were considered an expression of factual rather than of legal dependency

---

¹⁹ See E. Drumeva, Constitutional Law, S.,2008, p.122.

(dependency on God's elect, the conqueror, the stronger, the richer, the master, and so, they did not differ much from the pure robbery).

As stated above, the citizens' obligations governed by public law invariably evolve and are determined by the existing public power in the society, that is why their revision and description also involve a certain preconditioned understanding on the public power itself.²⁰

It is the power that makes the public sphere possible and maintains its existence. In ancient Rome the term "constitution" (from the Latin verb "constituere" - to set up, to establish) was mostly used in the phrase "rem republicum constituere" - "to settle the common activities"²¹. The common activities and the common life that requires them are invariably connected with the power issue. While strength is a genuine virtue of a single individual, "Power springs up whenever people get together and act in concert, but it derives its legitimacy from the initial getting together rather than from any action that then may follow."²²

According to the different spheres of social life and the nature of human communities where it manifests itself, we could talk about different types of power, as for example the power within the family, group, corporation, etc. The power in its aspect related to the organisation and management of activities implemented in favour of the society as a whole ("the common activities") is called public power. This is power based on the idea of law.²³ In relation to this, Georges Burdeau writes the following: "Because of their political standing the state rulers possess innate power; it is based on the sovereign's trust in them, as well as on their personal values - both moral and material. However, such power does not match to the power of state; it was born by political circumstances and it changes together with them, while the power of state that is inextricably bound up with the idea of law, takes a leading position of legal character."²⁴ We can also say that the regulation of power itself ("institutionalization" according to Burdeau) is already a transition from factual to legal order.

The concept of "public power" has a broad meaning and it is possible to define it in different aspects – philosophically, psychologically, sociologically, economically, legally, etc. This serves as grounds to outline certain different theories on power.²⁵ For the purposes of this article we could assume the initial understanding that power, incl. public power, arises and is necessary when people act together, so it could not be

---

²⁰ Some authors even define the power itself through its relation to the obligations governed by public law. Thus, Parsons says that "power then is generalized capacity to secure the performance of binding obligations by units in a system collective organisation when the obligations are legitimised with reference to their bearing on collective goals and where, in case of recalcitrance there is a presumption of enforcement by negative situational sanctions – whatever the actual agency of that enforcement" – T. Parsons, *On the Concept of Political Power*, Proceedings of the American Philosophical Society, vol. 107, June 1963, p. 237.

²¹ See E. Drumeva, *Constitutional Law*, S., 2008, p. 133.

²² See D. Ivanov, *Power – a Philosophical and Sociological Analysis*, S., 1985, p. 76; quote - H. Arendt, *The Human Condition*, p. 200.

²³ See Georges Burdeau, *L'Etat*, S., 2007, p. XVII

²⁴ Georges Burdeau, *L'Etat*, S., 2007, p. 70.

²⁵ For more information about the different concepts of power – D. Ivanov, *Power – a Philosophical and Sociological analysis*, S., 1985; V. Kirov, *Public Power – Theory and Constitutional Organisation*, S., 2004.

qualified as an innate characteristic of a single individual.²⁶ Thus, the social functions of power encompass both its grounds and purpose. Power is a social phenomenon and social phenomena are usually created by the public interactions. Power could not be a simple characteristic of an individual but on the contrary, a person could have power only in respect to someone else. This results in the conclusion that power is interaction and it should be considered as a specific relationship between the rulers and their subordinates.

It would not be enough to say that public power in democratic societies should be considered as a relationship. We should also add that this is a relationship between legal entities, i.e. legally recognized, independent participants with a legally set and guaranteed status as a combination of relevant rights and obligations. When the subordinate is only an object of influence (as in the slave-master relation), we could not talk about public power in the contemporary sense of this term (the above relation is usually defined by the term “dominance”²⁷). The subject-based interaction is a correlation of wills and interests that are recognized and considered. The final correlation between them is determined by the generally accepted virtues which identify the relationship (welfare, spiritual and rational concepts, political views, community’s leading goals) but it is not a simple correlation of forces. The imposition of obligations to the citizens by the public power through its institutions should also be considered in the light of the above. The citizens’ obligations in the public sphere are not just unilateral dictatorial requirements based on superiority; they should be considered in view of the individual's place in society and his recognition as legal entity (a citizen). So, we could not talk about obligation governed by public law where the interrelation results from a privilege determined by the facts, as for example with the typical feudal rent in the Middle Ages. In such case, the obligated person is out of the social group to who he is obliged, while public means integration and common accessibility. As defined by Habermas “public organizations are bodies that unlike the organisations in the closed societies are accessible to everybody”²⁸. Inclusion in the public sphere brings a common quality to the participants, makes them citizens with all related rights, while at the same time equalizes their legal commitments – everyone, as part of the whole, has certain obligations. Having become citizens all people are rulers and ruled at the same time. As a result, from an abstract point of view, the citizens are both obliged and entitled individuals under public obligation. In this context, the citizens’ public obligations are obligations of everyone to everyone. We should mention here that we could talk about real public sphere, as described above, after the French Revolution. It was preceded by the nation’s recognition as a result of the development and transformation of nationality under the influence of various unifying factors – ethnic, economic, cultural, etc. As pointed out by Lachezar Dachev²⁹, being a supreme ethnocultural community the nation corresponds to the emerging sense of unity, mutual aid and solidarity, sense of common historical background. The nation appears as a pre-political community and in order to

---

²⁶ The thesis on power as a quality or characteristic of the ruling entity has been advanced by a number of authors like T. Hobbes, S. Alekseev, P. Morris, R. Dahrendorf, etc.

²⁷ See D. Ivanov, *Power – a Philosophical and Sociological analysis*, S., 1985, p. 95 and L. Dachev, *The State Doctrine*, S., 2001, p. 113.

²⁸ Habermas, J., *The Structural Transformation of the Public Sphere*, S. 1993, p.90.

²⁹ See L. Dachev, *The State Doctrine*, S., 2001, p. 104.

be preserved it was necessary to be organised in a nation-state. “The French Revolution has determined in a an unconditional way the freedom and equality and established the nation as a sovereign. The individual belonging to the nation gets political rights and becomes a citizen. The nation becomes a community of citizens.”³⁰.

In society, the individual-citizen performs both as an entitled individual and as an obliged person. In this respect, the fundamental obligations(duties) of the citizens appear to be a logical correlate of the fundamental rights³¹. What kind of a society would be the one where everyone has all rights but no duties? Then, *de facto* no one would have has any rights at all. The parallel existence of rights and obligations is both a logical and actual necessity. Only clear determined public obligations of each citizen and of the state finally make the execution of the fundamental rights and freedoms of citizens possible. The common public duties of individuals as a minimum positive conduct owed by everyone, determine the establishment, maintenance and development of the community and its political organisation. Both power and public duties/obligations are functions of community organisation. In a social perspective these are objective qualities. Finally, the goal of any contemporary political community is the provision of opportunities to each of its members to be entitled to dignified life mostly by recognition and guarantee of their fundamental rights and freedoms (Art. 2 of the Declaration on the Rights of Man and the Citizen, 1789). We could say that the fundamental rights would not have been possible without the establishment and execution of the fundamental duties and obligations and, on the other hand, the fundamental obligations would not have had any sense provided that they had not guaranteed the fundamental rights. The two conditions without which the society could not exist - „the fundamental obligations are condition sine qua non to the society the way the fundamental rights are condition sine qua non to the individual citizen”³².

All legal obligations meet certain interests. The public obligations meet public interests, i.e. common interest of everybody’s benefit. This again supports the understanding that these are obligations of everyone to everyone (to the society). In this case, entitled and obliged coincide. The citizens’ public obligations are due to the community represented by the state. The community itself is not a legal entity. The right (authority) as a legal instrument realistically cannot belong to all people, as in reality all people are not able to act as an integrated entity. This determines the necessity of public institutions (common legal entity - the state) that represent and defend the common interest. With regards to these functions they are delegated the power to take commonly-binding decisions, to set the specific obligations of the citizens and to require the execution of these obligations. It should be mentioned that the public interest always

---

³⁰ L. Dachev, *The State Doctrine*, S., 2001, p. 107.

³¹ The execution of public duties/obligations is a social and moral but not necessarily legal requirement concerning the actual execution of the fundamental rights. We consider the fundamental *human* rights (e.g. everyone has the right to live, no one shall be subject to torture or to cruel, noone shall be held in slavery or servitude, etc.) are of highest value and these should be guaranteed regardless of the performance of any obligation. However, with regards to the fundamental rights of the *citizens* – political, social, economic and cultural we would take a firm stand that their restriction in certain cases could be justified if the persons refuse without any motives to execute their *citizens’ fundamental obligations*.. Noone should obtain rights from his illegal conduct except in cases of minimum ethical conduct towards the human being.

³² See V. Valkanov, *The Fundamental Duties of the Citizens in the Republic of Bulgaria*, S. 1987, p. 9

exists but its formulation is always subjective (rulers' act). In order to restrict, at least to a certain extent, the random establishment and justification of illegal authoritative requirements to the persons, the democratic societies seek for finding ways to put the state-citizen relation in a certain framework by a base regulation of the powers of state authorities and the rights and duties of citizens. This is also the goal of the Constitution.

The fundamental citizens' obligations in compliance with the Constitution

The constitutional obligations of persons to a certain extent remain in the shadow of the fundamental rights and freedoms, to which most of the provisions of the Constitution refer. This is understandable, concerning the main function of the Constitution to put limitations on the execution of power by respecting a certain scope of citizens' freedom. However, the social and moral interrelation and the relevant correlation of citizens' rights and obligations require their parallel promulgation. For example, both the Constitutions of the Republic of Bulgaria and Romania regulate together the rights and obligations of the citizens in a relevant chapter - "Fundamental rights and obligations of citizens" – Chapter 2 of the Bulgarian Constitution and Chapter 2 of the Romanian. The same applies to the Constitution of the Republic of Turkey (Part 2). In other cases (e.g. in the Constitution of the Federal Republic of Germany, the Constitution of the Russian Federation) the fundamental rights and obligations are dispersed in the constitutional text.

Constitutions settle, in general, three fundamental obligations of citizens: To observe and implement the laws and to respect the rights and legitimate interests of others (e.g. Art. 58 of the Constitution of the Republic of Bulgaria, Art. 57 of the Constitution of Romania); to defend the country and, respectively, to serve the army (e.g. Art. 12a of the Constitution of the FRG, Art. 59 of the Constitution of the Russian Federation, Art.72 of the Constitution of the Republic of Turkey) and to pay taxes and duties (Art. 51(1) of the Constitution of Romania, Art. 57 of the Russian Constitution, Art. 60 of the Bulgarian Constitution, Art. 73 of the Turkish Constitution). Other fundamental obligations of the citizen can also be promulgated, as for example the obligation of parents to raise and bring up their children until they come of legal age (Art. 47(1) of the Bulgarian Constitution, Art. 6(2) of the German Constitution), the obligation to protect the environment (Art. 55 of the Constitution of Bulgaria, Art. 58 of the Constitution of the Russian Federation, Art. 56 of the Constitution of Turkey). In some constitutions the fundamental obligations of the citizens are defined as rights at the same time, e.g. the citizens have the right and obligation to defend their country (Art. 55 of the Romanian Constitution), the raising and upbringing of children is both a right and obligation of the parents (Art. 47(1) of the Bulgarian Constitution, Art. 6(2) of the Constitution of the Federal Republic of Germany), everyone has the right and obligation to work (Art.49 of the Turkish Constitution).

In the different constitutions we meet different terms indicating the fundamental citizens' obligations: e.g. duty, obligation, and sometimes their expression is too abstract, e.g. Art. 14(2) of the German Constitution stipulates: „Eigentum verpflichtet...”, i.e. ownership imposes obligations. Concerning the variance in terminology we will try to clarify the actual character of the constitutionally determined obligations/ duties of the citizens.

In the first place we consider that the sheer citizens' public obligations are the positive obligations to the country and society (i.e. obligations for active conduct or

action).³³ The classification of legal obligations for action (*dare, facere*) and of obligations for inaction (*non facere*) is applied in the private legal sphere.³⁴ Any classification involves a common nature of the classified objects – in our case, the two types of private legal obligations are, in their essence, binding of the obliged individual to a “prestation” – i.e. provision of certain welfare in favour of the other party, where the prestation could be manifested either by action or inaction. Vice versa, the obligations in the public sphere concerning inaction are in their nature and purpose an independent legal phenomenon, that is different either from the obligations for inaction and action in the private legal sphere, as well as from the obligation for action in the public sphere. That is why they are defined in a separate term - legal prohibition.³⁵ Unlike the legal obligations the prohibitions are not subject to giving but to protecting welfare such as life, freedom, property, etc. For example, the right to live is protected by the penal prohibition to kill. The legal prohibitions describe the general public legal principle - *neminem laedere* – not to harm others. The prohibited action is unjustified, while the due action is always lawful. The legal prohibitions as requirement for inaction refer to the public sphere. But they are not public obligations. The obligations in the public sphere have the common characteristic of the legal obligations in general. So they are requirements for a certain (in the case- active) action which aims to provide (and not to defend) certain welfare - money, support, etc. in order to meet relevant public interest. Thus, the citizens' public obligations (among which, as it is accepted in theory, the first place is taken by the fundamental, constitutionally settled obligations) are required actions in public favour.

The obligations in private sphere generally arise as a result of coordinated agreement of two (or more) entities. Coming to an agreement determines the obligation by specifying what is due. Vice versa, what is due by the obligation in the public sphere is dictated by the law's provisions. All public obligations are determined by the law/constitution, i.e. objectively and fall in the group of the objectively (dictatorially) settled obligations.³⁶ In that case, the binding for a certain conduct arises automatically if there are legal provisions and so the agreement of the obliged is irrelevant. In a nutshell, unlike the obligations in the private sphere the agreement of the person under obligation is irrelevant to the rise of the public obligations. Another difference between the obligations in the public and private sphere: As we have pointed out, the obligations in the private sphere usually arise as a result of coordinated will (agreement). More specifically, the coordinated will is an expression of the promise given by each one of the parties to the other for the provision of certain welfare related to the receipt of a counter welfare. Thus, the grounds of each obligation is the counter obligation for the provision of certain welfare. With the private legal obligations, if there is no counter obligation, we would face a causeless deal, that is null and void. Such correlation does not exist in public law. For example, the country does not owe a specific prestation to

---

³³ See V. Georgiev, *Relations Governed by Public Law*, S., 1998, p. 178

³⁴ For more information – E. Marinova, *Obligation for non facere and legal prohibition*, A Collection of Reports at a Students' Scientific Session, Ruse University, 2009, p.28

³⁵ More on the distinction between the legal obligations and imperatives (legal prohibitions and legal orders) – L. Dachev, *Legal Discourse*, Ruse, 2004, p. 2005

³⁶ See E. Marinova, *Subjective and Objective Legitimate Duties*, Scientific studies of the Ruse University – 2008, volume 47, series 7, p. 72

the obligation for tax payment. In this case a certain counter obligation of the state is not available, so the validity of the settled public obligations of the citizens is based on the general validity of the law and, first of all, of the Constitution.

So far we have looked at various aspects of the obligations in the public sphere. However, will the constitutionally established obligations of the citizens be real legal obligations?

It is known that each public obligation represents a specific requirement or specific receivable. The theory has approved the idea that the legal obligation concerns in any case a strictly defined conduct.³⁷ This conduct is determined by premises, conditions, volume, etc. The legal obligations are always a measure of due conduct. i.e. they place the due into concrete frames. But the formulation itself of the fundamental "obligations" of the citizens does not outline the due contents in similar concreteness. The corresponding constitutional regulations neither specify the law, which is to be respected, or the due payable tax, or what exactly represents the childcare due by the parents. Therefore, we consider them as supportive not to obligations but to specific principles of law and state-organised society, which of course have general and compulsory character. Thus, the fundamental obligations/ duties of the citizens are in fact the fundamental principles, and when constitutionally established they have direct legal impact. The citizens' obligations in the public sphere appear in turn on the grounds of legal/secondary regulation, defining concretely the premises, the subject and the measure for due conduct. Their validity is always deduced based on principles (fundamental duties), established by the Constitution.

Thus, regardless to the terms and wording used to express the fundamental obligations/duties of the citizens, they are actually constitutionally established public legal principles. To this end they have durable reproductive nature, and are neither redeemed by their execution nor covered by prescription. They are approved political and legal principles, which play a decisive role in legal formulation of the veritable legal obligations in the public sphere. The principles governed by public law, as well as the duties and obligations, are of a general character (addressing unlimited number of subjects), but this generality is of a different nature. As pointed out by Rosen Tashev³⁸, the legal principle expresses one idea; the role of this idea is not to prescribe specific actions but to substantiate the search and the formulation of a norm into certain direction (including a norm, which establishes legal obligations in the public sphere as a specific and concrete due conduct).

Thus, for example, although it is stated as a basic obligation of the citizens (as it is in Art.58 of the Constitution of the Republic of Bulgaria), the requirement to respect the law is actually a basic legal principle in general and also a basic principle of law-based society. Law, which cannot be respected, is not a law at all, and society, where no one conforms his/her conduct with the generally established rules is difficult to imagine. With respect to the above principle, the constitutions introduce other principles, such as the equality before the law (Art.6 (2) of the Constitution of the Republic of Bulgaria, Art. 3 (1) of the Constitution of the Federal Republic of Germany, Art. 19 (1) of the Constitution of the Russian Federation), as the equality before the law concerns both

---

³⁷ See R.Tashev, General Theory of Law. Fundamental Legal Terms, S.,2007, p.240.

³⁸ See more on "legal principle" - R.Tashev, General Theory of Law. Fundamental Legal Terms, S.,2007, P.150.

rights and duties; the principle that “duties established by the Constitution and the law shall not be defaulted upon on grounds of religious or other convictions” (Art. 58 (2) of the Constitution of the Republic of Bulgaria).

The payment of taxes and charges by the citizens is another basic principle of the state-organised society (taxes are the main source of financial insurance of the state and municipal expenses). On the grounds of this constitutionally established principle specific financial obligations to the state are laid down upon people. In this connection the further principles are envisaged, such as which authority shall establish the tax obligations (Art. 60 and Art. 84 (1) of the Constitution of the Republic of Bulgaria, and Art. 105 of the Constitution of the Federal Republic of Germany). Thus, the principle of the legal basis of taxes in the Republic of Bulgaria affirms the essential right of the Parliament to establish specifically the obligations for payment of taxes and duties (also Art. 84 (1) of the Constitution of the Republic of Bulgaria), as well as their specific premises, types and sizes. On the other hand, this principle is a warranty against random intervention of the executive power into the property sphere of citizens and legal entities. Another basic principle related to the taxation of entities and envisaged by the Bulgarian Constitution is the one of social justice of taxes (proportionately to the income and property of the entities – Art. 60 (1)). This is a principle where tax burden is in conformity with taxpayers’ economic possibilities, which to a great extent depends on their economic activity and initiative. With view to the above, there exists a principle-adherent possibility for tax aggravations and incentives to be established by law (Art. 60 (2) of Bulgarian Constitution).

The fact that some of the constitutional principles are regulated as both right and duty/obligation of the citizens (for example the principle of the study, work and use of the national language, the principle of raising and upbringing of children by their parents until they come of legal age, the principle of environment protection, etc.) is yet another proof in favour of the assumption that these are neither rights only nor obligations only, but rather constitutionally supported basic conditions. Since these principles are an expression of consensual society values, they are also morally justified. In order to focus on the moral line, sometimes the term “duty” is used to express the principles. Duty implies patriotic duty, professional duty, parents’ duty. However, this does not change their nature of basic conditions. The constitutional principles reflect society’s ideals, goals and needs, and its political organization – the State. They are a form of existence of those things that are necessary for the society. The social and public life requires the establishment of a common principle grounds, on which subsequently various rights and duties may be drawn, both in favour of citizens and state institutions.

Conclusion

With view to the above, we can briefly summarize that by their nature the fundamental obligations/duties represent universal and commonly binding principles of the social and public life (principles governed by public law). Thus, the specific public obligations of the citizens draw their validity and legitimacy from the general constitutional principles (fundamental duties), on which they are based. In the modern democratic society they cannot be just random authoritative requirements, an expression of the supremacy of the authorities, but should be understood as a function of the organisation of society. Both the principles and duties/ obligations in the public sphere are an expression of the idea that individuals participate as recognized entities

in the public sphere by a common legal characteristic (a citizen) with all equal rights evolving thereto, and with equal legal obligations.

Лис О. Г., Народний депутат України

Місце інклюзивної освіти в міжнародному праві прав людини на сучасному етапі

Без сумніву, всі діти мають право на освіту. За останні роки з'явилася величезна кількість міжнародних документів, які регламентують принцип інклюзивної освіти, а також важливість працювати в напрямку навчання всіх учнів, у тому числі й з індивідуальними потребами (Саламанська декларація про принципи, політику і практичні дії у сфері освіти осіб з особливими потребами, 1994 рік (далі – Саламанська декларація)) [1].

Інклюзія (від *Inclusion* – включення) – процес збільшення ступеня участі всіх громадян у соціальному житті. Це політика й процес, що дає можливість всім дітям брати участь у всіх програмах.

Інклюзивна освіта – це система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права здобувати її за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього закладу.

Одним із головних завдань інклюзії є відгук на широкий спектр освітніх потреб в шкільному середовищі та поза його межами.

В основу інклюзивної освіти покладена ідеологія, яка виключає будь-яку дискримінацію дітей, яка забезпечує однакове ставлення до всіх людей, але створює спеціальні умови для дітей з особливими потребами.

Основний принцип інклюзивної освіти полягає в тому, що:

- Всі діти мають навчатися разом у всіх випадках, коли це виявляється можливим, не зважаючи на певні труднощі чи відмінності, що існують між ними.

- Навчальні заклади мають визнавати і враховувати різноманітні потреби своїх учнів шляхом узгодження різних видів і темпів навчання.

- Забезпечення якісної освіти для всіх шляхом розробки відповідних навчальних планів, прийняття організаційних заходів, розробки стратегії викладання, використання ресурсів та партнерських зв'язків зі своїми громадами.

- Діти з особливими освітніми потребами мають отримувати будь-яку додаткову допомогу, яка може знадобитися їм для забезпечення успішності процесу навчання. Вони є найбільш ефективним засобом, який гарантує солідарність, співучасть, взаємоповагу, розуміння між дітьми з особливими потребами та їхніми ровесниками.

Інклюзивний підхід – створення таких умов, за яких усі учасники навчально-виховного процесу мають однаковий доступ до освіти, у тому числі діти з особливими освітніми потребами, які навчаються у дошкільних та загальноосвітніх школах [2].

Конвенція ООН про права дитини (1989 р.), Стандартні правила ООН щодо забезпечення рівних можливостей для інвалідів (1993 р.) і Саламанська

декларація – це інструменти в боротьбі за скасування сегрегації освіти, яка заперечує право дітей з обмеженими можливостями бути частиною шкільної освіти та зміцнює погляди суспільства і дискримінацію проти них. Ці документи, які разом складають вагомі підстави для регулювання інклюзивної освіти надають унікальну поставити імплементацію положень інклюзивної освіти на порядок денний усіх без перебільшення національних урядів, у тому числі й України.

Права, закріплені в Конвенції ООН, застосовні до всіх дітей без дискримінації, включаючи право на освіту на основі рівних можливостей. Дане правило вимагає, щоб держави-учасниці забезпечили освіту для людей з обмеженими можливостями в інтегрованих структурах. Але Саламанська декларація забезпечує високу чіткість і тим самим недвозначним чином вказує на обов'язок звичайним школам приймати всіх дітей, незалежно від їх фізичних, інтелектуальних, емоційних, соціальних, мовних або інших вимог. При цьому усі напрямки політики в галузі освіти повинні передбачати те, що діти-інваліди відвідують школу за місцем проживання.

Згідно з міжнародним правом прав людини діти-інваліди не повинні бути виключені зі звичайних освітніх установі громадських інститутів і відокремлені від усіх на підставі їх інвалідності. Інклюзивна освіта, як стверджують іноземні дослідники, «перестала бути освітнім або професійним питанням, це питання дотримання прав людини» [3]. Спори про інклюзивну освіту занадто часто потопають в дискусіях про освітню політику, про професійні ролі та обов'язки. Звичайно, ці питання теж актуальні при реалізації інклюзивних стратегій в галузі вітчизняної освіти, але факт залишається фактом: діти з обмеженими можливостями частіше за інших зіштовхуються з дискримінацією.

Саламанська декларація підтримує цю точку зору прав людини, наголошуючи, що «інклюзивна освіта та інклюзивна участь необхідні для реалізації поваги людської гідності і прав людини». Саламанська декларація і Конвенція ООН про права дитини дає чітке розуміння того, що міжнародно-правові стандарти у сфері інклюзивної освіти слід розглядати як міжнародно-правові стандарти в галузі прав людини.

Права дітей-інвалідів викладені в статті 23 Конвенції ООН і нагадують політикам та іншим особам, які приймають рішення, що кожна дитина з інвалідністю має право на освіту і не повинна бути виключена з цього процесу з будь-якої причини і / або ознакою дискримінації. Дане положення тлумачиться у світлі статті 2, яка декларує, що всі права поширюються на всіх дітей без дискримінації. Іншими словами, стаття 23 підтримує статтю 2, але не замінює її і слугує визнанням того факту, що діти з обмеженими можливостями часто виключаються зі звичайного освітнього процесу. На жаль, триває сегрегація дітей і дорослих з обмеженими фізичними можливостями, що абсолютно неприйнятно в громадянському суспільстві, яке не терпить поділу за ознакою раси або статі.

Конвенція ООН, Стандартні правила і Саламанська декларація дають підстави стверджувати про силу міжнародної підтримки для інклюзивної освіти. У статті 3 Конвенції ООН йдеться, що всі дії і рішення повинні прийматися в найкращих інтересах дитини. Конвенція ООН також наголошує на відповідальності батьків за благополуччя своїх дітей, за турботу про них, але

більшу увагу приділяється батьківським правам, закріпленим в законодавстві, особливо права бути почутим, і щоб їх думка враховувалася. Політика в галузі освіти утворює основним принцип дотримання прав батьків, а не дітей, які отримують права на участь та прийняття рішень. Тут можна стверджувати про пряме порушення статті 12 Конвенції, коли думка дітей береться до уваги при прийнятті рішень в таких ключових галузях, як вибір школи, спеціальні оцінки освітніх потреб тощо.

Таким чином, інклюзивна освіта передбачає принципове переосмислення сенсу і мети освіти для всіх дітей і молоді, реструктуризації звичайних шкіл і освітніх установ всіх типів. Більшість необхідних змін не відносяться виключно до включення дітей з особливими освітніми потребами в загальну схему освіти. Вони є частиною більш широкої реформи освіти. Освіта для осіб з обмеженими можливостями має бути невід'ємною частиною національного освітнього планування, розробки навчальних програм і організації навчального процесу. Інклюзивна освіта не може розглядатися у відриві від освіти в цілому. Принцип інклюзивності піднімає фундаментальні питання про природу і цілі нашої системи освіти і ролі, яку школи / університети відіграють у житті суспільства. Освітні установи не існують у вакуумі, вони є частиною більш широкої спільноти і суспільного життя.

Список використаних джерел

1. Саламанська декларація про принципи, політику та практичну діяльність у галузі освіти осіб з особливими освітніми потребами. 7-10 червня 1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94#Text
2. Інклюзивна освіта. URL: http://ispukr.org.ua/?page_id=331
3. Farrell P. Making Special Education Inclusive: From Research to Practice / P. Farrell, M. Ainscow. London: David Fulton Publishers, 2002.

*Столбовий В. М., д. ю. н., доцент,
професор кафедри цивільно-правових
дисциплін Національної академії
Служби безпеки України
(м. Київ, Україна)*

Окремі аспекти дотримання прав громадян у службових правовідносинах сфери національної безпеки України

Відповідно до Закону України «Про національну безпеку України», державна політика у сфері національної безпеки і оборони спрямована на захист: людини і громадянина – їхнього життя і гідності, конституційних прав і свобод, безпечних умов життєдіяльності; суспільства – його демократичних цінностей, добробуту та умов для стабільного розвитку; держави – її конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності; території, навколишнього природного середовища від надзвичайних ситуацій [1].

На сьогодні, забезпечення національної безпеки України – одне із найголовніших завдань, що стоїть перед органами державної влади та

суспільством. Правове регулювання службових правовідносин займає, на нашу думку, провідне місце у процесі ефективного забезпечення національної безпеки України. Серед багатьох аспектів службових правовідносин і їх впливу на сферу національної безпеки, забезпечення прав громадян займає важливе місце.

Зважаючи на широке коло проблем, що охоплює правове регулювання службових правовідносин у сфері національної безпеки, розглянемо підготовку кандидата до вступу на публічну службу (на прикладі Національної поліції), як піделемент таких відносин, а також взаємозв'язок такого піделементу із дотриманням прав громадян.

Умови виникнення службових правовідносин – це юридичні вимоги до органу державної влади та претендента на посаду державного службовця, що закріплено у Законах та підзаконних нормативно-правових актах. Так, у Законі України «Про державну службу» визначено: порядок проведення тестування, співбесіди, інших видів оцінювання кандидатів на зайняття вакантних посад державної служби; методи оцінювання кандидатів на зайняття вакантних посад державної служби; вимоги до професійної компетентності кандидата на посаду. На посади державної служби, пов'язані з питаннями державної таємниці, мобілізаційної підготовки, оборони та національної безпеки, може проводитися закритий конкурс. Також передбачено: вимоги до професійної компетентності кандидата на посаду; інформація щодо строковості чи безстроковості призначення на посаду; вичерпний перелік документів, необхідних для участі в конкурсі та строк їх подання; дата і місце проведення конкурсу. Служба управління персоналом державного органу, в якому проводиться конкурс, проводить перевірку документів, поданих кандидатами, на відповідність встановленим законом вимогам та повідомляє кандидата про результати такої перевірки. Кандидати, документи яких пройшли перевірку, проходять тестування відповідно до «Порядку проведення конкурсу», затвердженого Кабінетом міністрів України. Кандидати, які пройшли тестування, проходять співбесіду та/або інші види оцінювання [2].

Необхідно наголосити, що у разі порушень, пов'язаних з недосконалою роботою щодо кандидатів на посади публічної служби, особливо до органів сектору безпеки і оборони, може відбутися негативний вплив на подальші службові правовідносини, значне погіршення рівня національної безпеки держави. Мова йде про порушення процедур і вимог у роботі з кандидатами, які претендують на вступ і проходження публічної служби (сформовано неякісний склад атестаційної комісії: немає досвіду роботи членів комісії в правоохоронних структурах, відсутня належна освіта, заполітизованість окремих членів комісії тощо). Негативний вплив роботи з кандидатами на якість службових правовідносин показав себе під час відбору до нової патрульної поліції. Замість кропіткої роботи кадрових підрозділів поліції, були застосовані нетрадиційні для МВС України прийоми відбору кандидатів (від об'яв в Інтернеті, до оголошень у громадських місцях). Таким чином, була створена видимість конкуренції серед кандидатів. У зв'язку із цим більшість із кандидатів не відповідали вимогам щодо психологічної, фізичної підготовки. Саме така більшість непідготовлених кандидатів потрапила на службу в патрульну поліцію. Грубе ігнорування такого важливого піделементу службових правовідносин, як робота по відбору

кандидатів на службу, була провалена. Наслідком цього стало прийняття на службу у патрульну поліцію молодих людей, які не маючи фахової освіти, ні психологічно, ні фізично не були готові до проходження служби з особливим характером, що містить такі спеціальні умови для певних категорій поліцейських: службу у святкові та вихідні дні; службу позмінно; службу з ненормованим графіком; службу в нічний час. Особливий режим і специфічні умови служби в поліції призвели до великої кількості порушень службових обов'язків та прав громадян [3]. Необхідно зазначити, що виконання службових обов'язків патрульними поліцейськими, у більшості випадків або навіть у всіх випадках, пов'язано із «контактом» з громадянами, які, в тому числі, порушують публічний порядок, вчиняють інші правопорушення. До таких громадян, окрім профілактичних заходів, можуть бути застосовані заходи примусу. Некомпетентність та непрофесійність службових осіб в таких випадках, що була наслідком неналежного відбору на службу, може призвести до порушення норм чинного законодавства, а також прав громадян.

Отже, прийняття на публічну службу за професійним критерієм забезпечує органу публічної влади відбір кращих наявних кандидатів, що гарантує, в подальшому, успішне включення в роботу, навчання, мотивацію, етичну поведінку, дотримання прав громадян та забезпечення високої якості службових правовідносин у сфері національної безпеки України.

Список використаних джерел

1. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2469-19/page2>.
2. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/889-19>.
3. Бурдей Надія. Поліцейська реформа на «аварійці», відтік кадрів, розбиті авто і зловживання на тендері. Українська правда. 27 липня 2018. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2018/07/27/7187486/>.

*Пацурківський П. С., д. ю. н., професор,
професор кафедри публічного права
юридичного факультету Чернівецького
національного університету імені Юрія
Федьковича*

Медіація як світоглядний переворот у вирішенні спорів

Постановка проблеми. Останнім часом уже не зустрічає зазвичай заперечень або спростувань твердження про те, що медіація є ефективнішим у порівнянні із судочинством засобом вирішення більшості видів спорів у суспільстві. Переконалим підтвердженням цьому виступає практика Австралії, США, Канади, Великобританії, Німеччини, чималої кількості інших держав світу. Однак, якщо спробувати позначити на географічній карті світу країни, у яких медіація набула достатнього рівня розвитку і стала такою ж укоріненою культурою, як і судочинство, то несподівано виявиться факт, що таких країн уже й не так багато,

як можна було очікувати з позицій прагматичного підходу. Ще у цілому ряді країн медіація зі значними труднощами торує собі дорогу, а у більшості з них вона поки що перебуває у зародковому стані. Останнє сповна стосується й України, у якій уже мали місце понад два десятки спроб законодавця прийняти хоча б спеціальний закон «Про медіацію», але жодна з них поки що не увінчалася успіхом.

Мета наукового дослідження полягає у тому, щоб з'ясувати, які саме причини та у якій мірі зумовлюють успіх або неуспіх проектів медіації у відповідному соціумі, виокремити серед них системоутворюючі та похідні чинники.

Виклад результатів дослідження. Однією із країн, яка може розглядатися у якості класичної моделі успішного розвитку медіації, є США. Як і у переважній більшості аналогічних випадків, безпосередній появі медіації у США передувала загальна системна криза державного судочинства, яка проявилася сповна у 60-х-70-х роках минулого століття. Виступаючи на черговій Паундівській конференції у 1976 р. із символічною тематикою «Причини невдоволеності населення адмініструванням системи правосуддя у США», суддя Верховного Суду країни У.Бергер з тривогою зазначив, що американське суспільство «досягло тієї точки [розвитку], коли наша система правосуддя – як на рівні штатів, так і на федеральному рівні – може буквально розвалитися на частини ще до кінця цього століття, незважаючи на значне збільшення кількості суддів та адміністраторів і величезні фінансові вливання» [1, р.39]. Серед найгостріших проблем тодішньої американської судової системи він назвав передусім надмірну легалізацію та формалізацію процедур судочинства, які потягли за собою такі ж надмірні судові витрати і терміни розгляду справ. Резюме У.Бергера було незвично категоричним: вихід із ситуації, що склалася, необхідно шукати у неформальних альтернативах судочинству [1, р. 42].

Виступаючий на цій же конференції, професор Ф.Сандер у якості можливої альтернативи традиційному судочинству запропонував вдатися до «правосуддя з багатьма дверима». За такого правосуддя, зазначив він, кожен спір перед тим, як потрапити на традиційний його розгляд фаховим суддею, мав би попередньо розглядатися уповноваженим на це державними службовцями на предмет можливості альтернативного вирішення цього спору за обов'язкової згоди на це його сторін, не виключаючи і вирішення даного спору його сторонами [2, р. 1].

Ідея «правосуддя з «багатьма дверима» виявилася вчасною та плідною. Остання чверть минулого століття пройшла у США під знаком активних пошуків та запровадження найрізноманітніших систем альтернативного вирішення спорів, передусім медіації, у всіх сферах правовідносин без винятку. Завершальним кроком на цьому шляху стало прийняття у 2001 р. із врахуванням набутого досвіду Уніфікованого Закону держави «Про медіацію», який завершив формування загальнонаціональної системи альтернативного вирішення спорів. Дана система стала ефективною передусім завдяки солідарній підтримці її переважаючою більшістю американського суспільства. В основі американського солідаризму були протестантизм як фундамент ментальності та Конституція США – основоположні світоглядні чинники.

Суттєво відмінний досвід укорінення культури медіації, набутий Нідерландами. Потреба у пошуку альтернативних методів вирішення спорів тут

сформувалася, як і у США, ще у минулому столітті. Проте на відміну від США, де безумовним лідером цих процесів виявилася американська держава, у Нідерландах до них найактивнішим чином долучилося громадянське суспільство в цілому та чимало громадянських об'єднань як експериментальних ініціативних платформ. Тобто, у Нідерландах становлення медіації відбувалося у значній мірі як спонтанний процес. Тим не менше важливим поштовхом на шляху її розвитку стала Директива № 2008/52/ЄС Європейського парламенту і Ради про деякі аспекти посередництва (медіації) в цивільних та комерційних справах [3].

Наприкінці 2012 р. ця Директива була імплементована у Цивільний кодекс Нідерландів, хоча це не надало в подальшому централізованого характеру розвитку медіації в Нідерландах – вона продовжила тут розвиватися як спільна справа держави та громадянського суспільства. Останнє, як і у попередній період розвитку, було представлено різноманітними організаціями громадян, з поміж яких виділялась Федерація медіації Нідерландів. Нідерландське суспільство активно підтримало медіацію як метод вирішення спорів, оскільки вона відповідно до його світоглядних пріоритетів виявилася незрівнянно ближчою йому у порівнянні з державним судочинством [4]. Зокрема, медіація дозволяє кожній зі сторін спору у повній мірі залишатися суб'єктом вирішення власного спору і тим самим зберегти гідність, а не перетворитися в об'єкт державної процедури із втратою власної гідності.

Ще меншою виявилася участь держави в утвердженні медіації у Великобританії. Її зусилля тут звелися переважно до фінансування урядом вивчення досвіду впровадження медіації в інших країнах та її ефективності, а також з'ясування готовності британського суспільства сприйняти медіацію як альтернативний засіб вирішення спорів. Паралельно із цим в окремих судах було проведено експерименти щодо запровадження обов'язкової судової медіації. Після цього були проведені широкі громадські обговорення одержаних сукупних результатів, за наслідками яких медіація у Великобританії була законодавчо закріплена наприкінці ХХ ст. у Правилах цивільного процесу як виключно добровільна процедура, що здійснюється не централізовано, а на засадах саморегулювання. У вирішальній мірі на обраний спосіб регулювання медіації у Великобританії вплинула британська традиція прецедентного права, а також помірний попит у суспільстві на послуги медіації у зв'язку з відносно успішною роботою британської судової системи [5].

Якщо порівняти досвід США, Нідерландів та Великобританії, інших держав світу, що успішно застосували близькі до вищеописаних моделі запровадження медіації, то у ньому стають очевидними як спільні, так і відмінні риси й особливості становлення медіації як альтернативного способу вирішення спорів. Найфундаментальнішою спільною рисою запровадження медіації у вищезазначених державах була свідомо та активна підтримка цього інституту громадянським суспільством відповідних країн. В одних випадках, до прикладу, як у Нідерландах чи Великобританії, це суспільство уже було готовим в силу своїх світоглядних пріоритетів сприйняти медіацію як очікувану альтернативу традиційному вирішенню спорів, тому тут не знадобилося особливо активне та потужне втручання держави. В інших випадках, як це сталося, до прикладу, у США, від держави виявилися необхідними тривалі цілеспрямовані зусилля, передусім у

законодавчій сфері, для створення нових достатніх умов щодо впровадження медіації. Але у кожній із вищезазначених країн, а також й у всіх інших випадках запровадження медіації супроводжувалося активним сприянням її громадянського суспільства, його солідарною підтримкою нового важливого суспільного інституту. В свою чергу, такий підтримці щоразу передував справжній світоглядний переворот у соціумі в його ставленні до медіації. Цей переворот полягає у незрівнянно глибокому усвідомленні відповідальності соціумом в цілому та більшістю його окремих індивідів своєї особистої ролі у власному життєвому проекті та необхідності особистої участі у його здійсненні.

Промовистим є досвід і тих країн, де медіація приживається важко, зустрічає відкритий та прихований опір переважної більшості державних інститутів та суспільства в цілому. Класичним прикладом цих країн є Україна. Її суспільство глибоко вражене патерналізмом. Зокрема, про вплив цього феномену в Україні Д. Гетманцев нещодавно писав, що «патерналізм... є формою нашого тисячолітнього буття», що він «становить невід'ємну частину нашої культури» [6, с. 19]. А природу, властивості та особливості українського патерналізму найбільш ґрунтовно проаналізувала Р. Гаврилюк [7, с. 326-340].

Більшість пізнавальних традицій розглядає патерналізм у якості певних дискурсивних практик держави у негромадянському суспільстві. Саме у пасивному, несформованому соціумі, основою світогляду та ментальності якого є пасивне очікування благ від держави, патерналізм знаходить своє природне пристанище. Більше того, як зазначається у «Стенфордській філософській енциклопедії», світоглядна та методологічна парадигми патерналізму виходять з того, що ні окремих індивідів, ні їх об'єднання і навіть суспільство в цілому не здатні самостійно визначити власних потреб та інтересів та самостійно організуватися для їх забезпечення – ці завдання посилені лише державі [8].

Медіація ж є діяльністю окремих індивідів та їх спільнот на власний страх і ризик, за рахунок власної ініціативи та відповідальності при допомозі фахового посередника – медіатора. У медіації державі належить докорінно інша роль – забезпечення права індивідів та їх спільнот на медіацію як публічне благо. Тобто, «запустити» і реалізувати такий інституційний проект, як медіація, у враженому патерналізмом суспільстві можливо тільки після здійснення насправді світоглядного перевороту у відповідному суспільстві зусиллями самого цього суспільства.

Висновки. Медіація є суспільним інститутом (суспільним проектом) інноваційного, креативного типу. Для його здійснення у будь-якому суспільстві необхідний глибокий світоглядний переворот, в чому переконає досвід США, Нідерландів, Великобританії та інших держав. Незрівнянно важче, проте можливо укорінювати медіацію у суспільствах патерналістського типу. У цьому випадку світоглядний переворот має відзначатися ще глибшим характером.

Список використаних джерел

1. National Conference on the Causes of Popular Dissatisfaction with the Administration of Justice, The Pound Conference / A. Lea Levin and Russell R. Wheeler eds. — 1976.
2. Menkel-Meadow C. Mothers and Fathers of Invention: The Intellectual Founders of ADR// Ohio St. J. on Disp. Resol. - 2000. - № 16.

3. Директива № 2008/52/ЄС Європейського парламенту і Ради про деякі аспекти посередництва (медіації) в цивільних та комерційних справах. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a95#Text

4. Пацурківський П.С., Гаврилюк Р.О. Запровадження європейської моделі медіації як шанс судовій реформі в Україні // Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні: Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (Чернівці, 18-19 жовтня 2018 р.). – Чернівці, 2018. – С. 243.

5. Third Mediation Audit 2007, CEDR. URL: <http://www.cedr.com/gfx/TheMediationAudit2007.pdf>

6. Гетманцев Д. Публічні фінанси як вирішальний фактор впливу на свободу людини у суспільстві. В книзі Тараненко К.Ю. Податково-правовий патерналізм: правова сутність та форми прояву: монографія – К.: Юрінком Інтер, 2018.

7. Гаврилюк Р.О. Природа податкового права: антропосоціокультурний підхід: монографія. – Чернівці: ЧНУ, 2014

8. The Stanford Encyclopedia of Philosophy. URL: <https://plato.stanford.edu/>

Фурса С. Я., д. ю. н., професор, професор кафедри нотаріального, виконавчого процесу та адвокатури, прокуратури, судоустрою Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Заслужений юрист України, член Німецько-українського об'єднання юристів.

Фурса Є. І., к. ю. н., професор, професор кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права Київського національного торговельно-економічного університету, член Німецько-українського об'єднання юристів.

Нотаріус як елемент правоохоронного механізму держави

Сприймаючи правоохоронну функцію держави як одного із елементів правової системи України можна зробити висновок, що вона має бути спрямована на створення такої системи регуляції суспільних відносин, завдяки якій усі правопорушення будуть належно кваліфіковані і до їх суб'єктів будуть застосовуватися відповідні санкції. Абсолютизуючи цю гіпотезу можна припустити, що ідеальним стане те суспільство, у якому усі права та обов'язки кожного суб'єкта будуть якісно врегульовані законом, а громадяни дотримуватимуться встановлених правил і за рахунок власних здібностей та праці отримуватимуть достойний рівень життя. Така картина прогнозувалася мрійниками, які спочатку уявляли собі «місто сонця», а потім намагалися побудувати комунізм в окремо взятій країні. При такому розвитку відносин юристи були б зайвими елементами правової системи.

Правоохоронна система держави мусить виконувати конкретні функції, які

зводяться до врегулювання відносин, кваліфікації правопорушень на цивільно-правові, адміністративні, кримінальні. Для цього державою мають створюватися нові механізми, які забезпечуватимуть оновлення законодавства, визначатимуть випадки правопорушень та певні санкції до суб'єктів, які вчиняють такі правопорушення.

Яку ж роль в правоохоронному механізмі держави виконують нотаріуси і яка функція для них відведена у державі? При відповіді на це, значною мірою, риторичне питання ми маємо брати до уваги реальну нотаріальну практику, де фактична роль нотаріусів зводиться до посвідчення безспірних прав та фактів, та вчинення інших нотаріальних дій, передбачених у ч. 1 ст. 34 Закону України «Про нотаріат»³⁹, а також згідно ч. 2 даної норми на нотаріусів може бути покладено вчинення інших нотаріальних дій згідно із законом. Таке вузьке сприйняття виконуваних нотаріусами завдань впливає з пунктів 1, 12 ст. 92 Конституції України, а саме: виключно законами України визначаються права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод; основні обов'язки громадянина, зокрема й організація і діяльність нотаріату⁴⁰. До такого самого сприйняття ролі державних нотаріусів підштовхує й визначення розміру оплати за вчинену нотаріальну дію згідно ст. 3 Декрету Кабінету Міністрів України «Про державне мито»⁴¹.

Якщо ж проаналізувати дані нормативні акти, то ми можемо сприйняти нотаріальну діяльність як таку, що ґрунтується лише на принципі законності, що властиво для діяльності правоохоронних органів. В той же час, проголошений і зафіксований в Конституції України принцип верховенства права підштовхує до іншого сприйняття функцій нотаріусів та їх ролі у суспільних відносинах, а також завдань, що вони мають виконувати.

Нині робляться спроби оновлення Цивільного кодексу України і пропонується вченими висловлювати свої міркування щодо Концепції його оновлення. Тому одночасно із оновленням ЦК вченим слід висловлювати свої пропозиції щодо кардинального оновлення Закону України «Про нотаріат», який системно не переглядався з 1993 року. Але ж норми матеріального права набувають дієвості саме завдяки діяльності нотаріусів, тому варто не тільки переосмислити концептуальні положення цивільного права, зокрема щодо спадкових правовідносин про що автори зазначали у своїй монографії⁴², а й відтворити нову концепцію діяльності нотаріусів в правоохоронному механізмі державі.

Так, у ст. 5 Закону України «Про нотаріат» закріплений обов'язок нотаріуса згідно якого він зобов'язаний сприяти фізичним та юридичним особам у

³⁹Про нотаріат. Закон України від 2 вересня 1993 року № 3425-ХІІ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#n352> (Дата звернення 24.04.2021)

⁴⁰ Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4537> (Дата звернення 24.04.2021)

⁴¹ Про державне мито. Декрет Кабінету Міністрів України від 21 січня 1993 року N 7-93 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/7-93#Text> (Дата звернення 24.04.2021)

⁴² Фурса С.Я., Фурса Є.І., Дика А.О. Спир про право у цивілістичному процесі :нотаріат, суд, виконавче провадження. Монографія. К.: Алерта, 2021. С. 32-42.

здійсненні їх прав та захисті законних інтересів. Таке положення Закону має надавати нотаріусам широке поле для їх діяльності і можливість діяти згідно принципу верховенства права. В той же час, підкреслимо, що у ст. 5 нотаріуса зобов'язують здійснювати свої професійні обов'язки відповідно до цього Закону. З іншого боку, в ЦК встановлено принципи, згідно яких нотаріуси на пропозицію сторін вправі виходити за межі встановлені законом і застосовувати принцип свободи договору, справедливості, розумності і добросовісності⁴³, тобто діяти в межах аналогії закону і права, принципу верховенства права.

Таким чином, правоохоронна функція, виконувана нотаріусами, істотно розширюється і це положення має, відповідно, замінити загальновідомий принцип «превентивного правосуддя», який приписувався нотаріусам як сутнісний. Навіть згідно чинного українського законодавства нотаріуси можуть здійснювати повноваження, зміст і процедура нотаріального посвідчення яких не тільки не визначені процесуальними нормами, а й не встановлений законом розмір їх оплати. Наприклад, у ст. 1307 ЦК передбачається, що на нотаріуса може бути покладено завдання щодо контролю за виконанням спадкового договору після смерті відчужувача, якщо останній не уповноважив на виконання цього завдання іншу особу, але у ст. 34 Закону «Про нотаріат» така дія не передбачена, як і не передбачений розмір оплати за здійснення такого контролю нотаріусом. Також у ст. 102 Закону України «Про нотаріат» встановлено, що нотаріуси забезпечують докази, необхідні для ведення справ в органах іноземних держав. Головне питання тут полягає в тому, а чому повноваження нотаріусів обмежуються тільки забезпеченням доказів в для ведення справ в органах іноземних держав? Крім того, у даній нормі має місце положення про те, що нотаріус має здійснювати свої повноваження згідно цивільного процесуального законодавства України, але така аналогія не припустима, тому що статус нотаріуса істотно відрізняється від статусу судді, який наділений державою владними повноваженнями. Нотаріус не може забезпечувати докази згідно тих способів, які передбачені для суду у ч. 2 ст. 116 ЦПК, оскільки не може допитувати свідків, приводити їх до присяги та попереджати про кримінальну відповідальність за дачу завідомо неправдивих показань або відмови від дачі показань без поважних причин, оскільки статтями 384, 385 КК України передбачено, що свідки будуть нести кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве показання чи відмови від дачі показань без поважних причин, а експерт, спеціаліст – за завідомо неправдивий висновок, якщо вони складені для надання або надані органу, що здійснює досудове розслідування, виконавче провадження, суду, Вищій раді правосуддя, тимчасовій слідчій чи спеціальній тимчасовій слідчій комісії Верховної Ради України. Як бачимо у цьому переліку нотаріуса немає, а по аналогії кримінальна відповідальність до свідка, який може допитуватися нотаріусом у порядку забезпечення доказів, експерта, спеціаліста, які можуть надавати свої висновки застосована бути не може. Як бачимо, сам законодавець передбачає можливість нотаріуса діяти в межах аналогії закону, але при цьому не правильно розуміє сутність нотаріальної функції.

---

⁴³ Цивільний кодекс від 16 січня 2003 року № 435-IV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n6086> (Дата звернення 24.04.2021)

Розглядаючи функцію нотаріуса як уповноваженого державою суб'єкта, що має фіксувати у нотаріальній формі ту інформацію, яку він безпосередньо бачить, ми можемо значно розширити повноваження нотаріусів і забезпечувати докази в тих процесах, які можуть швидко змінитися, але є важливими для встановлення прав та обов'язків осіб, наприклад засвідчувати Web-сторінку у мережі Інтернет, оскільки такий доказ може бути конче необхідним особі при вирішенні її позову про захист честі, гідності та ділової репутації судом, якщо така інформація була опублікована у мережі Інтернет. Отже, якщо широко розглядати функції нотаріусів, то бачимо, що вони можуть фіксувати інформацію, яка була поширена в Інтернеті і порушує права осіб на честь, гідність і ділову репутацію. Так само проблемними розцінюються й питання фіксування участі в загальних зборах акціонерів, товариств з обмеженою відповідальністю, співвласників багатоквартирних будинків, коли необхідно встановити наявність кворуму, відсутність або наявність повістки дня таких зборів, можливість всіх бажаючих виступити тощо. В таких випадках саме в Цивільному кодексі та інших нормативних актах має бути встановлено, що за письмовою заявою учасника товариства нотаріус наділяється правом на безперешкодний вхід до приміщень, де відбуваються збори.

Тому, формально, розглядаючи ті нотаріальні дії, які передбачені у ч. 1 ст. 34 Закону та вчиняються нотаріусами, з *позицій організації їх діяльності*, можна дійти висновку, що навіть сьогодні приватні нотаріуси наділяються більшими повноваженнями ніж державні. Так, розмір оплати праці державних нотаріусів визначається Декретом Кабінету Міністрів України «Про державне мито». Отже, у разі відсутності встановленого розміру оплати вони не вправі вчиняти нотаріальну дію. В той же час, згідно ст. 31 Закону України «Про нотаріат» приватні нотаріуси за вчинення нотаріальних дій справляють плату, розмір якої визначається за домовленістю між нотаріусом та фізичною або юридичною особою.

Тепер варто звернути увагу на ті додаткові функції, які вже виконують нотаріуси і ті, які передбачається на них покласти. Сприймаючи діяльність нотаріусів як скрупульозну можна погодитися з тим, що до повноважень нотаріусів віднесено функції з посвідчення безспірних юридичних фактів та їх реєстрація у різних електронних реєстрах. Але наділяючи нині нотаріусів додатковими функціями, абсолютно не враховується, що нотаріуси вже не надають нотаріальних послуг по всій території України, зокрема, у районах із малою активністю населення відсутні державні нотаріальні контори та приватні нотаріуси. Саме через це було розширено повноваження посадових осіб органів місцевого самоврядування (ст. 37 Закону України «Про нотаріат»), зокрема вони: 1) вживають заходів щодо охорони спадкового майна; 6) видають свідоцтва про право на спадщину; 7) видають свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя в разі смерті одного з подружжя. Тому попередня редакція ст. 37 Закону України «Про нотаріат» так регламентувала повноваження органів місцевого самоврядування: ч.1 мала таку редакцію: «У населених пунктах, де немає державних нотаріусів, ...», а ч. 2 викладена була так: «У населених пунктах, де немає нотаріусів,...», тобто держава поступово заміщувала нотаріусів іншими суб'єктами, що вчиняли обмежений перелік нотаріальних проваджень.

У такій ситуації виникає парадоксальне питання, а чи може держава на постійній основі надавати повноваження державних реєстраторів нотаріусам, які в певних регіонах України зникають? Чи можна таку тенденцію розцінювати як далекоглядну і перспективну?

Вважаємо, що наділення нотаріусів додатковими повноваженнями, які безпосередньо не стосуються виконання нотаріальної функції, по-перше, не призведе до усунення у нотаріусів проблем з низькими доходами, а лише переорієнтує їх діяльність на менш кваліфіковану, оскільки реєстраційна функція, яку вони нині виконують в, основному, технічна. В той же час, нотаріуси будуть втрачати знання і навички як правники, оскільки не потребуватиметься складати проекти договорів, надавати консультації правового характеру, роз'яснювати прав та обов'язків учасників нотаріального провадження, зокрема, й процесуальні, які до речі не регламентовані Законом.

По-друге, передання повноважень державних реєстраторів нотаріусам призведе до істотного зменшення доходів державних установ, які навіть в депресивних регіонах виконують державну функцію, а це, в свою чергу, призведе до зменшення чисельності таких установ. Тому тимчасові успіхи з виконанням функцій державної реєстрації нотаріусами все одно не вирішить проблем, а лише їх поглибить через те, що за рахунок реєстраційних функцій переважна більшість нотаріусів не отримає значних доходів.

По-третє, державні установи з реєстрації різноманітних юридичних фактів будуть скорочуватися і в майбутньому потребуватиметься замінювати не тільки нотаріусів, а й державних реєстраторів посадовими особами органів місцевого самоврядування, але їх компетентність значно нижча, ніж у професійних фахівців та й потрібно буде витратити додаткові кошти на забезпечення їх технічними засобами і потребуватиметься час для їх навчання.

Можна було б навести ще багато об'єктивних доводів на предмет того, що кожний правовий механізм в державі має виконувати відведені йому державні функції, а намагання надати їм додаткові функції неодмінно призведе до хаосу та зниження рівня правової допомоги. Наприклад, у ч. 2 ст. 31 Закону України «Про нотаріат» була зроблена спроба уточнити регламентацію оплати вчинюваних нотаріальних дій так: «Приватні нотаріуси за вчинення інших дій, покладених на них відповідно до закону, справляють плату, розмір якої визначається законодавством у відповідній сфері». Але ж тут малися на увазі інші дії, зокрема, які не врегульовані цим Законом, тому таке уточнення недоречне.

Тому при всій повазі до нотаріусів, які належно виконують свої повноваження і серед яких є учні одного з авторів, не варто змішувати повноваження нотаріусів та інших суб'єктів, які належать до правоохоронних механізмів держави. Ми ж як вчені повинні думати не тільки про сучасні доходи нотаріусів, а й про далекоглядні інтереси держави, якість правової допомоги, що надається нотаріусами. Інакше, нотаріат як такий може зникнути в Україні і перетворитися на нотаріат англійського типу, що залишиться тільки у великих містах або нотаріальну функцію будуть виконувати адвокати. Цей процес буде супроводжуватися анулюванням в нормах матеріального права обов'язку посвідчувати певні види правочинів в нотаріальному порядку, як це мало місце в Росії, а посадові особи органів місцевого самоврядування з різних причин не

здатні будуть замінити нотаріусів.

Тому сподіваємося на те, що у нотаріусів України розвинене відчуття професійного самозбереження і вони перестануть лобіювати власні інтереси у значних доходах через розширення їх повноважень за рахунок виконання не властивих їм функцій, наприклад, реєстрації шлюбів. Цілком можливо, що нотаріусам варто попрацювати над створенням проекту Нотаріального кодексу України, де будуть регламентуватися питання як організації нотаріату, так і процесуальної діяльності нотаріусів, щоб розширити сферу нотаріальних проваджень, які вони вправі вчиняти, лобіювати внесення змін до Декрету Кабінету Міністрів України «Про державне мито», щоб привести у відповідність здоровому глузду встановлені тарифи з оплати вчинюваних державними нотаріусами нотаріальних дій. Очевидно, що кількість нотаріусів в Україні значно перевищує обсяги, які дозволяють їм отримувати істотні доходи, тому можна почекати, доки випадкові нотаріуси, що прийшли за великими доходами, припинять свою діяльність чи запустити процеси самоочищення нотаріату від випадкових нотаріусів, включаючи, «чорних», які негативно впливають на сприйняття цієї творчої і складної професії.

Отже, впевнені, що нотаріуси виконують важливу і складну правоохоронну функцію в устрої нашої держави та вони мають розцінюватися як своєрідний елемент механізму правоохорони в державі. Але в силу різних об'єктивних і суб'єктивних факторів нині вже постало питання про подальші напрями розвитку нотаріату або його перепрофілювання...

*Розвадовський В. І., к. ю. н., доцент,
завідувач кафедри конституційного,
міжнародного та адміністративного
права, навчально-наукового юридичного
інституту Прикарпатського
національного університету імені
В. Стефаника,
Івано-Франківськ, Україна*

Конституційна скарга як спосіб захисту конституційних прав особи у конституційному провадженні

Завдяки судовій реформі (02.06.2016 р) було запроваджено інститут конституційної скарги, який покликаний забезпечувати належний захист прав і свобод людини і громадянина в Україні [1]. Відповідно до згаданої судової реформи статтю 55 Конституції України доповнено частиною третьою наступного змісту «Кожному гарантується право звернутись з конституційною скаргою до Конституційного Суду України з підстав, установлених цією конституцією, та у порядку, визначеному законом» [2]. Окрім того розділ 12 Конституції України доповнено ст. 150-1, в якій прописано, що «Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність Конституції України за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в останньому

судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України. Конституційна скарга може бути подана в разі, якщо всі інші національні засоби юридичного захисту вичерпано [2].

З метою приведення у відповідність до Основного Закону України національного законодавства 13.07.2017 прийнятий Закон «Про конституційний Суд України» [3].

Варто зауважити, що серед науковців немає єдиного погляду на запровадження інституту конституційної скарги в нашій державі. Частина з них визначають конституційну скаргу, як важливий інститут вдосконалення конституційної юстиції, забезпечення доступу осіб до конституційного правосуддя та як один з інститутів захисту прав і свобод людини [4].

Інші науковці обґрунтовують протилежну точку зору, зазначаючи, що Україна не готова до такого навантаження, а для суду це детермінує надзвичайно великі обсяги роботи та фактичне перетворення його на ще одну вищу касаційну інстанцію [4].

Суддя Конституційного Суду України у відставці В. Кампо стверджує, що тривала відсутність інституту конституційної скарги та недостатня поінформованість громадянського суспільства про діяльність суду призвела до того, що рівень довіри громадян за останні роки був надзвичайно низьким, порівняно з довірою до конституційних судів європейських країн [5, с. 33-51].

Фактично, протягом 2016-2020 років до Конституційного Суду України з конституційною скаргою звернулось 1826 осіб [6].

Однак, лише 25 квітня 2019 року Конституційним Судом України було винесено перше рішення за наслідками розгляду конституційної скарги [6]. Наведена статистика є свідченням того, що довіра до цієї інституції залишається низькою, а особливо провадження потребує значного покращення. Тому конституційна скарга не стала тим фільтром щодо зменшення звернень українців до Європейському суду з прав людини.

На переконання Д. Терлецького, основною причиною незначної кількості прийнятих Конституційним Судом України рішень за конституційною скаргою є відсутність суддівської практики, а основне, на що звертає увагу вчений-конституціоналіст, – це на неузгодженість положень, якими врегульовуються провадження у справах такого роду [7, с. 146-148].

Вважаємо, що неврегульованість окремих норм процесуального права буде основною причиною щодо своєчасного, об'єктивного розгляду конституційною юстицією конституційних скарг. Зокрема, на даний час не відпрацьована процедура відшкодування моральної та матеріальної шкоди юридичним та фізичним особам, завданої актами, діями чи бездіяльністю, що можуть бути визнані Конституційним Судом України неконституційними.

Крім того, законодавцем не конкретизовано, хто саме буде визначати розмір цієї шкоди – суд загальної юрисдикції чи Конституційний Суд України?

За таких обставин, закріплений судовою реформою інститут конституційної скарги фізичних та юридичних осіб суттєво не змінив форми захисту прав та законних інтересів особи.

В сучасних умовах дискусійним залишається проблема якою повинна бути конституційна скарга – нормативна, а чи повна. Як свідчить практика

європейських держав перевага надається повній конституційній скарзі, що звісно розширює предмет звернення особи за захистом порушених прав і свобод. Так, однією з найдавніших історій становлення та розвитку має австрійська модель конституційної скарги, яка охоплює право приватних осіб оскаржити до конституційного суду всі види юридичних актів, дії чи бездіяльність органів державної влади, що призводять до порушення їх конституційних прав. Т. А. Ніколаєва вказує, що таку скаргу в науці конституційного права традиційно відносять до «конституційних» (хоча це визначення правильне для будь-якої моделі скарги до конституційного суду). Вона володіє ознаками як абстрактної, так і конкретної скарги в їх класичному (історичному) розумінні, тобто має змішаний характер. Особливістю австрійської моделі конституційної скарги, яка вирізняє її серед інших моделей повної індивідуальної скарги, у тому числі — конституційної скарги у ФРН, є можливість індивіда звернутися до Конституційного Суду Австрії не лише з питань конституційності закону, а й законності актів адміністративних органів, якими порушуються права, гарантовані конституційним законодавством. Так, відповідно до ч. 1 ст. 139 та ч. 1 ст. 140 Федерального конституційного закону Австрії («Федеральної Конституції»), який набув чинності 10 листопада 1920 р. і діє дотепер із наступними змінами та доповненнями³, Конституційний Суд Австрії розглядає справи щодо «протизаконності постанов», а також «протиконституційності законів» за клопотанням особи, яка стверджує, що через цю протизаконність чи протиконституційність безпосередньо порушені її права [8, с. 23-33].

З позиції М. М. Гультая, важливою особливістю австрійської моделі конституційної скарги виступає її підстава, яка формулюється у Федеральній Конституції та Законі про Конституційний Суд як порушення «прав, гарантованих конституційним законодавством» (ст. 144 ФКЗ, п. «К» Закону про Конституційний Суд). На відміну від більшості європейських країн, конституційні законодавчі акти Австрії не вказують на вимогу щодо порушення саме тих прав і свобод, що передбачено Федеральною Конституцією, як передумову подання конституційної скарги, і не визначають їх закритий перелік. Це, напевно, обумовлено тим, що ФКЗ Австрії не містить окремого розділу, спеціально присвяченого правам і свободам людини. Останні викладено в окремих законах, ключовими з яких є: «Основний закон держави «Про загальні права громадян королівств і земель, що представлені в Імперській раді» від 21 грудня 1867 р., який діє в частині, що не суперечить Федеральній Конституції, Закон «Про захист права на житло» від 27 жовтня 1862 р., а також Федеральний конституційний закон «Про захист особистої свободи» від 29 листопада 1988 р. [9, с. 132].

Разом з тим, новосформований в конституційному праві України інститут конституційної скарги потребує істотного удосконалення. Можна виділити наступні напрями його оптимізації:

1. Потребує удосконалення саме поняття «конституційна скарга». У ст. 55 Закону «Про Конституційний Суд України» закріплено, що конституційною скаргою є подане до Суду письмове клопотання щодо перевірки на відповідність Конституції України (конституційність) закону України (його окремих положень), що застосований в остаточному судовому рішенні у справі суб'єкта права на конституційну скаргу. Разом з тим, таке визначення не враховує

можливість подання конституційної скарги у електронному вигляді з відповідним електронним підписом. У той же час, у практику діяльності активно запроваджуються поняття «електронна демократія», «електронне урядування» та «електронне правосуддя».

2. Потребує розширення саме коло суб'єктів конституційної скарги. У ч. 1 ст. 56 Закону України «Про Конституційний Суд України» закріплено, що до суб'єктів права на конституційну скаргу не належать юридичні особи публічного права. Вважаємо, що таке формулювання суперечить принципу рівноправності, який закріплений у статтях 21 та 24 Конституції України, оскільки мова йде про дискримінацію у цьому права юридичних осіб публічного права.

3. Потребує подальшого удосконалення низка статей закону України «Про Конституційний Суд України», до змісту яких не внесені зміни у зв'язку з появою інституту конституційної скарги. Формулювання з даного питання обмежуються лише конституційним поданням та конституційним зверненням.

4. Удосконалення потребує і сам процес розгляду конституційних скарг суб'єктів у частині практичного досвіду, оперативності їх розгляду у Конституційному Суді України.

Список використаних джерел

1. Закон України від 02.06.2016 № 1401-VIII, Про внесення змін до... URL: <http://search.ligazakon.ua> >
2. Конституція України від 28.06.1996 URL: <http://web.znu.edu.ua> > konstitutsiya-ukrayini.
3. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 року № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19>.
4. Розвадовський В. І. Інститут конституційної скарги у забезпеченні прав людини, громадянина та впровадження європейських стандартів правового захисту: теоретичний аспект. Матеріали круглого столу на тему: «Загальна декларація прав людини ООН 1948 року: стан реалізації в Україні» 10 грудня 2019 р. м. Івано-Франківськ. с. 159-165. ISBN978-966-640-477-3.
5. Кампо В. М. Конституція і становлення конституційної демократії в Україні (2014-2018 рр.). К. ; Гамазин. 2019. С. 33-51.
6. Постанова Конституційного Суду України від 26 березня 2020 року № 19-п/2020 «Про затвердження тексту щорічної інформаційної доповіді за 2019 рік». URL: <http://www.ccu.gov.ua/novyna/26-bereznya-2020-r-poryadok-dennyu-zasidan-ksu-zatverdzhenuy-rezultaty-rozglyadu-sprav>.
7. Терлецький Д. С. Конституційна скарга в контексті звернення до Європейського суду з прав людини: тези круглого столу на тему: «Загальна декларація прав людини ООН 1948 року: стан реалізації в Україні», 10.12.2019 р. Івано-Франківськ, 2019. С. 146-148.
8. Розвадовський В. І. Теоретико-правове дослідження процесуальних прав та обов'язків сторін у конституційному провадженні // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. Збірник наукових праць. 2016. Випуск 42. С. 23-33.
9. Гультай М. Класичні моделі конституційної скарги на прикладі Австрії та Іспанії. URL: [Vksu_2012_2_22.pdf](https://vksu.gov.ua/vksu_2012_2_22.pdf).

Adrián Vaško JUDr., PhD *Právnická fakulta*
(Faculty of Law) *Univerzita Mateja Bela*
(Matej Bel University) *Banská Bystrica,*
Slovakia

Slovak Centre for Legal Aid

Since 1 January 2006, the Centre for Legal Aid has been in operation in the Slovak Republic. It was established as a state-budget organisation with its headquarters in Bratislava pursuant to Act No. 327/2005 on the provision of legal aid to persons in material need [1]. The Centre has offices or branches in almost all the regional cities of the Slovak Republic, with the exception of Nitra and Trnava (i.e. in Bratislava, Banská Bystrica, Žilina, Košice and Prešov), and in other Slovak municipalities (Liptovský Mikuláš, Tvrdošín, Humenné, Hlohovec, Rimavská Sobota, Nové Zámky and Svidník). From 1 March 2017, the scope of the Center was significantly expanded to include the agenda of the so-called personal bankruptcy, ie the Centre's clients also included citizens facing executions [1].

The Centre ensures that legal aid is given to individuals who, owing to their material need, cannot make use of legal services for the proper assertion and protection of their rights. The Centre ensures that legal aid is provided in civil, labour and family-law matters for any individual meeting the legal requirements (disputes within Slovakia). In cross-border disputes, it provides legal aid in civil, labour and family-law matters and commercial-law matters, pursuant to this law, for all individuals meeting the legal requirements who have their place of residence or usual place of residence on the territory of an EU Member State.

For legal aid applicants in cases where there is an element of discrimination, the Centre for Legal Aid ('the Centre') plays an overlapping role with the Slovak National Centre for Human Rights, with which it communicates on issues relating to such applicants. The lawyers at the Centre encounter the issue of discrimination primarily in the context of discrimination in employment on grounds of ethnicity.

An individual is entitled to receive legal aid if he/she is in material need and if the dispute is not manifestly futile and the value of the claim exceeds the value of the minimum wage, except in disputes where the value of the claim cannot be calculated in money. The individual must meet the above legal aid requirements throughout the period of legal aid. If the applicant's income exceeds the legally prescribed limit for material need, the Centre may grant legal aid if this is appropriate to the circumstances of the requested legal aid. The procedure for claiming legal aid ('the proceedings') begins with the submission of a written application supported by documents proving the facts stated in the application, which the applicant submits on a printed form. Documents proving that the applicant is in a state of material need must not be more than three months old. The application must contain the applicant's first name and surname and his/her permanent or temporary place of residence and birth registration number. When called upon by the Centre, the applicant, within a reasonable time set by the Centre, must add further information and documents concerning crucial facts for assessment of the claim; the time allowed for this must not be less than ten days. The applicant is a party to the proceedings. The application is submitted to the appropriate office of the Centre, according to the applicant's place of permanent or temporary residence. The applicant is required to give full and correct information in the application and in the preliminary consultation. Within 30 days of delivery of an application which includes the particulars required by law, the Centre reaches a decision on the application; this time cannot be extended. Appeals against the decision are not admissible. In a decision allowing a claim for legal aid, the Centre appoints a lawyer to represent the entitled person in court, if this is necessary for the protection of his/her interests. A decision

which does not allow a claim for legal aid must, in addition to the particulars required by special legislation, include an explanation that if the reasons for not allowing the claim cease to exist, the applicant may resubmit an application regarding the same matter. If, as a result of the entitled person's failure to provide assistance, the provision of legal aid was denied to the entitled person by decision of the Centre, or if the entitled person has unjustifiably brought the proceedings to a halt, the Centre may on these grounds, by its decision, refuse to re-allow a claim for provision of legal aid [2]. Sections 17 to 21 of Act No 327/2005 regulate the provision of legal aid in cross-border disputes where the competent court of law is a court in the Slovak Republic, and Sections 22 to 24c of Act No 327/2005, regulate the provision of legal aid in cross-border disputes where the competent court of law is a court in a Member State other than the Slovak Republic [1].

Organizational structure of the center -The Center performs tasks in the departments that are:

- a) committee,
- b) the Centre's office,
- c) report [3].

Personal bankruptcy

Personal bankruptcy is a statutory process by which a natural person entrepreneur or a natural person non-entrepreneur can be repaid from his debts. Debt relief of natural persons is possible in two alternative ways (the method is chosen by the debtor with regard to his personal circumstances):

bankruptcy – the debtor does not repay his debts after debt relief, but loses all his assets (if he has any), from which his debts will be partially paid,

repayment schedule – the debtor retains the property but repays his debts according to the specified repayment schedule.

The borrower can call the phone. no. +421 650 105 100 or in person at the relevant office of the Center according to the place of permanent residence to order for consultation. During the consultation, the staff of the Center will provide him with all the necessary information. The procedure before the Center begins with the completion of the form and the necessary annexes. The published declaration of bankruptcy by the court can be found on the Register of Bankruptcies <https://ru.justice.sk/ru-verejnost-web/>, where it is enough to enter the surname and first name of the debtor into the search [4].

REFERENCES

1 The Act No. 327/2005 on the provision of legal aid to persons in material need.

2 Fundamental rights – Slovakia, https://e-justice.europa.eu/content_fundamental_rights-176-sk-maximizeMS-en.do?member=1

3 Guideline no. U / 8/2020adopting the Rules of Procedure of the Legal Aid Center<https://www.centrumpravnejpomoci.sk/files/Organiza%C4%8Dn%C3%BD%20poriadok%20U%208%202020.pdf>

4 basic-information-about-personal-bankruptcy
<https://www.centrumpravnejpomoci.sk/sekcia/7-zakladne-informacie-o-osobnom-bankrote>

*Inga Zelena, mag. iur., LL.M., MA,
Centre for Eastern European Law
(University of Graz, Austria)*

Features of the Ombudsman Institute in the Legal System of Ukraine

Due to democratization tendency since 1990's in the post-Soviet space, the notion of the institute of Ombudsman and the establishment of the relevant national Ombudsman's institutions, contributed to a human rights-centered policy-shift, as illustrated by the perceptual change regarding the role which an individual plays when interacting with the State and public authorities. Thus, in the post-Soviet realm, the institute of Ombudsman constitutes one of the recently introduced positive institutional developments, aimed at protection of basic constitutional and human rights. From a European perspective, the evolution of the Ombudsman institute could be characterized by Ombudsman's "functional heterogeneity" [7,347], namely such key functions as: parliamentary control (extrajudicial guarantor of the rule of law, democracy, human rights and good governance), advisory, educational, reformist, analytical, and integrative [11, 41].

Being also commonly referred to as the institution of the Human Rights Commissioner, the institute of Ombudsman is a constituent part of the system of state protection of fundamental rights [3, 430; 4, 995; 5, 249]. Although the origin of the institute of (and the word itself) Ombudsman is traced back to Sweden, in German-speaking countries, similarly to Ukraine, it is common to use the reference to the "Commissioner" (in German – *Beauftragter*, in Ukrainian – *Upovnovazhenij*) [7, 1].

By now, more than 140 States have introduced respective national Ombudsman Institutions [2, 2]. In this regard, for the cooperation of over 200 Ombudsman institutions, including nowadays Ukraine, back in 1978, the International Ombudsman Institute was established (with its headquarter in Vienna), which supports democratic oversight while focusing on good governance, capacity building [1], and activities contributing to the improvement of public services in both, national and international contexts [14].

Since 2000's, such Ukraine's scholars as O. Martselyak [12], L. Koval [10], Ye. Zacharov [17], amongst others, focused on the institute of Ombudsman in their research. The up-to-date scholarly literature suggests that Ukraine's Ombudsman exercises a broad range of competencies [15, 143] and is granted "broad jurisdiction" while enjoying the status of a "strong ombudsman" [13, 10].

Referring to the ombudsman's mandate, international legal scholarship, however, suggests the distinguishment between the two main "policy choices" on the basis of the so called (1) "classical" model (i.e., characterized by primarily general "responsive/reacting" [11, 43] type of mandate) and the "hybrid/mixed" model [7,358]. Further specification would imply the primary focus on the ombudsman's tasks, namely by differentiating the "*rule of law-oriented*" (i.e. conformity with the law/without the exclusive focus on constitutional and human rights) and the "*human rights-oriented*" (i.e. including the competence to challenge national laws in constitutional courts) models [7, 360].

In this regard, one of Ukraine's features of the Ombudsman institute may be the incorporation of a typical "classical" ombudsman's model, which encompasses certain essential restrictions (e.g., incompatibility requirement, general and specific qualification criteria as prescribed by law) along with some power limitations characterized as "responsiveness" (i.e., activities on the basis of the acts of response only), and, finally, the adherence to the "human rights-oriented" functional approach.

Another relevant feature is that, being based on the *principle of complementarity*, structurally, in addition to the Ukraine's institute of Ombudsman, known as the *Ukraine's Verchovna Rada Commissioner for Human Rights*– the post which is currently upheld by Mrs. Denisova - there is a number of the so called additional human rights protection tools - "specialized" institutes with the focus on particular targeted groups and problematic human rights areas (e.g., Presidential Representative on the rights of children, Presidential Representative on the rights of individuals with disabilities, Ministerial Representative on education rights, Ministerial Representative on the state language rights, etc.). Considering that the latter are formally neither part of a "single", nor "unified" subordinated institutional ombudsman's structure, due to the actual time constrains and length limitations, for the purpose of conducting the analysis with the focus on the key features of the ombudsman institute in Ukraine's legal system, the focus of the research paper at stake will be the Verchovna Rada Commissioner for Human Rights (referred to "institute of Ombudsman" thereafter).

As for Ukraine's legal framework, briefly, in addition to constitutional provisions (Art 1 on Ukraine's democratic form of governance and respect for the rule of law; Art 3 on an individual as the highest social value; Art 21-68 on constitutional rights and duties; Art 55 on everyone's right to submit an application for Ombudsman's consideration [9; 18, in particular Art 21 therein]), and the 1997 Law on the Ukraine's Verchovna Rada (Parliament) Commissioner for Human Rights [18] that basically regulates all procedural aspects related to the Ombudsman's mandate (Art 10-12 on the organization of work; Art 6 and 9 on the appointment and dismissal to the Ombudsman's post; Art 13, 14 on the scope of competencies (rights and duties); Art 4 on the set of legal guarantees (e.g., functional immunity), etc. At the same time, the legal status of the Ombudsman (and the Office) is assimilated with the status of public officials while the former enjoys immunity and prohibition of any infringement (i.e., full independence from state authorities) in the Ombudsman's lawful activity as prescribed by law.

As for qualification requirements, the constitutionality of some has been previously checked by the Ukraine's Constitutional Court (i.e., *decision Nr 5-rp / 2000 from 18.4.2000*), being in line with the Venice Commission 2016 recommendations [2], the Ombudsman post may be upheld by a citizen of Ukraine, who is at least 40 y.o., speaks the state language, has high moral values, has lived in Ukraine for the last five years, and demonstrates professional experience in the field of human rights. These requirements seem to be in line with the Venice recommendations.

Based on scholarly literature and Ukraine's legal framework, other features may include the following: lack of mandatory/imperative (legally binding) force and legal guarantees for further consideration (implementation) of Ombudsman's recommendations; high sensitivity to the Ombudsman's personal reputation [15, 144]; disproportionality in terms of budget allocations as prescribed by law and subsequently

the lack of financial resources for the Ombudsman's representation on a regional level (i.e., often regional representatives are being supported by international donors and continue activities on a voluntary basis). Common for Ukraine's legal system features of a general character, which may be also of great relevance for the Ombudsman's institution, and which also need to be addressed effectively and in a timely manner, to strengthen democratization and human rights protection, include: the lack of trust to judiciary and law enforcement agencies amongst the population due to the high level of corruption; legal nihilism on the institutional level along with poor legal literacy; due to constant amendments and the lack of legal harmonization when passing new laws, instability (unpredictability) of national legislation; and, finally, the lack of accountability and quality control of both, public services and legal services, provided by state bodies, law enforcement agencies, and legal practitioners, as well as the disproportionately high cost for the latter.

Certainly, particularly in the context of Ukraine and other post-Soviet eastern European "young democracies", the practical implementation of the stated legal provisions is of a great importance, as there is a difference between "declarative democracy" and "functioning democracy" [6, 28]. The constituent elements of the democratic constitutional type of governance are: (1) *a democratic parliamentary system meaning a "system with a real chance of a change of government"*, (2) *separation of powers*, (3) *rule of law*, and (4) *effective protection of human rights* [16,109]. Therefore, by joining the international Ombudsman community efforts, Ukraine needs to follow international "best practice" by addressing the listed problematic in the national context areas in order to strengthen the effectiveness of the functionality of the Ombudsman's institute in line with the "Venice principles" and other relevant for the Ombudsman's institution international documents [2], while ensuring an appropriate balance between the concentration of state power and the acquitted demands of its population concerning state accountability and respect for the four constituent elements of a democratic state, including respect for basic constitutional rights and adherence to international human rights standards.

Finally, considering the existing gap in legal scholarly literature, an in-depth comparative legal analysis with the focus on Ombudsman institutions in eastern European countries outside the EU, needs to be conducted in order to study in detail the experience of the post-Soviet countries with regard to the establishment, functional effectiveness and challenges of the Ombudsman institution [7, 213-233].

References

1. About the International Ombudsman Institute – IOI (<https://www.theioi.org/the-io-i/#anchor-index-1939>)
2. European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission), Principles on the Protection and Promotion of the Ombudsman Institution ("The Venice Principles") (March 15-16, 2019), p. 2. ([https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2019\)005-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2019)005-e)) and Compilation of Venice Commission Opinions Concerning the Ombudsman Institution (as of 5.2.2016), pp. 4-5 ([https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI\(2016\)001-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI(2016)001-e))
3. (For comparison, see) Arnold R. and Berger A., Artikel 45 (Grundrechtsschutz, Selbsthilferecht) (Article 45 [Protection of fundamental rights, right to self-help]), in: Bernd

Wieser (ed.), *Handbuch der russischen Verfassung (Handbook of the Russian Constitution)*, Vienna 2014, p. 430.

4. (For comparison, *see*) Luchterhandt O., Artikel 103 (Kompetenzen der Staatsduma) (Article 45 [Powers of the State Duma]), in: Bernd Wieser (ed.), *Handbuch der russischen Verfassung (Handbook of the Russian Constitution)*, Vienna 2014, pp. 995-996.

5. (For comparison, *see*) Wieser B. "Zum neuen Bundesverfassungsgesetz über den Menschenrechtsbeauftragten in der Rußländischen Föderation (On the New Federal Constitutional Law on the Commissioner for Human Rights in the Russian Federation)", *WGO: Monatshefte für osteuropäisches recht (WGO: Monthly journals for eastern european law)* 1998, p. 249.

6. (For historical background and details on Soviet constitutional law and fundamental human rights, *see*) Luchterhandt O. "Die Grundrechte in der neuen sowjetischen Unionsverfassung (The Basic Rights in the New Soviet Union's Constitution)", *Osteuropa (Eastern Europe)* 1(1978), pp. 28-29.

7. Haas Julia, *Der Ombudsmann als Institution des Europäischen Verwaltungsrechts (Zur Neubestimmung der Rolle des Ombudsmanns als Organ der Verwaltungskontrolle auf der Grundlage europäischer Ombudsmann-Einrichtungen) (The Ombudsman as Institution of European Administrative Law [On the Redefinition of the Role of the Ombudsman as an Organ of Administrative Control on the Basis of European Ombudsman Institutions]*, Tübingen 2012, pp. 1, 213-360.

8. Knysh V. V. Porivnyalno-pravovyi analiz konstytuciynych mekhanizmiv zachystu prav lyudyny v Ukraini ta Polshi (Comparative legal analysis of constitutional mechanisms of human rights protection in Ukraine and Poland), *Naukovo-informatsiynyi visnyk Ivano-Frankivskogo universytetu prava imeni Korolya Danyla Halytskogo (Scientific Informational Bulletin of the Ivano-Frankivsk University of Law named after King Danylo Galytskyi)* 9(2014), pp. 121-128.

9. Konstytuciya Ukrayiny (Constitution of Ukraine) from 28.6.1996 (as amended 1.1.2020), (VVR 1996/30/141) (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>)

10. Koval L. Analiz diyalnosti Upovnovazhenogo Verhovnoyi Rady Ukrayiny z prav lyudyny (The Analysis of the activities of the Ukraine's Verhovna Rada Commissioner for Human Rights), Charkiv 2010, p. 240. (<http://library.khpg.org/files/docs/1269004586.pdf>)

11. Lazareva, L. O. "Mechanizm rozglyadu zvernen gromadyan: dosvid Upovnovazhenogo Verhovnoyi Rady Ukrayiny z prav lyudyny. (The Mechanism of Consideration of Citizens' Applications: The experience of the Ombudsman of the Verkhovna Rada of Ukraine)." *Aspekty publichnogo upravlinnya (Aspects of public administration)* 1(2013), pp. 41-43.

12. Martselyak O. V. Konstytuciyno-pravovyi status instytutu ombudsmana: svitovy dosvid ta ukrayinska model (The constitutional legal status of the ombudsman institution: world experience and the Ukrainian model), dis. Dr.iur., 2004, p. 36. (<http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/1351?locale-attribute=uk>)

13. Nikolskaya, O. V. "Upovnovazhenyi Verhovnoyi Rady Ukrayiny z prav lyudyny u mekhanizmi zachystu prav i svobod lyudyny i gromadyanyna (Commissioner of the Verhovna Rada of Ukraine for Human Rights in the mechanism of protection of human and civil rights and freedoms)." *Pravnychi chasopys Doneckogo universytetu (Law Journal of Donetsk University)* 1-2(2014), p. 10.

14. On the next (12th) IOI World Conference on May 25, 2021, covering such a topic as "Challenges to Ombudsman Institutions". (<https://www.ioi2021.com/and> <https://www.ioi2021.com/conference-programme>)

15. Stasyuk, O. L. "Administratyvno-pravovi zasady diyalnosti Upovnovazhenogo Verhovnoyi Rady Ukrayiny z prav lyudyny u sferi realizacii pravozachysnoyi funkciyi derzhavy (Administrative legal bases of the activity of the Verchovna Rada Commissioner for Human Rights in the field of implementation of the human rights function of the state)". *Pravo i suspilstvo (Law and society)* 5(2018), pp. 142-146.

16. Wieser Bernd, *Vergleichen des Verfassungsrecht (Comparative constitutional law)*, Vienna/New York 2005, p. 109.

17. Zacharov Ye. *Efektyvnist diyalnosti Sekretariatu Upovnovazhenogo Verhovnoyi Rady Ukrayiny z prav lyudyny (Efficiency of the activities of the Secretariat of the Ukraine's Verchovna Rada Commissioner for Human Rights)*, Charkiv 2014, p. 262.

18. *Zakon Ukrayiny Pro Upovnovazhenogo Verhovnoyi Rady Ukrayiny z prav lyudyny (The Law of Ukraine On the Verchovna Rada Commissioner for Human Rights)* from 23.12.1997 (as amended 1.1.2021), (VVR 1998/20/99) (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text>)

Бабін І. І., к. ю. н., доцент кафедри публічного права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Податкові повноваження органів місцевого самоврядування в контексті концепції податкового суверенітету держави

Місцеве управління з елементами самоврядування існувало на всіх етапах розвитку суспільства. Без розвиненої системи місцевого самоврядування важко уявити сучасну демократичну, соціальну та правову державу. Дослідженню природи, сутності та компетенції місцевого самоврядування присвячено надзвичайно велику кількість праць вітчизняних та зарубіжних вчених. Але як зазначає О.В. Батанов: “вся наука про самоврядування бере свій початок із спроби розв’язати проблему, чи має громада окрему, відмінну від держави владу, чи вона є незалежною від держави публічно-правовою корпорацією, чи міцно включеною в державний організм і виконує тільки функції органу держави” [1, с. 12]. У розв’язку даної проблеми видається слушною спроба В.В. Шикеринця, на думку якого “У демократичних країнах принципові питання організації та діяльності місцевих органів державного управління і місцевого самоврядування регулюються їх конституціями і діючим законодавством. Отже, правоздатність органів місцевого самоврядування на самостійне вирішення питань місцевого значення є не природною та невід’ємною, а встановленою законом і гарантованою державою” [2, с. 22].

Податково-правовий статус місцевого самоврядування безпосередньо залежить від його конституційно-правового статусу, оскільки саме він в кінцевому рахунку визначає особливості та межі повноважень територіальних громад у фінансовій сфері. Стаття 143 Конституції України закріпила перелік прав територіальних громад сіл, селищ, міст, які вони можуть здійснювати безпосередньо або через утворені ними органи місцевого самоврядування, в тому числі встановлювати місцеві податки і збори відповідно до закону. Однак правильне розуміння даного конституційного положення не можливе без

комплексного аналізу усіх конституційних норм присвячених оподаткуванню. Адже, відповідно до частини 2 статті 92 Конституції України податки встановлюються виключно законами України. Незалежно від того, чи податок загальнодержавний, чи місцевий, встановлення його здійснюється шляхом прийняття відповідного закону України. Крім того, стаття 67 Конституції України закріплює, що кожен зобов'язаний сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом. Це означає, що місцеві податки і збори встановлюються законом та, що ніхто не зобов'язаний сплачувати місцеві податки і збори, не встановлені законом. В сукупності ці конституційні норми визначають, що особа зобов'язана буде сплатити місцевий податок чи збір лише при наявності двох правових підстав – закону та рішення територіальної громади (органу місцевого самоврядування) про його встановлення.

Як зазначає В.І. Скоробогач, "... за вітчизняним податковим законодавством реалізація першої частини процесу встановлення будь-яких податкових платежів – нормативне визначення їх переліку та закріплення правових механізмів щодо кожного з них – покладається виключно на Верховну Раду України. Остання як один з найважливіших державних органів влади, самим лише фактом законодавчого закріплення правових механізмів всіх місцевих податків та зборів дозволяє зняти питання про наявність втілення при розбудові податкової системи України механізму різних податків" [3, с. 40]. В даному контексті продовжує залишатись актуальним коментар М.П. Кучерявенка, який у своїй фундаментальній праці "Курс податкового права" зазначив, що наразі застосування місцевих податків та зборів детально регламентується Верховною Радою України при, по суті, уявній свободі місцевих органів влади [4, с. 123-124]. Інколи така ситуація призводила до прямої підміни Верховною Радою України органів місцевого самоврядування, коли останні взагалі були виключені з процесу встановлення місцевих податків і зборів на своїй території. Мова йде про 2015-2016 роки, коли податковим законодавством допускалась можливість справляння транспортного податку та податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, за відсутності відповідного рішення місцевої ради безпосередньо на підставі норм Податкового кодексу України. Звичайно, конституційність таких положень була сумнівною та породила масове судове оскарження податкових повідомлень-рішень з нарахованих цих двох місцевих податків [5, с. 80]. Однак те, що конституційне і податкове законодавство передбачають здійснення органами місцевого самоврядування податкових повноважень у вузько визначених Верховною Радою України межах є безсумнівним фактом.

Згідно з пунктами 12.3 та 12.4. статті 12 Податкового кодексу України, до повноважень сільських, селищних, міських рад та рад об'єднаних територіальних громад, що створені згідно із законом та перспективним планом формування територій громад, щодо податків та зборів належать:

- прийняття рішення про встановлення місцевих податків та зборів та податкових пільг зі сплати місцевих податків і зборів до 15 липня року, що передує бюджетному періоду, в якому планується застосування встановлюваних місцевих податків та/або зборів, та про внесення змін до таких рішень;

- встановлення ставок місцевих податків та зборів в межах ставок, визначених цим Кодексом;

- визначення переліку податкових агентів згідно із статтею 268 цього Кодексу;

- прийняття рішення про встановлення місцевих податків та зборів, зміну розміру їх ставок, об'єкта оподаткування, порядку справляння чи надання податкових пільг, яке тягне за собою зміну податкових зобов'язань платників податків та яке набирає чинності з початку бюджетного періоду.

Цим невеликим переліком юридично і обмежуються податкові повноваження органів місцевого самоврядування. Однак враховуючи те, що частина місцевих податків та зборів є обов'язковою до встановлення органами місцевого самоврядування, а ставки єдиного податку для платників III та IV групи визначені Податковим кодексом, фактичні податкові повноваження є ще меншими. Як зазначає О.А. Музика-Стефанчук, поняття правового регулювання взаємодії органів державної влади та місцевого самоврядування в бюджетно-фінансовій сфері виходить з принципу єдності бюджетної системи, а також з конституційного принципу єдності економічного простору, принципу єдності бюджетної та податкової політики [6, с. 61].

Така тенденція до централізації повноважень у податковій сфері пов'язана з пануючою у фінансово-правовій науці концепцією податкового суверенітету держави. Е.І. Козлова та О.Е. Кутафін зазначають, що "суверенітет держави – це властивість держави самостійно і незалежно від влади інших держав здійснювати свої функції на власній території та за її межами, в міжнародному спілкуванні" [7, с. 140]. Ознаками суверенітету є: верховенство, єдність та незалежність державної влади. Засновник цієї концепції Томас Гобс серед властивостей державного суверенітету також вказував і на виключне право держави встановлювати податки [8, с. 92-93]. Ця позиція в подальшому стала визначальною у фінансово-правовій науці та законодавстві. Наприклад, П.М. Годме зазначає, що "податок є одним з проявів суверенітету держави... Право стягувати податки завжди було частиною суверенних прав, так само як карбування монет та здійснення правосуддя" [9, с. 371]. В свою чергу, І.І. Кучеров вказує на те, що "право встановлення і введення податків і зборів за своєю суттю є складовою частиною державного суверенітету, яка може бути визначена як суверенітет в сфері оподаткування (податковий суверенітет). Це право є похідним від волевиявлення народу, яке зазвичай закріплюється при встановленні конституційного обов'язку сплати податків і зборів" [10, с. 190].

Підсумовуючи викладене зазначимо, що податкові повноваження органів місцевого самоврядування мають похідний характер. Це пов'язано з концепцією податкового суверенітету держави, згідно якою правом встановлювати податки володіє виключно держава. Межі повноважень органів місцевого самоврядування обмежені такими діями, як вибір із встановленого на рівні закону переліку місцевих податків і зборів конкретного податку чи збору, розробка та конкретизація змісту чітко визначених елементів юридичної конструкції обраного місцевого податку чи збору, а також здійснення процесу щодо прийняття відповідного рішення про введення даного місцевого податку чи збору в дію на території своєї юрисдикції.

Список використаних джерел

1. Батанов О.В. Територіальна громада – основа місцевого самоврядування в Україні. К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАНУ, 2001. – 260 с.
2. Шикеринець В.В. Становлення та тенденції розвитку місцевого управління в Україні: монографія. За наук. ред. д. держ. упр. проф. О.Я. Лазора. Львів, 2010. – 184 с.
3. Скоробагач В.І. Правове регулювання місцевих податків та зборів. – Дис. ... канд. юрид. наук. – Харків, 2015. – 207 с.
4. Кучерявенко Н.П. Курс налогового права. В 6 т. Т. III: Учение о налоге. – Х.: Легас; Право, 2005. – 600 с.
5. Babin Igor. Features of the application of the decisions of the European Court of Human Rights by Ukrainian courts in tax cases// DANUBE: Law, Economics and Social Issues Review, 2020, 11 (1), 75-89. DOI: 10.2478/danb-2020-0005
6. Правове регулювання місцевих фінансів в Україні/ [Солдатенко О.В., Антипов В.І., Музика-Стефанчук О.А. та ін.]; за заг. ред. О.В. Солдатенко. – К.: Алерта, 2011. – 244 с.
7. Козлова Е.И., Кутафин О.Е. Конституционное право России: учебник. М., 2012. – 592 с.
8. Hobbes T. Leviathan or the matter. Forme and power of a common wealth ecclesiastical and civil. London: Printed for A. Crooke, 1651. – 394 p.
9. Годме П.М. Финансовое право. М.: Прогресс, 1978. – 429 с.
10. Кучеров И.И. Теория налогов и сборов (правовые аспекты): монография. М., 2009. – 473 с.

Вдовічена Л. І., к. ю. н., доц., юридичний факультет Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Визначення нотаріальної юрисдикції за територіальною ознакою як гарантія захисту прав людини

Специфічність нотаріальної юрисдикції в правовій системі України, вчинення проваджень за правилами, передбаченими законом, забезпечують чітке виконання нотаріальних функцій та гарантують права клієнтів, обумовлені завданнями та принципами діяльності нотаріату. Суть нотаріальної діяльності полягає в тому, що вона має посвідчувальний, підтверджуючий характер, юридично закріплює (фіксує) права з метою запобігання їх можливим порушенням у майбутньому. За своєю функціональною природою реалізація нотаріальної юрисдикції найближча до діяльності суду, оскільки здійснюється в інтересах громадян та юридичних осіб і має на меті контроль і врегулювання майнових та немайнових правовідносин. Тобто, суб'єкти нотаріальної юрисдикції, які створюються в Україні, мають забезпечувати надання населенню нотаріальних послуг, визначених законодавством у порядку здійснення нотаріального процесу.

Прийняття Закону України №6134-VI від 1 жовтня 2008 року «Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» [1] прийнято вважати «революцією» в нотаріальній діяльності, бо серед інших питань, законодавцем введено в обіг поняття нотаріального округу шляхом доповнення Нотаріального закону

статтею 13-1 «Нотаріальний округ» [2]. Так, на законодавчому рівні визначено, що нотаріальний округ – це територіальна одиниця, в межах якої нотаріус здійснює нотаріальну діяльність і в межах якого знаходиться державна нотаріальна контора, в якій працює державний нотаріус, або робоче місце (контора) приватного нотаріуса.

В такому ракурсі, принцип територіальності характеризує побудову нотаріальної юрисдикції юрисдикції в контексті мережевого її поширення на всю територію держави. У такому розумінні принцип територіальності можливо розглядати як розгалуженість нотаріальної юрисдикції, реалізація якої на нормативному рівні забезпечує територіальне розмежування юрисдикції нотаріусів та виокремлює нотаріальні округи. Тобто кожен нотаріус поширює свою діяльність на певну територію. Для вирішення завдання як саме повинна визначатися та поширюватися нотаріальна юрисдикція за територіальним принципом є потреба визначити критерії такої організації нотаріальної діяльності. На наш погляд, окреслення таких критеріїв дає змогу по-нову відобразити схему територіальної організації нотаріальних органів, що має на меті обґрунтування утворення нотаріальних округів. Такими критеріями виступають, по-перше встановлений адміністративно-територіальний поділ. Зокрема, згідно Закону України «Про нотаріат» нотаріальні округи визначаються відповідно до адміністративно-територіального устрою України [1]. У містах з районним поділом округом діяльності нотаріуса є вся територія міста. У разі зміни адміністративно-територіального поділу України, в результаті якого розташування робочого місця (контори) приватного нотаріуса увійшло до іншого нотаріального округу, нотаріальна діяльність відповідних нотаріусів повинна бути зареєстрована в цьому нотаріальному окрузі. Нотаріус не вправі здійснювати нотаріальну діяльність за межами свого нотаріального округу, за винятком заміщення інших нотаріусів у випадках, передбачених цим Законом. Крім того, і реформа адміністративно-територіального устрою України безпосередньо вплинула на органи нотаріату, оскільки відбулося скорочення кількості районів, що беззастережно вплинуло на переформатування нотаріальних округів [3].

Однак, варто констатувати, що поширення нотаріальної юрисдикції повинно здійснюватися і на основі іншого критерію – кількісний показник населення у населених пунктах, зокрема утворення нотаріальних округів з метою використання переваг наближення нотаріусів до населення. Тому, на наш погляд, субсидіарність є найбільш адекватним критерієм, що відповідає правовій природі нотаріальної юрисдикції в частині її поширення за територіальною ознакою. Субсидіарність (від лат. *subsidium* – допоміжний) – організаційний і правовий принцип, згідно з яким завдання повинні вирішуватися на найнижчому, малому або віддаленому від центру рівні, на якому їх вирішення можливе й ефективне. Поняття субсидіарності констатує, що місцеві умови та обставини не тільки різняться між собою, але й змінюються впродовж певного часу. Тому обсяг послуг, що надаються, так само як і обсяг функцій місцевих органів управління, повинен відповідати постійно змінюваним та оновленим потребам і умовам, враховуючи місцеві вимоги та побажання [4, с. 38]. І як відзначають науковці, що територіальна компетенція нотаріальних органів – це встановлене чинним

законодавством України розмежування кола вчинюваних нотаріальних дій між нотаріусами (державними, приватними) та іншими органами квазінотаріату, уповноваженими на вчинення нотаріальних дій, які прирівнюються до нотаріально посвідчених, з урахуванням нотаріального округу або території їх діяльності, зокрема з урахуванням винятків щодо обов'язкового місця вчинення певних видів нотаріальних дій [2, с. 114]. На думку М.Дякович, встановлення законом нотаріального округу, тобто меж нотаріальної діяльності нотаріуса, дає можливість не тільки рівномірно розподілити навантаження нотаріусів, але й ефективно здійснювати керівництво державними нотаріальними конторами та контроль за здійсненням нотаріальної діяльності, узагальнювати нотаріальну практику, вести нотаріальну статистику, впорядковувати архіви, забезпечити ефективну охорону прав та інтересів осіб, які звертаються до нотаріуса [5, с. 72]. Але ж на практиці виникають проблемні питання щодо територіальної організації нотаріальної діяльності в роботі державних нотаріальних контор держави, зокрема, часто постає питання виконання обов'язків з вчинення нотаріальних дій державними нотаріусами з інших районів області за наказом посадових осіб територіальних органів юстиції. При такому підході до поширення нотаріальної юрисдикції і у разі вчинення нотаріальних дій не за місцем розташування нотаріальної контори, а в приміщенні іншої нотаріальної контори (яка виконує обов'язки), на нашу думку, можна ставити питання про визнання правочину (для якого встановлено певне місце посвідчення) не дійсним.

Отож, доречно відзначити, що проблема утворення місцевих нотаріальних округів є глибшою, оскільки торкається доступності нотаріальних послуг, що надаються населенню. Для вирішення цього завдання необхідним є утворення нотаріальних округів місцевого рівня, які повинні замінити застосування так званої територіальної компетенції посадових та службових осіб, уповноважених на вчинення нотаріальних дій, прирівняних до нотаріально посвідчених. І сам факт наявності такої компетенції у «квазінотаріальних» органів вказує на те, що використання цього критерію є обмеженим. Тому, для визначення нотаріальної юрисдикції за територіальною ознакою варто враховувати два критерії – встановлений адміністративно-територіальний поділ та кількісний показник населення у населених пунктах.

Список використаних джерел

1. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 року № 3425-XII. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 39. Ст. 383. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text> (дата звернення: 11.05.2021)

2. Долинська М.С. Територіальна компетенція нотаріальних органів України як один із головних засад здійснення нотаріального процесу в Україні / М.С. Долинська // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. Випуск 2. 2018. С. 107-115.

3. Ангел А. А. Удосконалення процедури апостилізації документів у контексті децентралізації публічної влади в Україні / А. А. Ангел // Публічне управління XXI століття: традиції та інновації. Харків: 2017. С. 99-102.

4. Мошак О. В. Правовий зміст принципу субсидіарності в умовах євроінтеграції України / О. В. Мошак // Lex Portus : юрид. наук. журн., 2017. № 3. С. 35-48.

5. Дякович М. М. Хрестоматія нотаріального права України: навч. посібник. 2-е видання. К.: Істина, 2018. 480 с.

*Гетманцев О. В., к. ю. н., доцент
кафедри процесуального права
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича*

Державний примус в цивільному судочинстві України

Будь які реформи, що проводяться в Україні у сфері здійснення судочинства в цивільних справах спрямовані на забезпечення ефективності судової форми захисту прав, свобод та інтересів фізичної особи, прав та інтересів юридичної особи, інтересів держави та суспільства. Як передбачено у статті 2 Цивільного процесуального кодексу України (далі ЦПКУ) «справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ» [1] є основними завданнями цивільного судочинства, які визначають та спрямовують процесуальну діяльність суду та поведінку учасників судового процесу.

Переконання і примус, свого часу, розглядалися М.І. Козюброю як «категорії соціальні», що виникли «в процесі взаємного спілкування людей ... і являють собою методи здійснення влади у всіх соціальних осередках людського суспільства. Через переконання і примус поведінка окремих членів суспільства (колективу) направляється у відповідності з встановленими в цьому суспільстві (колективі) нормами» [1, с. 6]. Результатом проведення реформ у сфері цивільного судочинства стало закріплення на законодавчому рівні основних засад (принципів) цивільного судочинства, що сприяло побудові цивільного процесу на основі диспозитивності та змагальності, верховенства права, забезпеченні обов'язковості судових рішень тощо, а це у свою чергу створило належні процесуальні умови для зростання активності учасників справи (ст. 42 ЦПКУ) через розширення їх процесуальних прав але надалі це призвело на практиці до негативних проявів - зловживання ними та їх процесуальними представниками своїми процесуальними правами, що діючим ЦПКУ розглядається як негативне явище і стосовно проявів якого нормативно визначено у формі як «неприпустимість» такої поведінки в цивільному судочинстві (ст. 44 ЦПКУ). Це незвичне і нетипове для правового регулювання цивільного судочинства яке слід розглядати в якості встановленого державою загальної заборони у вигляді нормативного припису для учасників судової справи не вчиняти неправомірну поведінку. Для судового процесу, слід погодитися з відомим теоретиком права С.С. Алексеевим, є характерним те, що «визнання тієї чи іншої поведінки правомірною або неправомірною повинно бути юридично обґрунтовано конкретними правовими приписами. У ряді випадків поведінка визнається правомірною саме тому, що і відсутні конкретні позитивні приписи» [3, с. 5]. Для врегулювання поведінки людей в суспільних відносинах держава використовує різні методи впливу на їх діяльність, на формування ними

вольової мотивацію для досягнення бажаної (чи необхідної) результативності такої поведінки.

Ефективним та дієвим засобом забезпечення ефективності правосуддя в цивільних справах можна вважати наявність правового засобу впливу на поведінку учасників цивільного судочинства за допомогою якого можна протистояти такому негативному явищу якою вважається недобросовісна поведінка, на наш погляд є – державний правовий примус. Отже, державний примус в цивільному судочинстві може застосовуватися лише судом, який є органом держави, на який покладається єдина і важлива соціальна функція в державі – здійснення правосуддя (ст. 124 Конституції України) [4] яка в Україні здійснюється відповідно до визначених законом процедур судочинства (ст. 5 Закону України «Про судоустрій та статус суддів») [5]. Наступна особливість державного примусу полягає у його застосуванні лише у випадках прямо передбачених у нормах цивільного процесуального законодавства у яких визначено підстави, умови, процесуальний порядок застосування судом і порядок оскарження застосування примусу, адже державний примус передбачає встановлення певного обмеження чи позбавлення певного процесуального права чи створює перешкоди (постійні або тимчасові) у виконанні процесуального обов'язку. Наступною характерною ознакою державного примусу в цивільному судочинстві є можливість та необхідність здійснення за його допомогою правового регулювання відповідних галузевих відносин – цивільних процесуальних правовідносин та поведінки суб'єктів таких відносин. Суб'єктом застосування державного примусу є суд, наділений для цього цивільним процесуальним законом відповідними повноваженнями.

У теорії цивільного процесуального права питання правового примусу в цивільному судочинстві окремо не досліджувалося, на відміну від кримінального процесуального права, адміністративного, фінансового, цивільного права. Окремі питання процесуального примусу розглядалися в межах питань які присвячені «цивільній процесуальній відповідальності», «санкціям в цивільному процесі», «зловживанням процесуальними правами», «методу цивільного процесуального регулювання», «заходам процесуального примусу». У зв'язку з цим склалися різні теоретичні погляди на поняття державного примусу в цивільному судочинстві.

Державний примус в цивільному судочинстві можна розглядати як елемент методу цивільного процесуального регулювання. Держава за допомогою норм цивільного процесуального права здійснює вплив на поведінку учасників судового процесу з метою досягнення мети і виконання завдань цивільного судочинства – здійснити судовий захист прав, свобод та інтересів фізичної особи, прав та інтересів юридичної особи, інтересів суспільства та держави. Примус не слід ототожнювати з процесуальним обов'язком або процесуальною відповідальністю які є самостійними категоріями з різним правовим змістом, сферою, підставами та умовами застосування. Якщо учасник судового процесу добровільно виконує покладений на нього процесуальним законодавством обов'язок, відповідно, це свідчить про відсутність примусу. Процесуальний примус у більшості випадків спрямований в супереч волевиявленню учасника цивільного судочинства. Якщо мета процесуального примусу співпадає з волевиявленням учасника судового процесу, то в цьому випадку можна вважати і

про відсутність процесуального примусу. Таке волевиявлення учасника судового процесу може формуватися під впливом будь яких правових і соціальних факторів. Волевиявлення державної волі проявляється в процесуальній поведінці судді, а отже походить від представника судової влади, наділеного владними, процесуальними повноваженнями. На це звертається увага у нормах ЦПКУ, у яких закріплено обов'язок учасників судового процесу, інших осіб, яких стосується увалене судове рішення виконувати будь які правові волевиявлення суду.

Процесуальний примус є різновидом державного примусу. Для нього є властивими всі ознаки державного примусу з особливостями які пов'язані з його застосуванням в специфічній та особливій державній сфері – здійснення правосуддя, застосовується судом для виконання і досягнення суспільної і державної мети – захистити права, свободи та інтереси суб'єктів правових та соціальних відносин.

Список використаних джерел

1. Цивільного процесуального кодексу України від 18 березня 2004 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
2. Козюбра М.І. Переконавання і примус в радянському праві. К.: «Наукова думка». 1970. 152 с.
3. Алексеев С.С. Общие дозволения и общие запреты в советском праве. М.: Юрид. лит., 1989. 288 с.
4. Конституції України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
5. Закон України «Про судоустрій та статус суддів» від 2 червня 2016 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>

Коваль М. В., к. ю. н., професор, професор кафедри адміністративного права і процесу та митної безпеки, Університет державної фіскальної служби України

Людський фактор в діяльності суб'єктів публічного адміністрування щодо реалізації ними прав людини

Людина, як свідомий дієвий вольовий суб'єкт суспільстві має певні потреби і інтереси. Бажаючи їх задовольнити людина свідомо формує відповідні цілі. Для досягнення поставлених цілей особа здійснює необхідну діяльність, використовуючи потрібні і доступні засоби. Здійснюючи таку діяльність, людина вступає у відносини з іншими членами суспільства, реалізуючи соціальні норми та правові приписи, які регулюють ці відносини. При цьому, різні люди, бажаючи отримати однаковий результат, можуть вчиняти різні дії, використовувати різні засоби та реалізовувати різні соціальні і правові норми. Внаслідок цього деякі з них досить легко і швидко задовольняють свої інтереси та потреби, інші досягають поставленої мети затративши багато зусиль і часу, треті взагалі не отримують бажаного результату. З часом інші люди, бажаючи досягти того ж результату, починають вчиняти і використовувати такі ж дії та засоби, як і особи,

котрі досягли цього результату найбільш легко і швидко. Поступово у суспільстві формуються певні моделі (порядки, правила, процедури тощо) найбільш ефективних і оптимальних дій, необхідних для досягнення бажаного особистого чи суспільного результату.

При виявленні сутності людини та особливостей її існування в оточуємому нею природному середовищі і соціуму доцільно обґартовувати через з'ясування природи і специфіки людської діяльності, якою для людини є праця.

Найбільш розповсюджене визначення поняття діяльність є таким, що це специфічна людська форма її співіснування, тобто спосіб активного ставлення її до навколишнього природного середовища та її співіснування у соціуму, яка складається із перетворення та підкорення цього світу меті людини. Згідно науковим дослідженням «...людська діяльність (праця) включає мету, засоби її досягнення, процес діяльності та результат. Це спільна діяльність, що здійснюється у різних за своїм характером і спрямованістю формах. Першоосновою та визначальним видом її є праця. Вона — перша й основна умова всього людського життя». «За своїм змістом діяльність (праця) — це виробництво матеріальної та духовної культури, форм спілкування людей, перетворення суспільних відносин і таким чином розвиток самої людини. Як відзначав М.Ф. Тарасенко, діяльність — це об'єктивний процес взаємодії між людьми і природою, головною особливістю якого є колективність, або суспільна форма діяльності, предметність, знарядійність, покладання та реалізація мети, вольове ставлення, універсальність, контрольованість та керованість з боку суб'єкту» [1, с. 24-25].

Згідно Великого енциклопедичного юридичного словника «...Праця-цілеспрямована діяльність людини, що потребує фізичної або розумової енергії та орієнтована на створення матеріальних і духовних цінностей. Праця була і залишається важливим фактором формування і розвитку людини. Саме у процесі праці людина видозмінює і пристосовує предмети природи для задоволення як особистих, так і суспільних потреб. Процес праці охоплює три взаємозумовлені елементи: власне працю, предмети праці та засоби праці» [2, с. 699].

Досліджуючи права людини, їх охорону та захист слід виходити з того, що людина створивши державу для унормування правопорядку в людському середовищі винайшла такий інструментарій яким є право.

Право як феномен соціально-державного формування здійснює загально-соціальні та спеціально-соціальні (юридичні) функції. Загально-соціальні функції це: а) інформаційна; б) організаційна; в) виховна. Спеціально-соціальні: а) регулятивна; б) охоронна. Регулятивна в свою чергу поділяється на а) регулятивну-статистичну та б) регулятивну-динамічну. Охоронна функція знаходить свій прояв: 1) у визначенні заборон на вчинення протиправних діянь; 2) встановлення юридичних санкцій за вчинення таких діянь; 3) безпосереднє застосування юридичних санкцій до особи, яка вчинила правопорушення.

Охоронний вплив права на суспільні відносини здійснюється за допомогою спеціальних охоронних норм, а також регулятивних норм, спрямованих на охорону суб'єктивних прав [2, с. 225-227].

Слід підкреслити, що ні створене людиною таке геополітичне формування як держава, а також її атрибут право самі по собі без інтелектуально-вольових та

фізично мускульних дій людини не в спроможності ефективно і цілеспрямовано здійснювати регулятивний вплив на відносини в соціумі. Тільки сама людина являючись дієвим суб'єктом механізму правового регулювання суспільних відносин впроваджує в життєдіяльність особистості, суспільства, держави та оточуючого їх природного середовища механізм правового впливу шляхом правового регулювання суспільних відносин. Згідно теоретичних надбань правової науки під *механізмом правового регулювання* розуміється узятя в єдності система правових засобів, способів, форм, за допомогою яких здійснюється результативне врегулювання суспільних відносин, задовольняються потреби та інтереси суб'єктів права, встановлюється і забезпечується правопорядок («належне» у праві стає «сущим») [3].

В теоретичних розробках механізму правового регулювання притаманні *елементи, які є* обов'язкові на окремих його стадіях, зокрема це :

- 1) правові приписи, принципи права;
- 2) юридичний факт який запускає динамічну сутність механізму правового регулювання та окреслює початок реальних правовідносин;
- 3) правовідносини, в яких відображаються суб'єктивні права і юридичні обов'язки в їх індивідуалізації (конкретизації) щодо суб'єктів;
- 4) акти безпосередньої реалізації прав і обов'язків;
- 5) акти застосування норм права;
- 6) правова культура;
- 7) правова свідомість;
- 8) законність») [4].

Досліджуючи питання пов'язані з вживанням в правничий науці терміну «механізм», для розкриття поняття і сутності певних правових явищ, слід акцентувати увагу на тому, що використовувати слово «механізм», в радянській правовій лексиці, запропонував на початку 60-х років ХХ століття М.Александров, який обґрунтовуючи таке динамічне правове явища як «правовий вплив», використав термін «механізм», ввівши для використовувати в правничий термінології словосполучення «механізм правового вплив» та застосувавши його до розкриття поняття та сутності такого явища у правовій сфері як вплив права на відносини в суспільстві, держави. Обґрунтовуючи ведення терміну «механізм правового вплив», науковець визначав його як встановлення чи заборонення певних дій, виокремлення правоздатності суб'єктів права, окреслення компетенції уповноважених органів (посадових осіб) та взаємозв'язків між учасниками суспільних відносин, що урегульовані правом, використання засобів, методів, важелів, стимулів, умов і так далі за допомогою яких право впливає на життєдіяльність особи, суспільства, держави для досягнення певних цілей, реалізації прийнятих рішень [5, с. 271].

Згодом його співвітчизник С. Алексєєв, взявши, як ключове слово «механізм», використав його при розкритті поняття та сутності регулювання правом суспільних відносин, тобто як сукупності засобів, за допомогою яких забезпечується регулятивний вплив права на суспільні відносини, ввівши таким чином у вживання термін «механізм правового регулювання» [6, с. 25], який на теренах колишнього Радянського Союзу у загальній теорії права одержав всебічну розробку. Цей термін і в наш час використовується в

загальнотеоретичних виданнях по основам теорії держави і права та у розробках галузевих правничих науках.

Враховуючи предметну направленість нашого повідомлення слід підкреслити, що суб'єкти публічної адміністрації будучи складовими державними інституціями зобов'язані приймають активну участь у охороні та захисті прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина [7, с. 80-83].

Теоретичні розробки адміністративно правової науки до основних суб'єктів публічної адміністрації відносять:

- 1) органи виконавчої влади;
- 2) формування місцевого самоврядування;
- 3) суб'єкти делегованих повноважень: а) громадські об'єднання; б) інші суб'єкти під час здійснення делегованих законодавством виконавчих функцій.

Досліджуючи питання легітимності діяльності суб'єктів публічної адміністрації щодо охорони та захисту прав людини в Україні слід підкреслити, що зазначені публічні інституції в процесі легітимізації процедурно здійснюють її у два етапи: *перший етап* – це етап де-юре (створення в установленому законодавством порядку юридичного оформлення факту виникнення суб'єкта публічного адміністрування (шляхом виборності, призначенстві, оформлення, реєстрації) тощо, тобто юридичний аспект; *другий етап* – це початок фактичного функціонування суб'єкта публічної адміністрації. Він бере свій початок коли фізична особа призначається на посаду в штат формування публічного адміністрування і починає виконувати державно-владні функції шляхом застосування свого інтелектуально-вольового потенціалу або використання фізично-мускульної енергії, тобто це етап де-факто, тобто це функціональний етап.

Підводячи короткий підсумок зазначеному, слід відмітити, що як і на першому етапі створення відповідних законодавству інституцій, так і на другому – її функціонуванні всі рішення, діяння вчиняються людиною.

Список використаних джерел

1. Вілков В.Ю., Салтовський О.І. Людина і світ: Навчальний посібник. - Київ: Центр навчальної літератури, 2004. - 352 с.
2. Великий енциклопедичний юридичний словник / За ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученко. – К.: ТОВ [Видавництво «Юридична думка»], 2007, -992 с.
3. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник. / Пер. з рос. - Харків: Консум, 2009 – 656 с.
4. Актуальні проблеми теорії держави і права: Лекція. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://studies.in.ua/ru/aktualnye-problem-teorii-g-va-i-prava-lectsi/3920-yuridichna-dyalnst-yuridichniy-proces-ta-yuridichna>
5. Александров Н.Г. Право и законность в период развернутого строительства коммунизма. — М.: Юрид. лит., 1961. — 271с.
6. Алексеев С.С. Механизм правового регулирования в социалистическом государстве. — М.: Юрид. лит., 1966. —187 с.; Алексеев С.С. Общая теория права. В 2 т. – М.: 1982. Т. 2. – 360 с.
7. Адміністративне право України. Повний курс: підручник / Галунько В., Діхтієвський П., Кузьменко О., Стеценко С. та ін. Видання друге. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2019, 520 с.

Меленко О. В., к. ю. н., доцент кафедри публічного права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Вплив психологічних змін правника на якість професійної діяльності

Професійна діяльність виступає фактором становлення особистості. Адже, сутність професійної діяльності полягає не тільки у виконанні фахівцем низки активних і реактивних дій, але і в пристосуванні організму до тих специфічних особливостей професії, на фоні яких ці дії здійснюються. Формування і розвиток професійних якостей правника – тривалий та доволі напружений процес. Одночасно це необхідна умова професійного становлення фахівця юридичної сфери. Оскільки, недостатній розвиток цих якостей особистості перешкоджає належному здійсненню своїх функціональних обов'язків, породжує помилки в його діяльності, зумовлює процеси професійної дезадаптації, демотивації і професійної деформації. Саме у цьому контексті великого значення набуває професійно-психологічна підготовка майбутнього фахівця юридичного профілю. Настільки фахівець професіонал, настільки якісна і результативна буде професійна юридична діяльність [1, с. 21].

В цілому, професійна діяльність, на перший погляд, позитивно впливає на особистість: розширюється сфера діяльності фахівця, збільшується якість знань, умінь та навичок, фахових компетентностей, зростає досвід, тобто відбувається перехід особи від дилетанта до професіонала. Але, в той же час, за умов активної працездатності, особа із нестійкою психікою легко піддається небажаним змінам, які спричиняють негативні наслідки, в тому числі й професійній деформації. В такому разі спостерігається безперервна взаємодія зовнішніх умов і організму людини. При цьому дуже часто має місце деформація не тільки тіла, але і психіки працівника. Як вірно зазначив Геллерштейн, деформація – це «зміна, яка відбувається в організмі і набуває стійкого характеру» [2, с. 87]. Із цього стає абсолютно зрозуміло, що професія залишає відбиток на особистості, у тому числі і на її психологічному стані.

Проблематика «професійна деформація» на сьогодні є предметом дослідження психологічних, соціологічних, нейропсихологічних, правових наук тощо. Як правило природу даного явища найяскравіше розкривають психологи, які розуміють цей феномен, як той, що зумовлює появу в особистості психологічних змін, які впливають на якісне виконання професійних обов'язків і діяльність в цілому. Іншими словами, це зміна якостей особи, її стереотипів сприйняття, ціннісних орієнтацій, характеру, способів спілкування і поведінки, що відбувається у процесі здійснення професійної діяльності. Про деформацію особи слід говорити і в тому випадку, коли професія спричиняє появу девіантних відхилень, як у професійній реалізації, так і в особистому житті.

Деформаційні зміни вражають всю особистість, що призводить до зникнення внутрішніх бар'єрів, які перешкоджають суб'єктивному тлумаченню змісту правової поведінки. Особа починає оцінювати себе як професіонала,

зневажливо ставитися до думок, що не збігаються з її власною позицією. За таких умов деформовані риси та якості особистості функціонують у переважно автономному режимі, вони не просто перебувають в очікуванні сприятливих умов, а сприяють виникненню певних обставин, за яких стає можливим процес їхнього прояву.

Феномен професійної деформації – це проникнення «Я-професійного» в «Я-людське», маючи на увазі те, що при професійній деформації вплив професійних установок не обмежується тільки професійною сферою. Таким чином, коли людина не знаходиться в «професії», не відбувається її природного «виправлення», це процес найкраще порівняти із змінами розмірів хребта у людини. Так, зранку людина на декілька сантиметрів вища, ніж увечері, але після відпочинку вона знову має свій звичний ріст. У випадку ж деформації, таке «відтворення» не відбувається, тому навіть у неробочий час фахівець продовжує відображати «деформуючий відбиток» своєї професії. Отже, «перенесення» професії у повсякденне життя – це і є однією із головних рис професійної деформації. Саме під професійним тиском в особистості змінюється характер, реакція на події, сприйняття та відчуття, звички та спосіб спілкування. Як правило, деформація проявляється не лише в стилі чи манерах поведінки, а й у зовнішньому вигляді людини. Проте, професійна деформація – це не завжди негативне явище. Існують корисні якості, які особа набула під час професії і вони можуть з успіхом використовуватися в повсякденному житті. У адвокатів – спритність, яка буде дуже корисною і в життєвих ситуаціях, які виникають поза професійною діяльністю; відповідальність; аналітичне мислення, широка уява, довільна пам'ять, інтуїція та ін.

Таким чином, професійна діяльність правника може призвести до наслідків, які є протилежними за своїм змістом: 1) удосконалення психологічних якостей особи при виконанні професійної правничої діяльності; 2) поява професійної деформації.

Юридична праця надзвичайно складна, їй притаманні риси, які відрізняють її від більшості інших професій, функції якої виконують спеціально підготовлені працівники, які можуть і вміють використовувати надбання науково-технічного прогресу, наукові розробки суміжних з юриспруденцією наук [3, с. 201]. Практика свідчить, що найбільш схильні до професійної деформації представники такого типу професії, як «людина-людина», до якого відносять професію лікаря, менеджера, правника, управлінця та ін. Це спричинено тим, що їх діяльність ґрунтуються на взаєминах з людьми в процесі їх спільної трудової активності. Значить, як вірно зазначає Синєокий О.В., професійна деформація виникає завжди на підставі наявності: 1) факторів, які спричинені особливостями діяльності правника, наприклад, детальна правова регламентація роботи, що може призвести до формалізму та елементів бюрократизму, корпоративність, недостатній контроль, необхідність взаємодії із правопорушниками; 2) особистісних чинників – професійна невідповідність, професійні установки, які невірно відображають значення юридичної діяльності, зміна мотивації, схильність до безпричинних конфліктів, імпульсивність; 3) факторів соціально-психологічного змісту, наприклад, неадекватний і грубий стиль спілкування, низька оцінка діяльності з боку підзахисних, колег, негативний вплив з боку

досвідчених працівників [4, с. 46].

В продовження питання виникнення професійної деформації, Підкасістий П.І., в свою чергу, деталізує наступні детермінанти такого психологічного феномена. Ними є: високі очікування від професії на початковому етапі – стадії входження в професійне життя, які часто протирічать реальності; акцентування на певних мотивах вибору професії (соціальна значимість, матеріальні блага, бажання влади); стереотипізація професійних функцій, дій, операцій, яка може вносити спотворення до відображення професійній ситуації, створює психологічні бар'єри різного типу, ускладнює пристосування до нових умов; значна емоційна напруга, яка в міру професіоналізації може знижувати толерантність особистості; низька професійна активність, що створює сприятливі умови для стагнації професійного розвитку; досягнення людиною межі рівня професійного розвитку, який вступає в протиріччя з професійними вимогами [5].

Прослідковується явна закономірність: знаючи причини виникнення професійної деформації, можна розробити профілактичні заходи щодо її запобігання та, як наслідок, можливі шляхи подолання професійної деформації. Ними, наприклад можуть бути: достатня професійна підготовка до майбутньої професійної діяльності (теоретична підкованість майбутнього правника, психологічна готовність до складнощів та особливостей майбутньої професії); уміння спілкуватися з різними соціальними типами людей, а також виходити зі складних життєвих ситуацій та негараздів (психологічна стійкість та комунікабельність, володіння вербальними та невербальними засобами комунікації); вміння оперативного прийняття рішень і відповідальність за їх наслідки (прогнозування подій, розробка версій, критичний аналіз справ, логічність та аналітичність мислення, наявність високого рівня емоційного інтелекту); навички чіткого вставлення особистих меж, відмежовування особистого від професійного; навчання впродовж життя, постійний професійний ріст, підвищення кваліфікації, професійної майстерності; участь в професійних тренінгах, тренінгах особистісного зростання, вебінарах, навчаннях щодо розпізнання ознак професійного вигорання та способів його недопущення; участь в психологічній діагностиці та індивідуальному консультуванні (консультація фахівця допоможе встановити на якій стадії розвитку знаходиться профдеформація, якщо вона вже виникла, виробити індивідуальну стратегію її подолання, що враховує особливості конкретної ситуації; запобігання стереотипності та шаблонності у діях (наприклад, якщо правником особа сприймається тільки, як об'єкт, наприклад – «це тільки засуджений», то таку установку слід змінити на – «це є людина та особистість». Дана рекомендація забезпечить корекцію поглядів, відносин та цінностей в цілому); саморегуляція, аутогенне тренування, яке і дозволяє зменшити підвищену емоційну напругу (сам аутотренінг є системою вправ для саморегуляції психічних і фізичних станів, який заснований на свідомому застосуванні людиною різних засобів психологічного впливу на власний організм і нервову систему з метою їхньої релаксації чи активізації, використання такого прийому дозволяє людині цілеспрямовано змінити настрій, самопочуття, що позитивно відбивається на її працездатності та здоров'ї.

Таким чином ці заходи визначають і психологічну і професійну готовність до юридичної діяльності, адже професія правника завжди пов'язана з правомірністю рішень і дій в будь-якій обстановці. Морально-психологічний фактор в роботі юриста дуже важливий, в критичні моменти він повинен бути впевнений, що є необхідним «інструментом» справедливого вирішення справи. Тому у складних обставинах особливо важлива професійно-психологічна підготовка: психологічна неграмотність, нестійкість, брак професіоналізму в правника можуть призвести до невиправданих помилок, спричинення шкоди, ін. Саме цілеспрямовані тренування різних емоційно-вольових станів, участь у профілактичних заходах щодо запобігання професійному вигоранню, професійний ріст і емоційна стійкість сприятимуть гарантованій професійній діяльності.

Отже, зазначена проблема – проблема професійної деформації правника, має не тільки психологічний, а й соціально-правовий характер і вимагає оперативного вирішення, так як психологічний клімат в професійній діяльності, сприятиме розвитку й особистісних, й професійних навичок правника, гарантуватиме законності та справедливості прийнятих рішень.

Список використаних джерел

1. Меленко О. Психолого-правова характеристика змісту юридичної діяльності через призму особистісних якостей (професіограма правника). *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. №3. С. 20–23.
2. Зеер Э.Ф. Психология профессий. Москва: Академ. проект; Екатеринбург: Деловая кн. 2003. С. 132.
3. Кудерміна О. І. Психология особи як суб'єкта правоохоронної діяльності : [моногр.]. Чернівці: Наші книги, 2013. 415 с.
4. Синєокий О.В. Загальнотеоретичні проблеми адвокатології. Навчально-методичний посібник. Запоріжжя: ЗНУ. 2007. 108 с.
5. Пидкасистый П.И. Психология и педагогика. Москва: Юрайт. 2011. 14с.

Петровська І. І., к. ю. н., доцент, доцент кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Окремі питання антикорупційної діяльності в Україні

Корупція як система негативних відносин стала в сучасному суспільстві однією з найгостріших проблем, не тільки тому, що є свідченням деградації моральних основ суспільства, але і тому, що спричиняє негативні наслідки для більшості сфер господарювання, економіки та промисловості.

Ефективність боротьби з будь-якими антисоціальними проявами не в останню чергу залежить від правильного розуміння їх сутності, та історичних витоків. Це стосується і корупції, прояви якої завжди негативно позначались на добробуті держави та суспільства в цілому. Історія корупції - це історія людської

цивілізації. Вона є такою ж давньою, як і саме державне управління. Про це свідчать пам'ятки культури та історичні джерела різних епох і народів. Так, наприклад, ще 2300 років тому Брахман – верховний жрець Чандрагупти, визначив, щонайменше, сорок способів розтрати державних коштів [1, с. 54]. А у Стародавньому Китаї, з метою запобігання корупції, чиновники отримували додаткове грошове утримання - «янь-льєн», так зване «заохочення чесності». Водночас, варто зауважити, що сучасні дослідники не мають доказів існування в період ранньої державності не тільки власне терміну «корупція» (що зрозуміло з позицій лінгвістики), але й будь-якого іншого еквівалента цьому терміну. Загальне уявлення про корупцію в цей період ще тільки формувалось [2, с. 16].

Проблеми, що виникають при визначенні корупції, в значній мірі обумовлені також тим, що в різних правових системах на законодавчому рівні закріплені свої визначення цього явища та кола дій, які ним охоплюються. Наприклад в нашій країні, корупційні адміністративні правопорушення відмежовують від корупційних злочинів. Також їх види розмежовують у системі галузі права. Кваліфікуючи деякі діяння можна говорити, що хоча вони і мають деякі корупційні ознаки проте відносяться до дисциплінарних проступків і навпаки. Зокрема, при визначенні шахрайства чи розтрати, зловживання владою для особистого збагачення або збагачення певної організації корупційні відносини можуть бути присутні, проте їх може і не бути [3, с. 26]. *Загалом корупцію в широкому розумінні можна визначити як систему корупційних відносин, засновану на протиправних діяннях публічних посадових осіб з корупційною вигодою та всупереч публічному інтересу.*

Законодавче визначення цього поняття міститься у Законі України «Про запобігання корупції» [3]. Охарактеризувати корупцію з використанням положень законодавства можна як використання суб'єктом, наділеним владними повноваженнями, цих повноважень чи пов'язаних з ними можливостей із метою одержання, прийняття, надання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб, або обіцянка/пропозиція надання неправомірної вигоди суб'єкту, наділеному владними повноваженнями, або на його вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цього суб'єкта публічного адміністрування до протиправного використання наданих цьому службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей.

Корупційні відносини можна визначити як сукупність відносин у публічній сфері, що пов'язані з отриманням корупційної вигоди суб'єктами корупційних правопорушень. Логіка корупції стає зрозумілою, якщо проаналізувати систему таких відносин. Зокрема, за кількістю сторін, які беруть участь в корупційних відносинах можна виділити такі групи корупційних систем:

1) проста, коли в корупційних відносинах беруть участь безпосередньо дві сторони (з можливою множинністю), між якими існує домовленість про взаємний обмін корупційною вигодою;

2) складна, коли до корупційних відносин залучаються також посередник (посередники), представники організованої злочинності тощо.

Мета антикорупційної діяльності вимагає забезпечення однакового розуміння і сприйняття якомога більшою кількістю громадян України різних понять та термінів, що позначають явища та об'єкти, пов'язані з корупцією. Такий

підхід гарантуватиме необхідний рівень правової визначеності, сприятиме набагато ефективнішому процесу антикорупційної діяльності в Україні. Одним з основних засобів реалізації цього підходу є якісна законодавча та інша робота з нормотворчості.

Для попередження корупції та аналізу її поширення нами визначено зони корупційного ризику. Корупційний ризик – це ймовірність вчинення корупційних діянь та їх наслідки за конкретний проміжок часу. Зоною корупційного ризику є територія на якій проводиться аналіз корупційного ризику. За охопленням корупційні ризики є: загальнодержавним, регіональними, локальними. За сферою виникнення корупційні ризики поділяють на: корупційний ризик у політико-правоохоронній сфері, в економічній сфері, в системі освіти, медичній сфері, юстиції; корупційний ризик в системі формування та призначення кадрів на посади в публічній сфері; Корупційний ризик в системі специфічних корупційних проявів («м'якої корупції»).

Реальна протидія корупції в Україні можлива за умови здійснення комплексу таких заходів щодо вдосконалення антикорупційного законодавства як встановлення ефективного нормативно-правового забезпечення механізму протидії корупції. Фактично основою антикорупційного законодавства є закон про запобігання корупції, який зосереджує свою увагу на загальних положеннях та визначенні основних понять у сфері протидії корупції в Україні (корупція, корупційне правопорушення, корупційна (неправомірна) вигода, заходи протидії корупції, публічна посадова особа, публічні послуги, відповідальність за корупційні адміністративні правопорушення тощо).

Загалом, згідно аналізу антикорупційного законодавства суб'єктів, у сфері корупційних порушень пропонується поділити на 2 великі групи: на суб'єктів запобігання корупції, та суб'єктів відповідальності за корупційні правопорушення. Суб'єкти запобігання корупції, з метою полегшення антикорупційної діяльності доцільно розподілити на 2 підгрупи: суб'єктів безпосередньої протидії та суб'єктів опосередкованої протидії. До першої підгрупи віднести спеціально уповноважені органи, а до другої – всіх фізичних осіб, громадські організації, підприємства, установи, організації всіх форм власності. У випадках виявлення суб'єктами другої підгрупи фактів корупційних діянь – вони мають звернутись до спеціально уповноважених органів протидії (суб'єктів безпосередньої протидії) для вжиття ними відповідних заходів.

Вдосконалення механізму протидії корупції передбачає і вдосконалення інституту суб'єктів відповідальності за корупційні адміністративні правопорушення. Загалом пропонується встановити, що ними є публічні посадові особи. А у конкретному складі корупційного адміністративного правопорушення конкретизувати суб'єкта відповідальності та закріпити його спеціальні ознаки. Аналіз механізмів протидії корупції та вивчення досвіду міжнародного співробітництва у цій сфері а також питання удосконалення механізмів протидії корупції в Україні, дозволяє констатувати, що ефективна протидія корупції може здійснюватись тільки якщо зусилля держави і суспільства у сфері протидії корупції співпадають, що для українського суспільства та держави є проблемним і не завжди реальним. Основою протидії корупції в більшості іноземних держав є створення одного антикорупційного центру координації, наділеного комплексом

повноважень щодо розгляду корупційної справи (тільки незначна частина держав вибрала шлях внесення антикорупційних повноважень до юрисдикції різних правоохоронних органів, органів юстиції), єдиного законодавчого антикорупційного акту, який буде підставою відповідальності та міститиме весь комплекс елементів протидії корупції. Міжнародні органи та організації активно працюють над розробкою заходів протидії корупції, над зниженням рівня сприйняття корупції, над розробкою ефективних попереджувальних заходів. Важливим для нашої держави є застосування міжнародних механізмів протидії корупції з урахуванням національних особливостей та суспільно-політичної ситуації в Україні. Також для вдосконалення механізму протидії корупції необхідним є проведення реформи публічної служби. Для вдосконалення антикорупційної діяльності необхідним є посилення ролі інститутів громадянського суспільства в державі. Зокрема, поширення просвітницької інформації про негативний вплив корупції та про права особи у сфері протидії їй, підвищення правосвідомості та правової культури; надання будь-якій фізичній особі права звертатись до спеціалізованих антикорупційних органів зі зверненнями про виявлені факти корупції; запровадження звітності та інформування населення про стан протидії корупції в Україні; впровадження реальних «важелів» контролю з боку громадськості за станом корупції, в тому числі наділення правом збору підписів за звільнення корумпованих чиновників з обов'язковим відкриттям відповідного провадження проти даного публічного суб'єкта; посилення ролі засобів масової інформації у сфері протидії корупції (сприяння в їх незалежності) тощо.

Список використаних джерел

1. Robert O. Tilman. Emergence of Black-Market Bureaucracy: Administration, Development, and Corruption in the New States. *Public administration review*. 1968. № 28 (5may). P. 437-444. URL: <https://www.jstor.org/stable/973760?seq=1>
2. Яцків І.І. (Петровська І.І.) Адміністративно-правові засади протидії корупції в Україні. Дисертація ... канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.07 адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Національна академія внутрішніх справ, 2011. 239 с.
3. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>

Федорук Н. С., к. ю. н., доцент кафедри публічного права юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Традиційне (індустріальне) розуміння держави як перешкода розвитку публічного права України

Немає сумніву, що взаємовідносини особи і держави можуть мати різний характер, який визначається, насамперед, типом конкретного суспільства. Сучасна Україна прагне наблизитись до такого типу суспільства, де панують

ідеали справедливості, гуманізму та демократії, а люди намагаються гармонізувати відносини між окремою особою та суспільством. Держава в такому суспільстві виступає засобом узгодження інтересів різних соціальних груп, особи і суспільства. Вона підкоряється виключно суспільним інтересам і контролюється суспільством. Права і свободи людини є метою та, водночас, межею втручання держави в суспільне та особисте життя. Утім, певна частина досліджень з теорії права та значна частина досліджень галузевих публічно-правових наук, продовжує знаходитись під впливом етатистського, а часом, відверто позитивістського та патерналістського правового світогляду. Відтак, шляхетні ідеї демократії та людиноцентризму виглядають штучними і часто недолюбленими «прикрасами» на тлі ще радянських світоглядних конструкцій вітчизняного права (наприклад, спроба поєднати доктрину людиноцентризму та управлінську природу адміністративного права).

Невідповідність окремих положень сучасної доктрини вітчизняного публічного права принципам гуманізму та людиноцентризму, на нашу думку, зумовлена відсутністю належної уваги науковців до проблеми трансформації сутності та функцій сучасної держави як об'єкта дослідження публічно-правових наук, зокрема, закономірностей співвідношення права і публічної влади, суті та меж державного примусу та ін., а також пов'язаних з цим змінами ролі і місця особи у державі нового типу (постіндустріальній державі).

Радянська наукова традиція розглядала державу як знаряддя для придушення одного класу іншим, або як «організацію економічно пануючого класу» тощо. Звичайно, такі погляди на сьогодні визнаються застарілими абсолютною більшістю вітчизняних вчених, які визнають, що в сучасних умовах виключно класовий підхід до розуміння сутності і ролі держави не може бути продуктивним, оскільки, в умовах постіндустріального інформаційного суспільства вже не існує чітко визначеної його класової структури. На зміну їй прийшла складна і розгалужена соціальна структура з поділом людей на ті чи інші соціальні групи, який здійснюється не лише на основі відношення людей до засобів виробництва, а й на підставі цілого ряду інших критеріїв [1, с. 26]. Але чи в достатній мірі відповідає розуміння сучасними вітчизняними науковцями держави, її ознак та функцій реаліям XXI століття? Сучасне суспільство визначається західними науковцями як постіндустріальне, постсучасне, посткапіталістичне (пізніше, як інформаційне). У зв'язку з цим була сформована якщо не нова, то значно оновлена парадигма, замість класичної, здійснені принципові методологічні зрушення в базисному підході до розуміння сучасного суспільства. Методи "наукового управління" змінюються соціальними управлінськими технологіями. Держава все більш неохоче приймає на себе відповідальність за управління економікою і підтримує ринкове і приватне підприємництво, самостійність, конкурентоспроможність.

Як розуміють сутність держави представники сучасної вітчизняної правової науки? Деякі вчені, продовжуючи радянські традиції, визначають державу як «суверенну, політико-територіальну організацію влади суспільства, яка виражає, узгоджує і забезпечує інтереси населення шляхом встановлення загальнообов'язкових правил поведінки за участю спеціальних органів управління та правового примусу, вирішує загальносуспільні справи і виступає

суб'єктом міжнародно-правових відносин [2, с. 35; 3, с. 26]», Така держава асоціюється з «апаратом публічної влади (управління і примусу), який здатний за допомогою права робити свої веління загальнообов'язковими [4, с. 30]». Проте більшість дослідників все ж притримується більш ліберального розуміння сутності держави, зокрема, держава соціально-демократичної орієнтації розуміється як організація публічної влади більшості населення у суспільстві з різноманітними формами приватної та суспільної власності на засоби виробництва, яка постійно поліпшує умови для здійснення основних прав людини, прав нації та народу на засадах свободи, справедливості і солідарності [5, с. 51]. Але в цілому всі зазначені вище визначення об'єднує те, що вони відповідають традиційному (індустріальному) розумінню держави як вертикально-інтегрованої системи управління, що спирається на організоване фізичне, адміністративне, законодавче, ідеологічне та інше насильство, що має чітко виражену ієрархічну структуру з пірамідальним розподілом владних повноважень і встановлює на території свого впливу певні правила (закони), які є обов'язковими до виконання.

Як бачимо, усталений у вітчизняній науці погляд на державу і право не повною мірою відповідає сутності постіндустріальної держави, проте цілком відображає риси тієї моделі державно-правових відносин, які ми маємо на сьогодні в Україні і яких прагнемо позбутися (можливо, саме за відсутності відповідного правового світогляду, зусилля науковців і практиків не мають належної ефективності). На нашу думку, постіндустріальна, людиноцентристська держава є інститутом громадянського суспільства (а саме, найвищою формою його організації). В такій державі право є не продуктом державної влади, спрямованим на впорядкування та управління суспільством, а «засобом регулювання та обмеження державної влади» [6, с. 103], яке «створюється людьми для людської діяльності» [6, с. 48], а сама держава стає активним учасником творення права та гарантом належної реалізації правових норм. Тобто має місце «діалогічність» відносин держави і людини, яка представлена в двох стадіях функціонування політичної системи суспільства – в стадії об'єктивації державної влади при її формуванні («витоках» з суспільства і представництва соціуму) і під час «повернення» державної влади в суспільство у вигляді прийняття владних (в тому числі, правових) рішень і їх виконання. Однак не будь-який обмін повідомленнями і діями є діалогом, а тільки такий, який заснований на прийнятті та визнанні (тобто, легітимації, в певному сенсі) точки зору іншого - контрагента (адресата) [7, с. 522-526]. Публічна влада постіндустріальної держави вже не односторонній примус, а повноваження суб'єкта на здійснення певних дій чи прийняття рішень, необхідність яких визнана більшістю учасників суспільних відносин, в яких застосовуються владні повноваження. Тобто влада – це своєрідний мандат суспільства наданий певному суб'єкту на прийняття певних рішень та здійснення дій в інтересах всього суспільства, який, в тому числі, включає право на застосування примусу.

Разом із зміною сутності публічної влади в постіндустріальному суспільстві змінюється і суть права: норма стає правом не тому, що акт виданий і забезпечений державою, а тому що така діяльність держави легітимована самим суспільством. Тобто держава постає як один із інструментів правового

регулювання (без сумніву, найбільш дієвий та ефективний), але виключно за умови її суспільної легітимації. Сучасна постіндустріальна держава вже не може розглядатися як система управління, яка діє відповідно чітких об'єктивних закономірностей, і де особі відведена роль об'єкта управлінського впливу. Держава набуває роль суб'єкта, що забезпечує діалог між різними соціокультурними групами за допомогою права.

Отже, розуміння сутності сучасної держави, прийняте у вітчизняній науці публічного права, відповідає моделі традиційних (індустріальних) державно-правових відносин, які ми маємо на сьогодні в Україні. Тобто, з одного боку, такі знання об'єктивні, оскільки описують властивості та закономірності реального об'єкта правової дійсності – сучасної української держави. Але з іншого боку, ми маємо запит суспільства на побудову іншої, постіндустріальної, держави, що неможливо зробити керуючись усталеними ще з радянських часів уявленнями про державу і право. Отже, вітчизняна юридична наука і практика публічного права вимагає повного «перезавантаження» світоглядних концепцій, повної зміни її парадигми відповідно до засад людиноцентризму.

Список використаних джерел

1. Теорія держави і права: Навч. посіб. За заг. ред. С. Л. Лисенкова [В. В. Копейчикова]. К.: Юрінком Інтер, 2002.
2. Теорія держави та права : навч. посіб. / [Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.], К. : НАВС, Освіта України, 2017.
3. Теорія держави і права : навч. посіб.; за заг. ред. Л. М. Стрельбицької. Київ: Кондор-Видавництво, 2016.
4. Теорія держави і права: Навчальний посібник. Запоріжжя: Просвіта, 2010. С.35; Теорія держави і права: Навч. посіб. За заг. ред. С. Л. Лисенкова [В. В., Копейчикова]. К.: Юрінком Інтер, 2002.
5. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави. Навчальний посібник. Львів: Край. 2007.
6. Загальна теорія права. Підручник За заг. ред. М.І. Козюбри. К.: Ваіте, 2016.
7. Честнов И.Л. Постклассическая теория права. *Постклассическая теория права. Монография.* СПб.: Издательский Дом «Алеф-Пресс», 2012.

*Устинова І. П., к. ю. н, доцент, доцент
кафедри конституційного та
адміністративного права Юридичного
факультету Національного
авіаційного університету*

Правові засади регулювання крипторинку в Україні

Існуюча фінансова система була побудована для нецифрового століття, ігноруючи потреби сучасної людини в її розумінні існування, з великою кількістю неефективності. Відмова від «золотого стандарту» та застосування Федеральної резервної системи з переходом на фіатні гроші по суті мало, що змінили у мультиплікації грошей у фінансових системах. Віртуалізація життя населення і

все більше перенесення людини у віртуально-ігровий світ є вже не майбутнє, а сьогодення.

Однією з найвідоміших технологічних розробок за останнє десятиліття стало запуск віртуальних активів (VA), які є у формі децентралізованої цифрової валюти або віртуальної валюти. Прикладами віртуальних активів є такі криптовалюти, як біткойни.⁴⁴ Фактично були запропоновані системна модель і практична реалізація децентралізованої взаємодії осіб без посередників, в тому числі держави, при якому транзакційні витрати практично відсутні або мінімальні. Тобто банківські системи та установи з традиційними видами послуг перестають мати монопольне становище в житті людей. У цій моделі без бажання учасників транзакцій ніяка третя сторона не може ні перешкоджати, на зав'язувати, ні заблокувати або конфіскувати чужі кошти, ні заблокувати або конфіскувати чужі кошти, а також не проводити процедури ідентифікації, тим самим зазіхають на приватність та конфіденційність, будь-якого учасника системи поза його волею. Таким чином держави втрачає свої позиції, що зрозуміло допустити жодна державна система не може.

Україна одна з перших країн у світі, яка намагалася ввести законодавчу базу для технологій блокчейн (розроблений законопроект про регулювання обороти криптовалюти). Відбулася перша в історії угоди про заміну квартир на криптовалюті з наданням права власності на блокчейн і передача прав власності за допомогою смарт-контракту на блокчейн Ethereum. Державне агентство з питань електронного управління представляє оновлений Державний земельний кадастр на базах технологій блокчейн. В Україні у 2018 році створено і ухвалено Концепцію державної політики в сфері віртуальних активів. Реалізація Концепції передбачена на період до 2021 року у два етапи. Криптовалютний ринок, як у світі, так і в Україні є одним з ключових напрямів розвитку фінансової системи. Тому питання по контролю та регулюванню такого ринку, через контроль діяльності його учасників, є одним з базових питань забезпечення фінансової безпеки держави, який проводиться через запровадження та здійснення фінмоніторингу. Україна не є країною, яка здійснює перші ризиковані кроки. Ми часто запроваджуємо чинну світову практику та втілюємо рекомендації FATF (Міжнародна група з протидії відмиванню брудних грошей). В частині регулювання альтернативного фінансового ринку в державі, крипто ринки країн світу по різному сприймаються й регулюються. Частина країн забороняє крипто ринок, або бере під тотальний контроль обіг крипто валют, не даючи їх ринкового розвитку. Україна, як та, що будує демократичну державу, йде шляхом поступового регулювання крипто ринку та «м'якої асиміляції» крипто валюти з чинною фінансовою системою.

---

⁴⁴ Устинова І.П., Паляцко А., Кудра А. Сучасний стан законодавчого забезпечення регулювання ринку криптовалюти в Україні. URL: <http://easternlaw.com.ua/uk/osoblive-administrativne-pravo/ustinova-i-p-polyacko-a-kudra-i-suchasnij-stan-zakonodavchogo-zabezpechennya-regulyuvannya-rinku-kriptovalyuti-v-ukra%D1%97ni>. (дата звернення 20.01.2021 р.).

В грудні 2020 року український парламент в першому читанні ухвалив закон «Про віртуальні активи». ⁴⁵ Між іншим, автор зазначає, що український законодавець дотримався рекомендацій 2019 року FATF, який визнав постачальників послуг віртуального майна (VASP), як будь-яка фізична або юридична особа, яка веде одну або декілька наступних заходів або операцій від імені або від імені іншої фізичної чи юридичної особи та виконує наступні види діяльності: обмін між віртуальними активами та фіатними валютами; обмін між однією або кількома формами віртуальних активів; передача віртуальних активів; зберігання та/або адміністрування віртуальних активів чи інструментів.

Український законодавець пропонує, що віртуальний актив – сукупність даних в електронній формі, яка має вартість та існує в системі обігу віртуальних активів. Віртуальний актив може бути як самостійним об'єктом цивільного обороту, так і посвідчувати майнові або немайнові права, зокрема, права вимоги на інші об'єкти цивільних прав. Цим документом визначена численна кількість понять, що визначають крипто ринок та обіг валют на ньому. Таким поняттями є: гаманець віртуального активу; забезпечений віртуальний актив; ключ віртуального активу тощо.

Важливо зазначити, що український законодавець визначив, що віртуальні активи є нематеріальним благом, особливості обігу якого визначаються Цивільним кодексом України та цим Законом. Віртуальні активи можуть бути незабезпеченими або забезпеченими. Незабезпечені віртуальні активи не посвідчують жодних майнових або немайнових прав, зокрема права вимоги на інші об'єкти цивільних прав. Забезпечені віртуальні активи посвідчують майнові або немайнові права, зокрема права вимоги на інші об'єкти цивільних прав. Під забезпеченням віртуального активу розуміється посвідчення ним майнових або немайнових прав, зокрема права вимоги на інші об'єкти цивільних прав. Забезпечення віртуальних активів не є забезпеченням виконання зобов'язання.

Законодавець визначив, що віртуальні активи не є засобом платежу на території України. Окрім зазначених питань, слід зазначити, що ухвалений законопроект дозволяє прибрати ризики для українського криптобізнесу, а власникам криптовалют — не тільки декларувати власні доходи у віртуальних активах, але й захистити особистий капітал та вкладення від можливих зловживань чи шахрайства, що є важливим для профілактики незаконних дій з боку правоохоронних органів. Фінмоніторинг, який є суттєвою складовою фінансової системи, тепер дасть можливість не тільки блокувати підозрілі транзакції, але й скасовувати зловмисні транзакції криптовалюту постфактум, в разі, якщо буде встановлено, що віртуальний актив було викрадено, або актив був помічений у фінансових потоках, пов'язаних з торгівлею людьми, відмивання грошей чи фінансування тероризму. Це світова практика і Україна інтегрувалася у цей процес.

Окремо слід сказати про легалізацію діяльності майнерів з дією нового закону, чим забезпечиться їх безпека проти вилучень обладнання правоохоронними органами. Прозорість та врегульованість крипторинку

---

⁴⁵ Проект Закону «Про віртуальні активи». URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69110 (дата звернення 12.01.2021 р.)

залучить інвесторів на цей ринок, а значить розширить спектр фінансових послуг банками та іншими установами, і позитивно вплине на оподаткування діяльності. Мінцифра розробляє відповідні норми, щодо оподаткування. Пропонується звільнити від ПДВ та пільгове оподаткування по податку на прибуток тих юридичних осіб, які отримали такий від діяльності з криптоактивами. Питання податкового декларування доходів будуть вирішені в наступному законопроекті про внесення змін до Податкового кодексу України, розробка і прийняття якого також можливі тільки за умови прийняття базового закону України "Про віртуальні активи". Такі кроки активізують крипторинку. Державна податкова служба України на підставі загальних положень Податкового кодексу може довести заниження податкового зобов'язання, так само, як і з акціями, предметами мистецтва, одягом, коштовностями та ін. У законопроекті не потрібно додавати спеціальних інструментів. Таким чином, в законопроекті немає необхідності додавати спеціальні норми, адже відповідні положення вже існують і функціонують у правовому полі України. Без таких норм, діяльність на крипторинку буде жити в «сірій» зоні, результатом чого буде внесення України до чорного списку країн FATF. Наступним позитивним моментом є те, що законодавець легалізує ICO, не передбачаючи при цьому положення про захист прав інвесторів. Операції з фінансовими віртуальними активами підпадають під регулювання законодавства України про фінансові послуги, що прямо зазначено в законопроекті. Таким чином постачальники послуг, пов'язаних з обігом фінансових віртуальних активів, будуть підпадати під регулювання НКЦПФР (в разі, якщо віртуальні активи надають права власників фінансових інструментів) і Нацбанку (якщо такі активи забезпечені грошима). Відтак обіг фінансових віртуальних активів регулюється також регуляторами на ринку фінансових послуг. Таким чином на них поширюються положення законодавства про захист інвесторів такі самі, як і на ринку фінансових послуг.

Технологічно є можливість випуску токенів будь-якої кількості. Законодавчо цей процес не обмежити. Тому громадяни України активно співпрацюють і розміщують свої криптоактиви не на українських криптобіржах. Легілазація такої діяльності дає змогу повернути з іноземних криптобірж постачальників цих послуг, і активізує наш ринок. Мінцифри повинен буде провести процедуру реєстрації наших постачальників відповідних послуг з проходженням процедури верифікації, що стане гарантом для інвесторів від шахрайства з подальшою судовою процедурою захисту прав інвестора.

Отже, Україна проводить широку політику легалізації крипторинку в країні, намагається захистити учасників цього ринку. Законодавче поле частково підготовлено для того, але ще треба зробити багато законотворчої роботи для «вживлення» українського законодавства в світове нормативне тіло в частині крипторегулювання, захисту прав учасників цього ринку, які активізують його та в подальшому забезпечать певну стабільність чинній фінансовій системі.

Список використаних джерел

1. Проект Закону про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні від 10.10.2017. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL:http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62710.

2. Проект Закону «Про віртуальні активи». URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69110 (дата звернення 12.01.2021 р.)

3. Ustynova I. The current state of the legislative ensurance of the market regulation of crypto currency in Ukraine. URL: http://www.law.nau.edu.ua/images/Nauka/Naukovij_jurnal/2019/3_52/15.pdf (дата звернення 15.05.2021 р.).

4. Шевчук О.Р., Скіп М.І., Організаційно-правові засоби протидії викликам глобалізації у грошово-кредитній сфері. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020, № 6, с. 167-170. URL: http://lsei.org.ua/6_2020/43.pdf (дата звернення 12.01.2021 р.)

Ющик О. І., к. ю. н., доцент кафедри кримінального права юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Досудова доповідь як форма захисту прав та свобод обвинуваченого

При здійсненні правосуддя необхідно дотримуватись основних принципів призначення покарання. Обираючи вид та розмір покарання суд зобов'язаний враховувати такі принципи, зокрема індивідуалізуючи покарання забезпечувати захист прав та свобод обвинуваченого. В національне законодавство було внесено нововведення, яке передбачає використання під час судового розгляду досудової доповіді щодо обвинуваченого. Така доповідь повинна допомогти суду прийняти рішення про обрання міри покарання відповідно до вчиненого кримінального правопорушення та особи винного. Тому досудова доповідь повинна виступати однією із форм захисту прав та свобод обвинуваченого.

5 лютого 2015 року був прийнятий Закон України «Про пробацію» №160-VIII [5], яким закріплено в ст.9 досудову пробацію. Це вид пробації, який забезпечує суд формалізованою інформацією, що характеризує обвинуваченого, з метою прийняття судом рішення про міру його відповідальності. Для підготовки досудової доповіді персонал органу пробації має право отримувати інформацію про обвинуваченого від підприємств, установ, організацій або уповноважених ними органів та від громадян. Важливим фактором, який може забезпечити захист прав та свобод обвинуваченого, те що він особисто може брати участь у підготовці досудової доповіді. Такі зміни відбулись у зв'язку із врахуванням міжнародного досвіду та Рекомендацій СМ/Рес Комітету міністрів державам-членам про Правила Ради Європи про пробацію, які прийняті Комітетом міністрів 20 січня 2010 року на 105-му засіданні заступників міністрів [6]. Відповідно до таких Рекомендацій метою пробації є внесення справедливого карного правосуддя, що в свою чергу, забезпечить безпеку суспільства шляхом попередження та скорочення злочинності. В частині IV пунктів 42-46 Додатку до Рекомендацій СМ/Рес 2010 року визначено одну із функцій пробації – складення доповіді суду. Саме ця функція забезпечить взаємодію між судовою гілкою влади та органом пробації. Останній зобов'язаний забезпечити підготовку досудової доповіді, яка має ґрунтуватись на достовірній інформації про особу обвинуваченого, а також підтверджуватись та оновлюватись під час слідства та судового розгляду. Така доповідь слугуватиме справедливому прийняттю

рішення судом при призначенні покарання, при цьому рішення буде більш об'єктивним з урахування особи винного, мотивів вчинення кримінального правопорушення, вплив його життєвих ситуацій та інших обставин, що стосуються обвинуваченого.

Відповідно, для узгодження положень передбачених у Законі України «Про пробацію» 7 вересня 2016 року Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення виконання кримінальних покарань та реалізації прав засуджених», яким внесено низку змін до Кримінального процесуального кодексу України [4]. Зокрема, стаття 314-1 КПК України передбачає порядок та випадки складання досудової доповіді щодо обвинуваченого. Відповідно до пункту 2 цієї статті досудова доповідь складається щодо особи, обвинуваченої у вчиненні нетяжкого або тяжкого злочину, нижня межа санкції якого не перевищує п'яти років позбавлення волі. Досудова доповідь щодо неповнолітнього обвинуваченого віком від 14 до 18 років складається незалежно від тяжкості вчиненого кримінального правопорушення [2]. Як бачимо, до неповнолітніх осіб обов'язково повинна складатись досудова доповідь. Це викликано тим, що ця категорія осіб потребує більш ретельного вивчення соціально-психологічної характеристики особистості, виявлення причин вчинення кримінального правопорушення, а також надання можливості їх виправлення без застосування покарання, особливо пов'язаного з ізоляцією від суспільства.

Ще однією формою захисту прав та свобод обвинуваченого є те, що ініціатива складення досудової доповіді може виходити не лише від суду, а й його захисника чи законного представника. Обвинувачений може скористатись таким правом, при цьому безпосередньо приймати участь у підготовці такої досудової доповіді. Саме це забезпечить гарантування йому права на законне, справедливе та неупереджене рішення, щодо визначення міри та розміру покарання за вчинене кримінальне правопорушення. Структура, зміст та обсяг досудової доповіді визначається Законом України «Про пробацію» [5]. Відповідно до ч. 3 ст. 9 цього Закону досудова доповідь про обвинуваченого повинна містити: соціально-психологічну характеристику; оцінку ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення; висновок про можливість виправлення без обмеження волі або позбавлення волі на певний строк. При складанні досудової доповіді персонал органу пробації керується Наказом Міністерства юстиції України «Про порядок складення досудової доповіді» від 27 січня 2017 року №200/5 [3]. Порядок складення досудової доповіді вказує на доцільність звернення уваги персоналу органу пробації на соціально-психологічну характеристику обвинуваченого. Саме соціально-психологічна характеристика відображає особистість обвинуваченого, умови його життя та мотиви, які спонукали до вчинення кримінального правопорушення. До таких факторів належать: історія правопорушень (попередні судимості; вік на час першого притягнення до кримінальної відповідальності, повторність, сукупність, рецидив кримінальних правопорушень); час, який минув з моменту винесення попереднього судового рішення, яким особу було засуджено, звільнено від покарання чи кримінальної відповідальності за nereабілітуючими обставинами; час, який особа в сукупності провела в установах виконання покарань; форма

вини за обвинуваченням; категорія кримінального правопорушення за обвинуваченням; наявність обставин, які обтяжують покарання за обвинуваченням (за винятком повторності та рецидиву кримінальних правопорушень); короткий зміст (обставини, мотиви) правопорушення за обвинуваченням, ставлення обвинуваченого до правопорушення; умови життєдіяльності та розвитку (житло, освіта, робота, матеріальне становище); особистісні характеристики (контроль над поведінкою та мисленням, психічний стан, зловживання алкоголем, наркотичними засобами, психотропними речовинами або їх аналогами); соціальне оточення (стосунки у суспільстві, з рідними та близькими); ставлення до правопорушень; мотивація до зміни способу життя (поведінки, переконань); фактори, які підвищують ризик вчинення кримінального правопорушення, ураховуючи його криміногенні потреби; наявність у обвинуваченого мотивації до позитивних змін (у тому числі з урахуванням бажання обвинуваченого брати участь у підготовці досудової доповіді).

Варто погодитись із думками науковців, що досудова доповідь на сьогодні може стати зручним рекомендаційним інструментом для формулювання виваженої позиції у судових дебатах стороною обвинувачення та для подальшого об'єктивного прийняття судом рішення про вид і міру покарання у разі ухвалення обвинувального вироку суду. Безперечним позитивом досудової доповіді є її рекомендаційний характер, а також заборона використання як доказу винуватості особи [1, с. 42-50].

Отже, суд при призначенні покарання повинен враховувати соціально-психологічну характеристику обвинуваченого зазначену в досудовій доповіді. Вказані обставини, хоча і мають рекомендаційний характер, але повинні вплинути на можливість застосування пільгових інститутів звільнення від відбування покарання, зменшення розміру покарання або призначення альтернативного покарання, не пов'язаного з ізоляцією особи від суспільства. Роль персоналу органу пробації полягає в тому, щоб максимально зібрати необхідну інформацію про обвинуваченого, щоб забезпечити гарантію захисту його прав та свобод при призначенні покарання.

Список використаних джерел

1. Єні О., Матієк Л. Досудова доповідь у судовому кримінальному провадженні. *Науковий часопис національної академії прокуратури України*. 2017. №2(14). URL: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/chasopys/ua/pdf/2-2017/eni.pdf> (дата звернення: (13.05. 2021).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року №4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0121-17#Text> (дата звернення: (13.05. 2021).
3. Порядок складення досудової доповіді, затверджений наказом Міністерства юстиції України 27 січня 2017 року № 200/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0121-17#Text> (дата звернення: (13.05. 2021).
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення виконання кримінальних покарань та реалізації прав засуджених: Закон України від 7 вересня 2016 року № 1492-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1492-19#Text> (дата звернення: (12.05. 2021).

5. Про пробацію: Закон України від 5 лютого 2015 року № 160-VIII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/160-19> (дата звернення: (10.05. 2021).

6. Рекомендація CM/Rec(2010)1 Комітету міністрів державам-членам про Правила Ради Європи про пробації. URL: <https://rm.coe.int/16806f4097> (дата звернення: (10.05. 2021).

Горбань Н., к. ю. н., Київський національний університет імені Тараса Шевченка, кафедра нотаріального, виконавчого процесу та адвокатури, прокуратури, судоустрою Інституту права

Оформлення свідоцтва про придбання майна з прилюдних торгів (аукціонів): актуальні проблеми

На законодавчому рівні визначено різні способи отримання майна у власність. Нормативними актами встановлено процедуру виготовлення та форму відповідного «правовстановлювального» документу, яким в подальшому підтверджується право власності певної особи на майно і який є підставою для виникнення і реєстрації права власності на вказане майно за його власником у встановленому законом порядку, тобто документу, що посвідчує право. Нотаріуси наділені повноваженнями посвідчуючи правочини щодо майна, з метою надання їм юридичної вірогідності.

Довготривала фінансова криза в Україні, різке падіння рівня платоспроможності осіб, «агресивна» політика в сфері кредитування та іпотечних правовідносин, призводить до виникнення у значній кількості населення боргів, погашення яких відбувається у примусовому порядку, в тому числі, через арешт, вилучення майна і його реалізацію у передбаченому законом порядку [1].

У пункті 8 розділу X «Порядку реалізації арештованого майна» визначено, що у випадку придбання нерухомого майна при проведенні електронних торгів, документом, що підтверджує виникнення права власності на придбане майно, є свідоцтво про придбання нерухомого майна з прилюдних торгів, яке видається нотаріусом на підставі акта про проведені електронні торги. Нотаріуси здійснюють правове регулювання майнових відносин, в тому числі, при видачі свідоцтва про придбання майна з прилюдних торгів (аукціонів) та при видачі свідоцтва про придбання майна з прилюдних торгів (аукціонів), якщо прилюдні торги (аукціони) не відбулися (далі – відповідні Свідоцтва). Зазначені відповідні Свідоцтва є правовстановлювальними документами, що посвідчують факт придбання певною особою зазначеного у документі майна. За чинним законодавством нотаріуси видають:

- свідоцтво про придбання майна з прилюдних торгів (аукціону);
- свідоцтво про придбання нерухомого майна на аукціоні при продажу майна в провадженні у справі про банкрутство;
- свідоцтво про придбання майна з прилюдних торгів (аукціону), якщо прилюдні торги (аукціон) не відбулися (вся).

Так, свідоцтво про придбання майна з прилюдних торгів (аукціону) є документом, що підтверджує виникнення права власності на придбане майно, отже метою його отримання є завершення процесу набуття особою – переможцем торгів права власності на нерухоме майно, придбане, в тому числі на електронних торгах та його оформлення. Відповідно до частини 2 статті 3 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [2] речові права на нерухоме майно та їх обтяження, що підлягають державній реєстрації відповідно до цього Закону, виникають з моменту такої реєстрації. Тобто, нотаріус, щоб видати особі відповідне Свідоцтво має вчинити нотаріальну дію, передбачену статтею 34 Закону України «Про нотаріат», та дотриматися вимог щодо здійснення реєстрації речових прав на відповідне нерухоме майно, які зазнали змін із вчиненням відповідної нотаріальної дії. В статті 72 Закону України «Про нотаріат» [3] (далі – Закон) визначено, що придбання арештованого нерухомого майна з прилюдних торгів (аукціонів) оформлюється нотаріусом за місцезнаходженням такого майна шляхом видачі набувачу відповідного свідоцтва на підставі документів, визначених Законом України "Про виконавче провадження". Тобто, особа має звернутися до нотаріуса, який здійснює свою діяльність в нотаріальному окрузі, що покриває територію місцезнаходження такого майна. У зв'язку із цим, на даний час виникають проблеми реалізації зазначеної законодавчої норми. Про деякі із них варто зазначити.

По-перше, проблема із доступом до нотаріуса для вчинення такої нотаріальної дії, так як не на всій території України функціонують державні нотаріальні контори та здійснюють свою діяльність приватні нотаріуси. За останні роки укріпилася тенденція ліквідації державних нотаріальних контор (Івано-Франківська, Закарпатська, Чернівецька області), також зменшується кількість приватних нотаріусів, що здійснюють діяльність у відповідних нотаріальних округах в силу її нерентабельності.

Нотаріальна практика показує, що існуюча мережа державних нотаріальних контор є недосконалою, а їх кількість недостатньою для належного забезпечення населення нотаріальними послугами. Крім того, існує проблема забезпечення нотаріальними послугами сільське населення та населення віддалених населених пунктів. Такий стан речей спонукає до пошуків способів вирішення даної проблеми. Серед причин її виникнення науковці зазначають непослідовність та відсутність виваженого підходу законодавця та Мін'юсту, як органу що здійснює державне регулювання нотаріальною діяльністю.

За інформацією Міністерства юстиції України станом на 2015 рік здійснювали свою діяльність 780 державних нотаріальних контор (далі – ДНК) та державних нотаріальних архівів (далі – ДНА), де працювало 1114 державних нотаріусів. По всій території України здійснювало діяльність – 5697 приватних нотаріусів. Між тим, в місті Київ та Київській області функціонувало – 59 ДНК, де працювало – 160 державних нотаріусів. Тобто, в середньому три особи в одній конторі. Якщо взяти інформацію по Івано-Франківській, Тернопільській та Закарпатській областях за цей період у сукупності, то на зазначеній території функціонувало – 60 ДНК, в яких працювало – 86 державних нотаріусів. Таким чином, в більшості, контори укомплектовані лише одним нотаріусом або взагалі така установа є неуккомплектованою кадрами.

У 2018 році Міністерство юстиції України проінформувало громадськість, що з 1160 посад державних нотаріусів, до яких здебільшого і звертаються сільські жителі, адже не мають коштів на недешеві послуги приватного нотаріуса, вільними є понад 300. У 122 районах відсутні державні нотаріуси, в 55 районах немає жодного нотаріуса взагалі. Фактично, доступу до нотаріальних послуг, які гарантовані державою, не мають жителі чверті України [4]. Між тим, 2020 року в Україні свою діяльність здійснювали 719 ДНК, в яких працювало лише 875 державних нотаріусів. Тобто, з 2015 по 2020 роки майже на 22% скоротилася чисельність державних нотаріусів. А працюючі ДНК, в основному, у своєму штаті мають лише одного працюючого державного нотаріуса, або взагалі не мають такого.

По-друге, запровадження на території України особливих умов та карантинних обмежень у зв'язку із пандемією COVID-19 внесли зміни в умови і режим роботи нотаріусів. Їм було рекомендовано вчиняти лише невідкладні нотаріальні дії, пов'язані із пропуском передбачених законодавством строків. Це також ускладнює можливість доступу осіб до нотаріусів за вчиненням нотаріальної дії щодо видачі відповідного Свідоцтва. Особливо це стосується тих регіонів, де працює їх обмежена кількість. Так як придбання нерухомого майна, що було предметом застави (іпотеки), оформлюється нотаріусом за місцезнаходженням такого нерухомого майна шляхом видачі набувачу відповідного свідоцтва на підставі документів, визначених Законом України "Про іпотеку" та придбання нерухомого майна на аукціоні при його продажу в провадженні у справі про банкрутство також оформлюється нотаріусом відповідно до закону за місцезнаходженням такого майна шляхом видачі набувачу відповідного свідоцтва на підставі документів, визначених Кодексом України з процедур банкрутства, то з урахуванням вищезазначеного, вважаю доцільним скасувати територіальну прив'язку вчинення нотаріальної дії щодо видачі відповідного Свідоцтва із місцезнаходженням такого майна, як таку, що в існуючих умовах перешкоджає особі оформити документ, що підтверджує виникнення його права власності на придбане майно.

Процедура видачі відповідного Свідоцтва чітко визначена у Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, а саме гл. 12, 13 розділу II. Форми відповідного Свідоцтва закріплено у Правилах ведення нотаріального діловодства (форма 27, 27-1, 28). Відсутність на сайті Міністерства юстиції України статистичних даних щодо кількості виданого нотаріусами відповідного Свідоцтва, не можна розцінювати як відсутність таких нотаріальних дій в їхній практиці. Проте, аналізуючи судову практику впевнюєшся, що досить частими є звернення осіб до суду із вимогами про визнання їх недійсними. Так, за період з 01 січня 2015 по 01 травня 2021 року в базі Єдиного Реєстру судових рішень міститься 6024 судових рішень, де предметом спору є визнання відповідного Свідоцтва недійсними. На особливу увагу заслуговує і відповідна судова практика, яку не можна визнати однозначною. Можливо, така статистика та існуюча судова практика пояснює поведінку нотаріусів, які в останній час не тільки відмовляють особам у видачі відповідного Свідоцтва, крім того вдаються до практики не оформлювати свою відмову у передбаченому законом порядку – виготовленням постанови про відмову у вчиненні нотаріальної дії, як це

передбачено частиною 4 статті 49 Закону України «Про нотаріат». Таким чином, особа позбавляється можливості отримати правовстановлювальний документ – відповідне Свідоцтво та можливості оскаржити неправомірні дії нотаріуса до суду.

Отже, чинна процедура видачі нотаріусом відповідного Свідоцтва потребує змін. Необхідно створити дієві механізми розгляду Міністерством юстиції України скарг осіб на відмову у вчиненні нотаріальної дії та відмову у видачі постанови про відмову у вчиненні нотаріальної дії, так як існуюча практика неправомірної поведінки нотаріусів стає реальною перешкодою оформлення особою права власності на придбане ним майно.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Положення про порядок проведення аукціонів (публічних торгів) з реалізації заставленого майна. Постанова Кабінету Міністрів України від 22.12.1997 № 1448. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1448-97-%D0%BF#Text>; Про затвердження Порядку реалізації арештованого майна Наказ Міністерства юстиції України від 29.09.2016 № 2831/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1301-16#Text>
2. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень Закон України від 01.07.2004 № 1952-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text>
3. Про нотаріат. Закон України від 02.09.1993 № 3425-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text>
4. У Мін'юсті повідомили, хто замінить нотаріусів у селах <https://news.vash.ua/news/suspilstvo/u-minyusti-povidomyly-khto-zaminytnotariusiv-u-selakh-62834>

Крижжевська О. О., к. ю. н., асистент кафедри нотаріального, виконавчого процесу та адвокатури, прокуратури, судоустрою Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Нотаріальне процесуальне представництво

Розвиток цивільного обороту, розширення кола об'єктів та суб'єктів приватної власності зумовлюють зростання попиту населення на нотаріальні послуги. Сучасний нотаріат як орган безспірної юрисдикції захищає суб'єктивні права і законні інтереси фізичних та юридичних осіб, надаючи правочинам публічної довіри шляхом посвідчення юридичних фактів, прав і документів. Завдяки цьому нотаріальна діяльність виступає особливим видом діяльності держави. Представництво, а особливо представництво в нотаріальних процесуальних правовідносинах, часто є необхідною умовою реалізації правосуб'єктності учасниками цивільних та цивільно-процесуальних відносин.

Вчені України, які займаються дослідженням нотаріальної діяльності присвячують свої роботи розкриттю правової природи нотаріального процесуального представництва. Проте до останнього часу існують як теоретичні

дискусії, так і проблеми при реалізації положень щодо представництва в нотаріальній практиці.

Представництво розглядається у нотаріальному процесі як правовідношення, в силу якого одна особа – представник – вчиняє на підставі повноважень, наданих йому законом, статутом, положенням чи договором, процесуальні дії в нотаріальному процесі в інтересах іншої особи, спрямовані на охорону та захист безспірних прав та охоронюваних законом інтересів цієї особи, державних та громадських інтересів [1, с. 117].

Питання про правову природу представництва у нотаріальному процесі вважаємо більш дискусійним, ніж у судовому процесі. Сутність проблеми такого представництва окреслила Н.М. Бакаянова. На її погляд, аналіз норм законодавства про нотаріат, які врегульовують участь у нотаріальному процесі представника, вказує на те, що у випадках вживання терміна «представник» законодавство про нотаріат здебільшого має на увазі матеріально-правове представництво, а не процесуальне представництво, вчинення представником матеріально-правових дій, а не процесуальних, хоча й прямо не виключає останнього. Ці норми, звичайно, можна розглядати й як такі, що врегульовують і процесуальне представництво, однак безспірним, на думку Н.М. Бакаянкової, є те, що законодавство про нотаріат сьогодні не відмежовує матеріально-правове представництво від процесуального, не бачить відмінностей між ними [2, с. 176]. На наш погляд, з Н.М. Бакаянковою слід погодитися лише частково. Дійсно, нотаріальний закон не врегульовує становище такого учасника процесу як представник. І щодо вчинення такої нотаріальної дії як посвідчення правочинів, то твердження Н.М. Бакаянкової є цілком обґрунтованими. Тут законодавство при визначенні питань представництва має на увазі представництво матеріальне, тобто таке, що спрямоване на вчинення матеріальних дій (укладення правочинів) у відносинах з іншими суб'єктами матеріальних правовідносин. Однак, серед усієї сукупності нотаріальних дій, за вчиненням яких може звертатися представник, є й значна кількість односторонніх, в яких участь бере лише одна особа. У цьому випадку, представництво такої особи чи то за довіреністю, чи то за законом спрямоване власне на представництво цієї особи лише перед нотаріусом, тобто на процесуальне представництво. Таким чином, за своєю правовою природою воно може бути виключно процесуальним. Проблема, на наш погляд, полягає більше тут в тому, що закон не визначає процесуальних повноважень представника у нотаріальному процесі, однак, фактично ця проблема стосується усіх суб'єктів нотаріального процесу (крім нотаріуса), а не лише представника – закон просто не врегульовує питань правового становища цих учасників нотаріального процесу.

На нашу думку, задля належного врегулювання питань представництва у нотаріальному процесі, насамперед, необхідно врегулювати питання участі у цьому процесі адвоката як суб'єкта, що діє поряд з особою, яка бере участь у нотаріальному провадженні, та надає останній правову допомогу. У науці нотаріального процесу впродовж останніх років участі адвоката у нотаріальному процесі приділяється все більша увага. Зокрема, І.В. Бондар надає важливого значення участі адвоката в нотаріальному процесі при посвідченні договорів [3], І.С. Панченко вважає таку участь одним з шляхів запобігання помилок у

встановлення дійсних намірів однієї із сторін договору, причому бажаною вважає таку участь на боці кожної зі сторін [4, с. 144], а М.В. Бондарєва надає важливого значення взаємодії адвоката з нотаріусом у нотаріальному провадженні з оформлення спадкових прав [5].

Однак, на практиці участь адвоката у нотаріальному процесі на сьогодні не є поширеною. Така непоширеність участі адвоката у нотаріальному процесі, викликана упередженням, що учасники нотаріального провадження не потребують правової допомоги через наявність нотаріуса, який вчиняючи нотаріальну дію, роз'яснює сторонам і зміст законодавства, і їх права та обов'язки, чим фактично й надає цим особам правову допомогу. Не сприяє участі адвоката у нотаріальному процесі й те, що вона не передбачена жодним положенням законодавства про нотаріат, а врегульовується виключно законодавством про адвокатуру.

Так, у одній із судових справ адвокат просив визнати незаконною бездіяльність державного нотаріуса (відмова в наданні адвокату інформації за його усними зверненнями й адвокатським запитом) і відмову державного нотаріуса у видачі свідоцтва про право на спадщину представнику спадкоємця-адвокату, який діяв на підставі договору про надання юридичних послуг. Погоджуючись з висновками Апеляційного суду Чернівецької області, Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ, зазначив, що за правовою природою укладений між адвокатом й особою, яку він представляє, договір про надання юридичних послуг регулює відносини із забезпечення реалізації права й обов'язків клієнта в органах нотаріату. Водночас, адвокатом здійснювалося представництво особи, за заявою якої вчинено нотаріальну дію з видачі свідоцтва про право на спадщину. Суд установив відсутність в адвоката повноважень на представництво такої особи при вчиненні нотаріальної дії через що й визнав правильним відмову нотаріуса у видачі свідоцтва про право на спадщину [6].

Аналізуючи цю справу М.В. Бондарєва та С.Я. Рабовська вважають за необхідне усунути неоднозначне розуміння питання документального підтвердження повноважень представника-адвоката, специфіка участі якого в нотаріальному процесі й особливості правового регулювання такої участі визначаються характером процесуальних формальностей у сфері саме нотаріального процесу. Відтак документом, що підтверджує повноваження адвоката, який здійснює представництво в нотаріальному процесі, на їх погляд, має бути довіреність [7, с. 7]. На наш погляд, такий висновок є дискусійним.

Насамперед, обумовимо, що зазначена справа, є нічим іншим як проявом тих проблем, що були описані Н.М. Бакаяною – співвідношенням матеріально-правового та процесуального представництва, а також правовою природою самої нотаріальної дії; яким є власне представництво адвоката у нотаріальному процесі – матеріально-правовим чи процесуальним?

Вважаємо причину відмови в позові адвокату у цій справі не в тому, яким чином були оформлені його повноваження, а в правовій природі договору, який був укладений між адвокатом та клієнтом. Як встановив суд, це був договір про надання правової допомоги із здійсненням в органах нотаріату процесуальних прав заявника, а не матеріальне представництво. Таке представництво може і

повинне підтверджуватися не лише довіреністю, а й ордером. Однак, задля отримання свідоцтва про право на спадщину особа повинна бути матеріальним представником за укладеним між ним та особою, яку він представляє, цивільного договору доручення, а повноваження на здійснення дій у ньому посвідчуються довіреністю. Ордер же як документ, що підтверджує повноваження представника, не є документом, що підтверджує повноваження представника саме у матеріальному представництві.

Таким чином, Закон України «Про нотаріат», Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України» не визначає процесуальних повноважень представника у нотаріальному процесі, однак, фактично ця проблема стосується усіх суб'єктів нотаріального процесу (крім нотаріуса), а не лише представника – закон просто не врегулює питань правового становища цих учасників нотаріального процесу. На наш погляд, така неувага з боку законодавства не відповідає правовому значенню нотаріального процесу та тим реальним і важливим наслідкам, які він здатний викликати для прав суб'єктів цих відносин. При цьому необхідно конкретизувати, які саме процесуальні дії можуть бути вчинені представником.

На нашу думку, задля належного врегулювання питань представництва у нотаріальному процесі підлягає врегулюванню, насамперед, питання участі у цьому процесі адвоката як суб'єкта, що діє поряд з особою, яка бере участь у нотаріальному провадженні, та надає останній правову допомогу.

Список використаних джерел

1. Строкач И.И. Понятие и значение института представительства в нотариальном процессе. Цивилистическая процессуальная мысль. Международный сборник научных статей. Выпуск 2 «Нотариальный процесс» / Под ред. д.ю.н., профессора С.Я. Фурсы. К. : ЦУЛ, 2013. С. 110-218.
2. Бакаянова Н.М. Основы адвокатуры Украины: функциональні та організаційні аспекти: монографія. Одеса: Юридична література, 2017. 357 с.
3. Бондар І.В. Участь адвоката в нотаріальному процесі (посвідчення договорів). *Часопис Київського університету права*. 2015. № 1. С. 139-143.
4. Панченко І.С. Процедура нотаріального посвідчення договорів про відчуження нерухомого майна: дис. ... док. філософ. у гал. юрид. наук. К., 2021. 240 с.
5. Бондарєва М.В. Окремі аспекти взаємодії адвоката з нотаріусом у нотаріальному провадженні з оформлення спадкових прав. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 4. С. 153-156.
6. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 27 квітня 2016 р. № 6-2368ск16. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/57462528>.
7. Бондарєва М.В., Рабовська С.Я. Деякі аспекти участі адвоката в нотаріальному процесі. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Право»*. 2020. №1(112). С. 5-11.

Козмуляк К. А., к. ю. н., асистент кафедри публічного права юридичного факультету ЧНУ ім. Ю. Федьковича

Медіація як спосіб врегулювання екологічних конфліктів

В основу взаємодії людини і природи покладено реалізацію потреб та інтересів, які нерідко носять взаємовиключний характер: з однієї сторони, задоволення економічних потреб природокористувачів, а з іншої, – екологічних, спрямованих на забезпечення цілісності екосистеми, її охорони та відтворення природних ресурсів. Відтак, можемо констатувати, що конфліктність є невід'ємною складовою взаємодії людини з навколишнім природним середовищем.

Екологічні конфлікти за своєю сутністю є досить різноманітними. За сферою прояву вони можуть охоплювати як окремі домогосподарства, так і сягати регіональних, національних і глобальних масштабів. Більше того, конфлікт може одночасно мати точки перетину на всіх рівнях: виникаючи у місцевому контексті поширюватися на національний та глобальний.

Інтенсивність екологічного конфлікту різниться – від невизначеності та розчарування членів громади через неналежне інформування про екологічно значимі рішення до сутичок між зацікавленими сторонами за права на окремі природні ресурси.

Об'єкт екологічного конфлікту також є досить різноманітним. Це і права на конкретні природні ресурси, питання розподілу та перерозподілу останніх між користувачами, дотримання вимог раціонального природокористування, реалізація екологічних прав, таких як право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, право на екологічну інформацію, на участь у прийнятті рішень з питань, що стосуються довкілля тощо. Суб'єктний склад таких конфліктів теж неоднорідний. На рішення щодо управління природними ресурсами дедалі більший вплив набувають користувачі цих ресурсів, до яких належать дрібні фермери, великі землевласники та приватні корпорації у таких галузях, як агробізнес, лісова та гірничодобувна промисловість, гідроенергетика тощо. Практично будь-який екологічний конфлікт включає в себе протистояння приватних і публічних інтересів. Його сторонами, як правило, є представники громадськості, суб'єкти господарювання, а також органи влади або місцевого самоврядування. Очевидним є і явний дисбаланс сил сторін конфлікту. Досить часто в таких випадках простежується проблема так званої «екологічної нерівності». Коли більш впливові суб'єкти підтримують розміщення об'єктів, які можуть чинити вплив на довкілля в місцях, де проживають особи з меншим потенціалом для прийняття рішень. Соціологи стверджують, що екологічні конфлікти нерідко призводять до хаотичного та марнотратного використання людського потенціалу, виснаження самих природних ресурсів, на яких базуються засоби до існування, економіки та суспільства, а часом можуть призвести навіть до кровопролиття [1, с. 3]. При цьому, поряд із негативним проявом, у разі належного врегулювання, екологічний конфлікт може ставати каталізатором позитивних соціальних змін [1, с. 17]. Одним із дієвих методів врегулювання

конфліктів є медіація. Відзначають, що вона є найкращим вибором, якщо зацікавлені сторони бажають обговорити свої інтереси, але потребують підтримки для участі у роботі над взаємовигідним рішенням [2, с. 20]. Під час медіації нейтральна третя сторона – медіатор – допомагає сторонам спору (двом або більше) в його врегулюванні шляхом переговорів. Основні принципи медіації: добровільність (участі та виконання досягнутої домовленості), конфіденційність, рівність сторін, пошук взаємоприйнятних рішень – добре підходять для багатосторонніх, складних екологічних конфліктів.

Запровадження такої процедури у врегулюванні екологічних конфліктів дозволяє досягти наступних результатів: а) підвищити ефективність екологічного правопорядку за рахунок більш широкої участі громадськості не лише в регулюванні екологічних відносин, але й у вирішенні конфліктів, які виникають у цій сфері; б) підвищити роль та можливості громадськості при прийнятті екологічно значимих рішень; в) ослабити напруженість і наслідки негативних соціальних проявів, які виникають при прийнятті рішень про проектування, будівництво, початку діяльності об'єктів, що чинять негативний вплив на довкілля; г) підвищити ефективність захисту екологічних прав фізичних та юридичних осіб, в тому числі, громадських об'єднань тощо [3]. Процедурно медіація забезпечує сторонам більш прийнятні результати, ніж судовий розгляд справи, де можливе лише загострення конфлікту. Втім, не будь-який екологічний конфлікт може бути врегульований за допомогою медіації. На доцільність проведення та успішність цієї примирної процедури впливає ряд факторів об'єктивного та суб'єктивного характеру. До них відносять: 1) готовність і зацікавленість сторін у переговорах; 2) наявність спільних інтересів; 3) прихильність до процедури; 4) можливість нівелювання дисбалансу сил і впливовості сторін; 5) наявність достатньої кількості ресурсів (часових, фінансових, інформаційних) для врегулювання конфлікту; 6) наявність достатніх повноважень для прийняття рішень; 7) відсутність імперативних приписів щодо іншого порядку врегулювання подібного роду спору та ін. [2, с. 21-22; 5, с. 91]. Водночас, важливо враховувати обставини, які перешкоджають застосування медіації для врегулювання екологічних конфліктів. Серед них виділяють такі: а) громадське здоров'я чи безпека вимагає негайно вжити заходів; б) спір стосується питань національної безпеки, державної політики або прав людини; в) учасники конфлікту не визнають прав іншої сторони; г) сторона, яка надає фінансову підтримку, наполягає на повному контролі за процесом; г) існують обґрунтовані побоювання того, що медіація може використовуватися недобросовісно з метою збору інформації або затягування вирішення спору; д) сторони займають принципові безкомпромісні позиції [4; 5, с. 91].

Світовий досвід вказує на високу ефективність та затребуваність медіації в урегулюванні екологічних конфліктів. Вона успішно застосовується у зарубіжних країнах з середини 70х років ХХ століття [6, с. 172]. Водночас, правового регулювання цієї процедури в Україні поки не розроблено, хоча і заборона на її проведення відсутня. Національне законодавство передбачає широкі можливості участі громадськості в прийнятті екологічно значимих рішень як на локальному, так і на загальнодержавному рівні. Саме в межах цих процедур, на нашу думку, можуть виникнути конфлікти, врегулювання яких за допомогою медіації буде

значно ефективніше, ніж в судовому порядку. Крім цього, медіація може бути корисною і при врегулюванні спорів, які виникають при використанні окремих природних ресурсів.

Список використаних джерел

1. Cultivating Peace. Conflict and Collaboration in Natural Resource Management. Edited by Daniel Buckle. International Development Research Centre Document. 1999. URL: <https://vtechworks.lib.vt.edu/bitstream/handle/10919/66059/CultivatingPeaceConflictCollaboration.pdf?sequence=1>
2. Rüttinger, L., Janßen, A., Knupp, C., and Griestop, L. From conflict to collaboration in natural resource management: A handbook and toolkit for practitioners working in aquatic resource systems. Manual. Collaborating for Resilience. 2014. URL: https://www.adelphi.de/en/system/files/mediathek/bilder/collaborating_for_resilience_handbook.pdf
3. Каменков В.С. Потенциал медиации в Орхусской конвенции и судебная практика. URL: https://www.unec.org/fileadmin/DAM/env/pp/a.to.j/TF10-2017/statements_and_presentations/3.11_AJdevelop_BelUnionLawyers_Kamenkov.pdf
4. Using Assisted Negotiation to Settle Land Use Disputes. A Guidebook for Public Officials. Lawrence Susskind, Ole Amundsen, and Masahiro Matsuura. July 1999. Lincoln Institute of Land Policy Cambridge, Massachusetts. URL: <https://www.lincolnst.edu/sites/default/files/pubfiles/using-assisted-negotiation-land-use-disputes-full.pdf>
5. Кононов В. В., Петровська М. П. Критерії медіабельності земельних спорів. Юридичний науковий електронний журнал. № 4. 2016. С. 90-93. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2016/25.pdf
6. Збірка статей «5 років діалогу і 25 років медіації в Україні: від протистояння до порозуміння» [редактори-укладачі: А. Гусев, К. Гусева, Г. Похмелкіна. За заг. ред. І. Терещенко] К.: ВАІТЕ, 2019. 340 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/3/6/448168.pdf>

*Карацук К. Л. Приватний виконавець
виконавчого округу м. Києва*

Правомірність обмеження прав людини: сучасні концепти тлумачення

Зміни, що відбулися в законодавчій базі України з питань забезпечення і захисту прав людини, у контексті євроінтеграційних процесів, також посилюють актуальність проблеми правомірності їх обмеження. Важливе місце при цьому відведено визначенню умов правомірності обмежень прав людини, закріплених національним законодавством, що є вагомою умовою діяльності державних органів. Актуальність теми визначається й тим, що, по-перше, такі обмеження абсолютно необхідні в інтересах більшості громадян. Вони застосовуються стосовно осіб, які завдають шкоду суспільству або окремим його індивідам. При цьому потрібно враховувати баланс інтересів людини, суспільства і держави. Встановлення обмежень прав і свобод має бути пропорційне цінностям, які задекларовані Конституцією України, а також міжнародними правовими актами.

По-друге, проблема прав людини має яскраво виражений міжнародний аспект та відображена в Загальній декларації прав людини. Як зазначено в її

преамбулі, забезпечення прав людини – це завдання, до виконання якого мають прагнути всі народи і держави, аби кожна людина й суспільство загалом, завжди маючи на увазі цю Декларацію, прагнули сприяти повазі прав і свобод людини та їх забезпеченню. По-третє, визнання прав людини на міжнародному рівні безпосередньо впливає на характер взаємовідносин суспільства й особи, на процес забезпечення прав людини в кожній державі. Ця обставина важлива з урахуванням особливостей співвідношення міжнародного і внутрішньодержавного права (особливого значення для України набувають проблеми дотримання і захисту прав людини у зв'язку з ратифікацією Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (скорочено – Європейська конвенція з прав людини). По-четверте, найважливіші права і свободи особи закріплено в розділі 2 Конституції України, там же наведено їх перелік та умови їх обмеження. При цьому держава може лише розширити обсяг прав і свобод людини та громадянина й гарантії їх реалізації, створювати нові механізми їх захисту.

По-п'яте, одне з найважливіших завдань побудови в Україні демократичної держави – домогтися неухильного дотримання міжнародних угод, Конституції і законів України в правозастосовній практиці. Тому пріоритетом у діяльності всіх державних органів і посадових осіб має бути дотримання принципу конституційної законності. Адже найважливішим показником законності діяльності державних органів по обмеженню прав людини є належне здійснення своїх повноважень та обов'язків. Дотримання чи недотримання посадовими особами вимог законності істотно впливає на реалізацію і захист людиною своїх прав і свобод. Разом з тим, попри значні напрацювання за останні роки щодо демократизації нормативної основи забезпечення прав людини та її практичного втілення (зокрема створення нової поліції), орієнтування їх в будь-якому випадку на повагу до людини і її прав, все ще наявні порушення прав людини. Тому проблематика механізму обмежень прав людини не повинна випадати з предмета досліджень вітчизняної юридичної науки.

Міжнародно-правові стандарти обмежень основних прав і свобод, які являють собою не вичерпний перелік прав і свобод або випадків їх обмежень, а сформовані на міждержавному рівні загальні керівні принципи й умови допустимості таких обмежень, закріплені в міжнародно-правових документах про права і свободи людини (Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р., Європейська конвенція з прав людини від 4 листопада 1950 р., Європейська соціальна хартія від 18 жовтня 1961 р., Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р., Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р. тощо). Водночас потрібно наголосити, що права і свободи людини є предметом регулювання не тільки міжнародного, а й внутрішньодержавного права. Це обумовлено подвійною природою прав і свобод людини: з одного боку, встановлення конкретного переліку основних прав і свобод відноситься до внутрішньої компетенції держави, а з іншого – ця група прав і свобод за своєю суттю не може бути відділена від прав і свобод в загальному розумінні, тобто від міжнародно-правових стандартів у галузі прав і свобод людини [1, с. 16]. На національному

рівні інститут прав і свобод людини та громадянина, його функціональне призначення найчастіше розглядається з формально-юридичних позицій, виходячи з факту їх закріплення в Конституції. І це цілком зрозуміло. Адже соціальна цінність Конституції визначається, насамперед, тим, що вона є головним нормативно-правовим засобом забезпечення свободи особистості, основним інструментом упорядкування взаємин людини із суспільством і державою. Більше того, саме виникнення конституції як основного закону держави, багато в чому було пов'язано в історичному сенсі з необхідністю проголошення і закріплення на вищому правовому рівні ідеї свободи особистості, рівності всіх громадян перед законом і забезпечення на цій основі принципово нових взаємовідносин особистості з політичною владою, що впливало, відповідно, і на характеристики самої влади.

Отже, проблему взаємовідносин людини із суспільством та державою розглядали як одну з центральних в механізмі регулювання всієї системи суспільних відносин. Юридичним засобом (формою) вираження цих взаємин у цей період і стало філософське й політико-ідеологічне обґрунтування інституту прав і свобод людини та громадянина [2]. Тому забезпечення прав людини, визнання і гарантування певного рівня свободи і взаємної відповідальності становить основний зміст конституцій усіх цивілізованих держав сучасності, що кардинально відрізняється від ідеології правових обмежень, яка панувала в радянські часи. Ця обставина була обумовлена, щонайменше, двома причинами. По-перше, розуміння прав і свобод як міри дозволеної поведінки з боку держави, тобто не громадянин був первинним носієм прав і свобод, а держава володіла суверенними правами щодо визначення правового статусу людини і громадянина. Відповідно, вона дарувала ті юридичні можливості, які можна було реалізувати в межах правової системи. По-друге, введення обмежень означало, що держава тим самим також має їм підкорятися. Це призвело б до того, що права і свободи як юридична цінність ставали б вище державного розсуду. Виходячи з цього, держава проголошувала нерозривний зв'язок прав та обов'язків, а також основний принцип здійснення прав громадянином: дозволено тільки те, що прямо дозволено законом.

З прийняттям Конституції України (1996) істотно змінилися відносини в суспільстві і державі щодо прав і свобод. Держава виходить з пріоритету прав і свобод людини та громадянина. При цьому права держави не можуть бути вище від прав людини, і саме держава не повинна уникати обов'язків перед особою. Йдеться про те, що вирішуючи питання про природу, зміст відповідних прав і свобод, потрібно виходити не просто з норм Конституції, а, передовсім, з об'єктивного змісту самих суспільних відносин, які піддаються правовому регулюванню [3, с. 244]. Такі положення можна знайти в Конституції України. Так, як одну з цілей обмеження прав Основний закон передбачає захист прав і законних інтересів інших осіб. У цій частині Конституція багато в чому відповідає нормам міжнародного права.

Не менш важливу функцію в процесі забезпечення прав і свобод людини покликана виконувати ст. 12 Загальної декларації прав людини. Ця стаття, закріплюючи свободу від втручання в особисте і сімейне життя, встановлює допустимі межі обмеження цих прав: «Ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте і сімейне життя, безпідставного посягання на

недоторканність його житла, тайну його кореспонденції або на його честь і репутацію». Аналогічні положення містяться в ст. 17 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, ст. 8 Європейської конвенції з прав людини. Слідом за Загальною декларацією прав людини 4 листопада 1950 р. в Римі була прийнята Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Вона, як й інші міжнародні угоди такого типу, закладає загальні основи захисту прав і свобод людини. Україна ратифікувала Європейську конвенцію з прав людини. Зробивши цей важливий крок, наша держава взяла на себе зобов'язання привести своє внутрішнє законодавство у відповідність до норм Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Завдання це не просте, і у зв'язку із цим нашій країні потрібно постійно коригувати своє законодавство на основі рішень Європейського суду з прав людини [4, с. 2–3]. Дотримання Україною рішень Європейського суду за скаргами і держав, і окремих осіб сприятиме впровадженню європейських стандартів в наше повсякденне життя. Тому особливо важливою є діяльність Уповноваженого з прав людини в Україні. На нього покладається завдання щодо забезпечення інформування органів державної влади про практику Європейського суду з прав людини, особливо з приводу рішень, що стосуються України [5, с. 3].

Не менш важлива в цьому зв'язку і діяльність Верховного Суду, який неодноразово у своїх рішеннях звертав увагу на те, що застосування судами Європейської конвенції з прав людини має здійснюватися з урахуванням практики Європейського суду з прав людини, щоб уникнути будь-якого порушення вказаної Конвенції, в якій виражається гідність людини, повага до неї з боку суспільства і держави.

Список використаних джерел

1. Бусуйок Д. В. Обмеження прав на землю за законодавством України : [моногр.] / Д. В. Бусуйок. К. :Юрид. думка, 2006. 144 с.
2. Кушніренко О. Г. Права і свободи людини та громадянина / О. Г. Кушніренко, Т. М. Слінько. Х. : Факт, 2001. 440 с.
3. Мічурін Є. О. Обмеження майнових прав фізичних осіб (теоретико-правовий аспект) : [моногр.]. Х. : Юрсвіт, НДІ Приватного права та підприємництва АПРН України, 2008. 482 с.
4. Осинська О. В. Обмеження прав і свобод людини: теоретико-прикладні аспекти : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / О. В. Осинська. К., 2010. 20 с.
5. Разметаєва Ю. С. Права людини як фундаментальна цінність громадянського суспільства : моногр. Х. : Финарт, 2013. 196 с.

Трибуна Молодого Вченого

*Андроник В. В., юрисконсульт,
Чернівецька міська рада*

Реалізація права людини на вільний доступ до інформації в Україні

Реалізація права на вільний доступ до інформації забезпечує участь громадян України у житті держави, сприяє вирішенню проблеми в повсякденному житті. Адже без постійного інформаційного контакту неможливий повноцінний розвиток людини і нормальне функціонування соціальних груп і суспільства в цілому. Інформаційна відкритість органів державної влади при цьому є найважливішою умовою функціонування правової держави.

В межах цього дослідження інтерес становить можливість доступу до соціально значущої інформації, що задовольняє потреби громадян в розумінні суспільних процесів, які протікають в сучасній державі. Доступ до інформації сприяє забезпеченню якості і безпеки життя людини, реалізації її соціальної активності. Сюди входять питання, пов'язані з діяльністю державних і місцевих органів влади, соціального захисту населення, стану навколишнього середовища, інформації для споживачів, організації охорони здоров'я тощо.

Сучасні дослідники розрізняють два підходи до проблеми реалізації права громадян на доступ до інформації. Це право активного доступу, коли громадянин сам шукає потрібну йому інформацію, і право пасивного доступу, коли громадянин є споживачем інформації через ЗМІ незалежно від свого бажання [1]. Зокрема, чинне законодавство про доступ до інформації, у тому числі до державних інформаційних ресурсів, не поступається світовим аналогам. Сьогодні людина має право отримувати будь-яку інформацію, створену державними органами та органами місцевого самоврядування в межах їх повноважень, або інформацію, що надійшла до зазначених органів влади (крім тих випадків, коли доступ до такої інформації обмежений законом). Але вимоги законодавства виконуються далеко не в повному обсязі. Це підтверджується результатами опитувань населення і рейтингами інформаційної відкритості органів влади, представлених в мережі інтернет. У зв'язку з цим дослідники ведуть мову про юридичну імітацію відкритості органів влади і необхідність розробки механізмів, що забезпечують реальний доступ громадян України до інформаційних ресурсів.

Крім того, пандемія коронавірусу підштовхнула державу до розширення можливостей єдиного порталу держпослуг. Однією з головних цілей Міністерства цифрової трансформації до 2024 року є оцифрування 100% послуг, які надає держава. Для цього створений портал «Дія» (<https://diia.gov.ua/>). На порталі вже можна отримати 27 публічних послуг онлайн, зокрема – стати підприємцем, змінити вид діяльності чи припинити її. Оформити довідку про несудимість, допомогу при народженні дитини чи щомісячне відшкодування вартості послуг із догляду за дитиною до трьох років. Подати позов до суду, зареєструвати авто або отримати послуги, пов'язані із документами водія, оформити низку ліцензій, дозволів чи отримати витяги з реєстрів. Також громадяни отримують можливість

перевірити наявну інформацію про себе із п'яти державних реєстрів. Для цього на порталі «Дія» необхідно зареєструватися у власному Кабінеті громадянина. Таким чином кожен охочий отримає доступ до інформації винятково про себе. На порталі з'явився розділ про профілактику домашнього насильства тощо.

Забезпечити реалізацію і захист права громадян шукати і отримувати інформацію про діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування з метою досягнення об'єктивного рівня транспарентності держави для громадян, здійснення громадського контролю за діяльністю цих органів покликаний «електронний уряд» [2]. У перекладі з англ. (*E-Government*) - «електронний уряд» - це пакет технологій і набір супутніх організаційних заходів, нормативно-правового забезпечення для організації цифрової взаємодії між органами державної влади різних гілок влади, громадянами, організаціями та іншими суб'єктами права. Він передбачає ефективний спосіб надання інформації про діяльність органів державної влади, надання державних послуг громадянам, бізнесу, іншим гілкам державної влади і публічним службовцям, при якому відбувається взаємодія між державою та іншими суб'єктами [3].

Аналіз такої ситуації та останніх тенденцій у сфері реалізації права громадян України на соціально значущу інформацію дозволить виявити існуючі прогалини і слабкі сторони, акцентувати увагу на позитивних результатах, що особливо актуально в умовах кардинальних змін розвитку сучасного суспільства. Необхідно також враховувати, що під впливом інформаційних технологій кардинальним чином змінюється характер і стиль взаємодії органів місцевого самоврядування з самими громадянами та організаціями. В силу низки об'єктивних чинників з'являється необхідність у повноцінному інформуванні суспільства про важливі питання і проблеми політичного і соціально-економічного розвитку нашої держави, підвищення рівня політичної культури і правосвідомості громадян з метою побудови України як правової держави.

Список використаних джерел

1. Мендел Т. Свобода информации сравнительное правовое исследование. Нью Дели, Индия: Региональным Бюро ЮНЕСКО по информации и коммуникации, 2003. 154 с.
2. Шапіро В. С. Право громадянина України на доступ до публічної інформації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. Випуск № 19. Ужгород, 2012. С. 221–224.
3. Линник Г. Адміністративно-правовідносини в інформаційній сфері. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 8. С. 73-75.

Довганюк Д. С., аспірант юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Ідея розвитку індивіда як складова принципу верховенства права в доктрині німецького адміністративного права

Правова держава в її загальному розумінні являє собою складний механізм взаємодії держави, з одного боку, та конкретного індивіда з іншого. В даній

взаємодії кожному із суб'єктів відведена своя роль. Держава виступає як реалізатор, як гарант, як забезпечувальний механізм, а індивід, якому адресована конкретна правова норма, як реципієнт (правосприймач). Та чи можна в такому разі стверджувати, що поняття «правова держава», «верховенство права» варто розглядати як тотожні (як це наприклад розглядається правом ЄС)? Певним чином ні, тому що мова йде насправді про дві різні концепції, які виникали в різних культурно-історичних просторах. Однак їх злиття та тотожне розуміння в контексті права ЄС не призвело ще до повної конгруентності, а лише посприяло виникненню певних суб-принципів. Такі суб-принципи та ідея розвитку людської особистості знайшла своє вираження в німецькій концепції «правової держави» (нім. „Rechtsstaat“), сформульованій Робертом фон Модем вперше в 1844 році.

«Поняття «Rechtsstaat» - це німецьке слово, яке не має еквіваленту в мові інших народів», так зазначав німецький правник Карл Штерну своїй праці „Der Rechtsstaat“ (з нім. «правова держава») [1, с. 9]. Дійсно, німецька концепція розуміння даного принципу в адміністративному праві тісно пов'язана та визначається його практичною реалізацією та тим функціоналом, яким в нього вкладено. Своє ширше тлумачення зазнає це поняття тоді, коли відношення «права» і «держави» пояснюється не тільки через категорію «держава владарює через право», але й «право владарює над державою». В такому розумінні «правова держава» (нім. “Rechtsstaat”) набуває практичного значення і розуміється не як предмет, а як міра діянь держави [2, с. 14].

Німецькі вчені-адміністративісти на той час, коли термін «Rechtsstaat» лише знаходив своє вираження та, враховуючи стрімку лібералізацію суспільного життя, рахували за необхідне поставити питання про розмежування науки адміністративного права та науки адміністративного управління. Таке розмежування наводив науковець Санті Романо [3, с. 12], підтверджуючи необхідність відокремлення двох протилежних понять, які, на його погляд, не тотожні. Напротивагу йому виступив Лоренц фон Штайн, який рахував, що адміністративна наука це свого роду корелят теорії адміністративного управління [4, с. 11]. Німецький адміністративіст Штайн був автором поняття «соціальна держава» та розробником концепції її функціонування.

Відомим є те, що німецьке розуміння верховенства права ввібрало в себе погляди та ідеї вчених з Франції, Італії, та країн, де ліберально-правове вчення в той час набувало вперше свого розмах і де, власне, вперше зародився цей відхід від позитивістського бачення відношення «держава-індивід». Так і в понятійних відображеннях відбулися трансформації. Зокрема, панування такого терміну, як «публічна влада» було замінено на дещо ліберальне, яке відображало суть глобальних перетворень в адміністративному праві, - «публічна служба». Відхід від такої концепції припав на середину 19 століття. Яскравим прикладом цього відходу став французький науковець Гастон Жезе, який надавав адміністративному праву значення певної сукупності правил, які стосуються питань надання публічних послуг, а особи, які їх надавали найменувалися як ті, які служать суспільству та забезпечують їх потреби [5, с. 258].

Лише пізніше в Німеччині під впливом, зокрема, праць Лоренца фон Штайна, з'являється поняття, яке пояснюватиме функціонал соціальної держави «забезпечення основних життєвих потреб» (нім. „Daseinsvorsorge“), яке було

запропоноване Ернстом Форстхофом. Його впливова праця „Lehrbuch des Verwaltungsrechts“ (1950) (з нім. „Вчення про адміністративне право») підкреслювала всеосяжну відповідальність держави перед суспільством, вважаючи, що краще зосереджуватися на функціонування уряду, а не на його можливій невдачі [6, с. 20]. Разом з ідеями Лоренца фон Штайна та соціологією Макса Вебера Ернст Форстхоф розробив функціонал, який би відповідав справжньому вираженню соціальної держави. Термін «соціальне забезпечення» (нім. «Das Eine Vorsorge») адміністрація мала стати доступною та відповідати справжнім цілям адміністративного законодавства. Суть цього терміну знаходиться саме в наявності цього функціоналу, який в нього вкладено. Тобто, коли управлінська діяльність характеризується як послуга загального інтересу, то в даному випадку мова йде саме про переслідувану мету, а не про її юридичну форму [7, 527].

Неабияке значення в даному випадку відіграє концепція розвитку індивіда, яка вкладена в основу розуміння принципу правової держави. Так, починаючи з 19 століття почалося її активне впровадження німецьким правознавцем Фрідріхом Францом фон Майєром. Перед тим, як систематизувати основні принципи адміністративного права Майєр зайнявся систематизацією «публічних правовідносин індивіда до держави», особливостями суб'єктивно-публічних прав. Такими самими питаннями цікавився Отто Майєр в своїй структурованій праці «Німецьке адміністративне право» (нім. «Deutsches Verwaltungsrecht»). Метою цього науковця було систематизувати загальні принципи адміністративного права, саме тому він сконцентрувався на судовій практиці, яку визначав як «явище, яке стоїть близько до звичайного права» і також як «правові принципи». В початковому розумінні Отто Майєра термін «соціальне забезпечення» сприймався в якості надання комунальних, транспортних послуг, тобто всього, що стосується забезпечення повсякденного життя. Загалом йшлося про розмежування втручального та забезпечувального управління (адміністрування) [8, с. 64]. Така формула трактування була прийнята в багатьох країнах.

Німецька концепція розвитку індивіда зазнала свого розвитку в середині 19 століття під час стрімкої лібералізації всіх сфер суспільного життя. На сьогоднішній день вона знаходить своє вираження в концепції «правової держави» Німеччини та представляє собою дієвий інструментарій для забезпечення державою основних життєвих потреб суспільства.

Список використаних джерел

1. Klaus Stern "Der Rechtsstaat", Rektoratsrede, 1971, s. 19
2. (Sebastian Schumacher, Das Prinzip des rechtsstaatlichen Verwaltungsverfahrens, Dissertation, Wien, s 14
3. Santi Romano, Principii di diritto amministrativo italiano, 2 1906, c. XII f.; Jèze
4. (Lorenz Stein, Handbuch der Verwaltungslehre und des Verwaltungsrechts, 1870, c. 11.).
5. Gaston Jèze, 1869-1953) "Les principes généraux du droit administratif" (1904).
6. Forsthoff Ernst, Die Verwaltung als Leistung Träger, 1938, s 20
7. Fritz Werner, Verwaltung recht als konkretisiertes Verfassungsrecht, DVBl. 1959, c. 527.

8. Otto Mayer, Deutsches Verwaltungsrecht, Bd. 1, 3 1924, Allgemeiner Teil, Zweiter Abschnitt, c. 64

Звоздецька І. В., викладач II категорії відокремленого структурного підрозділу «Фаховий коледж Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича»

Ціннісний вимір конституційного права України

Проблематика ціннісного виміру права та пов'язаних з ним явищ і процесів традиційно є центром уваги наукових інтересів представників юриспруденції. Пильна увага теоретиків права, представників галузевих юридичних наук, фахівців-практиків до цих питань цілком закономірна, адже аксіологічні засади є важливою складовою парадигми сучасного правознавства. Остання, в свою чергу, є не тільки своєрідним «каркасом» наукового знання, але й певним засобом вирішення поставлених перед юриспруденцією теоретичних і практичних завдань. Крім того, правові цінності лежать в основі такого явища, як правова культура, яка виступає як якісна характеристика рівня розвитку національних правових систем, складових її елементів, включаючи механізм правового регулювання, законодавство, правозастосовну практику тощо.

Конституційні цінності є одним із базисних компонентів будь-якої національної правової системи, в рівній мірі відображають як історичні традиції розвитку права, так і актуальні тенденції, виклики та перспективи трансформації правового простору. Важливо підкреслити, що система конституційних цінностей тісно пов'язана з доктринальним тлумаченням основ конституційного ладу і, одночасно, є результатом світоглядної і соціальної рефлексії, осмислення критеріїв «зрілості людини» в контексті правової культури суспільства.

У межах конституційного права вивчення ціннісної проблематики права протягом багатьох років здійснюється в руслі конституційної аксіології. У фокусі її наукових пошуків сконцентровані конституційні цінності, фіксація яких в тексті Основного закону України визначає вектор державно-правового розвитку на перспективу [1]. Проте, незважаючи на велику кількість доктринальних досліджень, виконаних, в тому числі, і в останні роки, в цій галузі наукового знання існує чимало дискусійних проблем. До їх числа відносяться, наприклад, проблеми формулювання самої дефініції «конституційні цінності», визначення їх природи, функцій, співвідношення з конституційними принципами, інститутами та нормами. Спірні моменти також стосуються і системи конституційних цінностей, їх ієрархічної будови, правил вирішення конституційних юридичних колізій тощо. Кризові політичні та соціально-економічні явища в суспільстві та державі здатні послабити дієвість механізму реалізації Основного Закону, тому Конституцію України та поточне конституційне законодавство України слід оцінювати з урахуванням тих умов, у яких воно буде в подальшому реалізовуватись, а також враховувати всі як

позитивні, так і негативні фактори впливу. Тільки за таких умов можливими є ефективна дія Конституції та реальний результат втілення Основного Закону України в суспільних відносинах [2].

До числа конституційних цінностей, безумовно, відносяться: по-перше, сама Конституція України як культурний феномен та головний політико-правовий документ, який підкреслює суверенний характер держави; нормативний правовий акт прямої дії, який має вищу юридичну силу [3]. По-друге, цінності, які прямо згадані в тексті Конституції України (наприклад, права і свободи людини, окремі правові інститути). По-третє, цінності, що виводяться з духу Конституції, аксіологічна значущість яких стає очевидною завдяки судовій практиці, перш за все діяльності Конституційного Суду України [4, с. 72]. Так, згідно з правовими позиціями, які отримали закріплення в судових актах вищого судового органу конституційного контролю, до числа конституційних цінностей (перелік яких при цьому не є закритим) відносяться: свобода слова і свобода думки; самостійність місцевого самоврядування та захист прав військовослужбовців; загальнообов'язковість, несуперечливість судових рішень, незалежність суду, змагальність судочинства; право на вільні вибори тощо.

До конституційних цінностей, на думку багатьох вітчизняних дослідників, відноситься і конституційне правосуддя. Аналіз практики діяльності Конституційного Суду України за останні роки дозволяє зробити висновок про важливість його рішень. Виникнення спеціального органу конституційного контролю сприяло підвищенню ролі конституційного права як соціального регулятора в суспільстві. Саме Конституційний Суд України забезпечує створення необхідного балансу між імперативом збереження єдності держави і необхідністю стимулювання процесів самоорганізації суспільства, створення умов для забезпечення розумної політичної конкуренції, підвищення самостійності і відповідальності органів державної влади.

Не менш значущою представляється і роль конституційного правосуддя в частині забезпечення ефективності правового регулювання в Україні. Завдяки діяльності Конституційного Суду України забезпечується конституційне коригування системи законодавства і практики його застосування в нашій державі, захист прав людини і громадянина.

Отже, аксіологія утворює один з найбільш значущих і затребуваних напрямків у вивченні сучасного конституціоналізму. Ціннісна основа конституційно-правового регулювання та цінність самої конституції як особливого правового феномена викликають підвищений інтерес в умовах складної трансформації суспільних інститутів, зростання соціальної напруженості тощо. Ця проблематика надзвичайно важлива і для системного аналізу правових явищ, проектування програм правової освіти та виховання, репрезентації образу конституції в суспільній свідомості.

Ціннісні імперативи сучасного конституційного права утворюють, на перший погляд, цілком цілісну і навіть стандартизовану систему. Її основою є уявлення про значущість культурно-цивілізаційного контексту розвитку правових систем при загальному історичному векторі зміцнення гарантій захищеності людської особистості, примату принципів соціальної справедливості і солідарності, верховенства права, ідеологічного плюралізму тощо.

Список використаних джерел

1. Проблеми реалізації Конституції України: теорія і практика : монографія / відп. ред. В. Погорілко. Київ : Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2003. 652 с.
2. Гаврильців М. Т. Реалізація Конституції України: ефективність дії та напрями її забезпечення в умовах конституційно-правової реформи. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2020/2_2020/part_1/7.pdf
3. Конституція України від 28 червня 1996 року (зі змінами від 7 лютого 2019 року). Верховна Рада України. Законодавство України. URL : [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80)
4. Подорожна Т. Конституція України – правова основа джерел права. Современные направления теоретических и прикладных исследований. 2012. Вып. 1. Т. 22. С. 71–73.

Павло Крайній, асистент кафедри публічного права юридичного факультету Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Правова природа громадських консультативно-дорадчих органів в Україні

Сучасна теорія демократії є об'єктом наукового дослідження різних наук. Варіативність розуміння цього феномену знаходить своє вираження у широкому спектрі концептуальних підходів.

Забезпечення громадянам рівної можливості для участі в управлінні державними справами у світлі активних змін що відбуваються в суспільстві є одним з ключових завдань держави. Варто сказати, що цивілізаційний поворот, який відбувся в нашій країні із здобуттям незалежності, активізував дискусії щодо місця і ролі окремого громадянина в суспільстві. Окрім активного обговорення участі громадськості в управлінні справами місцевого та загальнодержавного значення, окремо постали питання про те які саме зовнішні форми вираження згаданої діяльності, яке місце та роль у здійсненні належного врядування держави відіграють інституції громадянського суспільства, яка їх правова природа та яке місце вони займають у забезпеченні механізму реалізації прав і свобод людини.

Громадські консультативно- дорадчі органи без перебільшення являються місцем концентрації належним інструментом збалансованого впливу громадянського суспільства на діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Однак, варто констатувати що рівень наукового вивчення цієї системи інструментів у вітчизняній науці адміністративного права є недостатнім. Здебільшого, акцентують свою увагу на таких органах переважно представники політологічної науки [1]. Слід зауважити, що практика впровадження таких органів, які є реальним вираженням демократичної форми державного управління в Україні не є новою. Аналізуючи вітчизняне законодавство в частині забезпечення правового регулювання діяльності таких органів, варто сказати, що ч.ч.1, 2 ст. 48 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» передбачено можливість створення тимчасових консультативних,

дорадчих та інших допоміжних органів, в роботі яких можуть залучатися державні службовці, а також народні депутати України, науковці та інші фахівці за їх згодою [2]. Дещо розтлумачує дану норму відповідна постанова Кабінету Міністрів України (далі – КМУ) «Питання консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів, утворених Кабінетом Міністрів України», в якій п.1 встановлено, що «консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи Кабінету Міністрів України (далі – допоміжні органи) утворюються на постійній або тимчасовій основі Кабінетом Міністрів України для забезпечення здійснення його повноважень» [3]. Постановою, крім цього, наводиться класифікація таких органів, залежно від їх цільового призначення. Однак, діяльність таких консультативно-дорадчих органів є вкрай неефективною. Вказане підтверджується ліквідацією 33 таких органів з 218. Викликає також питання щодо можливості доступу до участі в діяльності таких органів громадян, які займають активну життєву позицію, мають необхідні спеціальні знання в конкретній сфері.

В світлі цього можна згадати про ще одну постанову КМУ «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики». Однак, в Типовому положенні про громадську раду при міністерстві, іншому центральному органі виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласній, Київській та Севастопольській міській, районній, районній у м. Києві та Севастополі державній адміністрації, що передбачено вищевказаною постановою, передбачено визначення громадська рада. Однак, ані в Законі України «Про Кабінет Міністрів України» ані в постанові КМУ «Питання консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів, утворених Кабінетом Міністрів України» жодним чином про такий орган не згадується. Громадську раду законодавцем визначено як «тимчасовий консультативно-дорадчий орган, утворений для сприяння участі громадськості у формуванні та реалізації державної, регіональної політики» [4]. Однак, таке визначення суперечить п.1 Постанови КМУ «Питання консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів, утворених Кабінетом Міністрів України», в якій вказано що такі консультативно-дорадчі органи утворюються на постійній та тимчасовій основах.

Крім цього, законодавцем повністю проігноровано можливість створення таких органів при системі органів місцевого самоврядування. Враховуючи проведення в Україні реформ децентралізації, можливість створення консультативно-дорадчих органів позитивно вплинуло б на процеси здійснення управління справами місцевого значення. Це дозволило б активно залучати представників конкретної територіальної громади до прийняття відповідних рішень органами місцевого самоврядування. Варто зазначити, що правовий статус громадських консультативно-дорадчих органів може бути закріплений актами різної правової сили. У міжнародній практиці трапляються громадські консультативно-дорадчі органи навіть зі статусом, закріпленим у конституції (Економічна і соціальна рада у Франції, Національна рада у Словенії тощо). Іноді цей статус визначається законом (як правило, у випадку представницьких і експертних органів). Окремі з громадських консультативно-дорадчих органів, наприклад, ті, що утворюються недержавними організаціями (громадські журі,

ради мудрості, ради громадської згоди тощо), функціонують і без нормативно-правової бази.

Однак, на даний час, вітчизняне законодавство з даного питання є недосконалим та не повним. Якщо порівняти консультативно-дорадчі органи з громадськими об'єднаннями, громадськими організаціями, то адміністративно-правовий статус останніх регулюється спеціальними нормативно-правовими актами. Так, діяльність громадських об'єднань встановлюється Законом України «Про громадські об'єднання» [5]. Крім цього, якщо розглядати можливість здійснення належного контролю за діяльністю органів публічної адміністрації шляхом використання спеціального правового інструментарію (громадська експертиза, електронна петиція, звернення тощо), останній також закріплюється відповідними законами. Враховуючи викладене варто сказати, що законодавцю варто звернути увагу щодо забезпечення належного правового регулювання діяльності консультативно-дорадчих органів, за допомогою яких можливо досягти якісного нового результату в забезпеченні прав і свобод людини і громадянина. Необхідна якісна зміна моделі прийняття відповідних рішень органами публічної адміністрації, які забезпечують реалізацію політики держави в різних сферах життя шляхом залучення до таких процесів представників активної громадськості.

Список використаних джерел

1. Андрійчук Т. Громадські консультативно-дорадчі органи: проблеми організації та функціонування / Т. Андрійчук // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. - 2014. - Вип. 3. - С. 357-368.
2. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27.02.2014 р. № 794-VII : станом на 23 квіт. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18>(дата звернення: 12.05.2021).
3. Питання консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів, утворених Кабінетом Міністрів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 17.06.2009 р. № 599 : станом на 12 груд. 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/599-2009-п>(дата звернення: 12.05.2021).
4. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 р. № 996 : станом на 7 трав. 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-п>(дата звернення: 12.05.2021).
5. Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012 р. № 4572-VI : станом на 22 трав. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17> (дата звернення: 23.05.2021).

*Кабанов В. І., здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
Університет державної фіскальної
служби України*

Забезпечення державою виконання судового рішення як складова права кожного на судовий захист

Відповідно до статті 55 Конституції України, кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [1]. Забезпечення державою виконання судового рішення у визначеному законом порядку також має конституційне закріплення (стаття 129¹ Конституції України). У Рішенні Великої палати Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини першої статті 294, статті 326 Кодексу України про адміністративні правопорушення від 23 листопада 2018 року № 10-р/2018 (далі – Рішення № 10-р/2018) вказується, що забезпечення державою виконання судового рішення є складовою права кожного на судовий захист [2]. Саме тому на думку суддів "державна не може ухилятися від виконання свого позитивного обов'язку щодо забезпечення виконання судового рішення задля реального захисту та відновлення захищених судом прав і свобод, законних інтересів фізичних та юридичних осіб, суспільства, держави ...". Необхідно додати, що держава, як організація публічної влади в суспільстві, спрямовуючи свою діяльність на утвердження в ньому верховенства права та законності, створює належні засади (правові та організаційні) для реалізації права особи на захист від порушень та протиправних посягань.

Також у Рішенні № 10-р/2018 наголошено на тому, що закріплення на законодавчому рівні умов та порядку забезпечення державою виконання судового рішення неодмінно пов'язано із реалізацією інших принципів права, наприклад, справедливості. Нівелювання зазначених приписів або неможливість використати надані гарантії призводить до порушення права на судовий захист.

Ще одним прикладом конституційного провадження, де вказується про необхідність створення державою умов та порядку належного виконання судових рішень, є Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Хліпальської Віри Василівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 26 Закону України "Про виконавче провадження" (щодо забезпечення державою виконання судового рішення) від 15.05.2019 № 2-р (II)/2019 [3]. Конституційний Суд України у ньому послідовно наголошує, що:

1) "конституційні права і свободи є фундаментальною основою існування та розвитку Українського народу, а тому держава зобов'язана створювати ефективні організаційно-правові механізми для їх реалізації. Відсутність таких механізмів нівелює сутність конституційних прав і свобод, оскільки призводить до того, що вони стають декларативними, а це є неприпустимим у правовій державі";

2) "держава, виконуючи свій головний обов'язок – утвердження і забезпечення прав і свобод людини – повинна не тільки утримуватися від порушень чи непропорційних обмежень прав і свобод людини, але й вживати належних заходів для забезпечення можливості їх повної реалізації кожним, хто перебуває під її юрисдикцією. З цією метою законодавець та інші органи публічної влади мають забезпечувати ефективне правове регулювання, яке відповідає конституційним нормам і принципам, та створювати механізми, необхідні для задоволення потреб та інтересів людини";

3) "судовий захист прав і свобод людини і громадянина необхідно розглядати як вид державного захисту прав і свобод людини і громадянина, і саме держава бере на себе такий обов'язок відповідно до частини другої статті 55 Конституції України";

4) "право на судовий захист є гарантією реалізації інших конституційних прав і свобод, їх утвердження й захисту за допомогою правосуддя";

5) "виконання судового рішення є невід'ємною складовою права кожного на судовий захист і охоплює, зокрема, визначений у законі комплекс дій, спрямованих на захист і поновлення порушених прав, свобод, законних інтересів фізичних та юридичних осіб, суспільства, держави; невиконання судового рішення загрожує сутності права на справедливий розгляд судом; право на судовий захист є конституційною гарантією прав і свобод людини і громадянина, а обов'язкове виконання судових рішень -- складовою права на справедливий судовий захист";

6) "обов'язкове виконання судового рішення є необхідною умовою реалізації конституційного права кожного на судовий захист, тому держава не може ухилитися від виконання свого позитивного обов'язку щодо забезпечення виконання судового рішення задля реального захисту та відновлення захищених судом прав і свобод, законних інтересів фізичних та юридичних осіб, суспільства, держави" тощо.

Таким чином, обов'язковість виконання судового рішення та забезпечення державою засад, умов та порядку такого виконання необхідно розглядати у контексті права кожного на судовий захист. Наведені приклади рішень Конституційного Суду України доводять те, що він послідовно розвиває свої юридичні позиції щодо визначення обов'язкового виконання судових рішень та вбачає його складовою права на справедливий судовий захист, яке гарантоване статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [4].

Представники суддівського корпусу, зокрема Я. Берназюк, неодноразово наголошували, що з аналізу висновків Конституційного Суду України слідує взаємозв'язок принципу обов'язковості судових рішень та права особи на справедливий суд; невід'ємною складовою права кожного на судовий захист всіх конституційних прав і свобод людини і громадянина; видом державного захисту прав і свобод людини і громадянина; гарантією реалізації всіх конституційних прав і свобод, їх утвердження й захисту за допомогою правосуддя [5]. Це свідчить про актуальність заявленої тематики не лише у теоретичному, але й у практичному розумінні.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1998. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 15.05.2021).
2. Рішення Великої палати Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини першої статті 294, статті 326 Кодексу України про адміністративні правопорушення від 23 листопада 2018 року № 10-р/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-18#Text> (дата звернення 15.05.2021).
3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Хліпальської Віри Василівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 26 Закону України "Про виконавче провадження" (щодо забезпечення державою виконання судового рішення) від 15 травня 2019 року № 2-р (II)/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-19#Text> (дата звернення 15.05.2021).
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 15.05.2021).
5. Берназюк Я. Конституційні гарантії реалізації в Україні принципу обов'язковості судового рішення (на прикладі публічно-правових спорів). *Судово-юридична газета*. 2020. 18 грудня. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/188062-konstitutsiyi-garantiyi-realizatsiyi-v-ukrayini-printsipu-obovyazkovosti-sudovogo-rishennya-na-prikladi-virishennya-publichno-pravovikh-sporiv> (дата звернення 15.05.2021).

*Мешковой К. О., ад'юнкт
кафедри публічного управління
та адміністрування НАВС
Науковий керівник:
Стрельченко О. Г., д. ю. н.,
доцент, професор кафедри
публічного управління та
адміністрування НАВС
м. Київ*

**Дотримання принципу поваги до людської гідності у діяльності
підрозділів дізнання органів національної поліції**

Конституція України (ст. 3) проголосила людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю [1]. Українська держава, проголошуючи у першому розділі цю засаду, бере на себе важливі зобов'язання щодо забезпечення прав людини і громадянина та підтверджує проголошені наміри щодо повноцінного входження у міжнародне співтовариство.

Логічним продовженням вищезазначеного положення є стаття 28 Конституції України, яка закріплює право кожного на повагу до гідності, що проголошується всіма міжнародно-правовими актами про права людини і майже всіма конституціями країн світу як невід'ємне право людини, що охороняється законом. Основним Законом держави встановлено, що ніхто не може бути

підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню. Жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідям. Ці конституційні норми відтворюють й відповідні положення міжнародних актів.

Повага до людської гідності є ключовою засадою здійснення кримінального судочинства та вихідним положенням у практичній діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України.

Подібно до Конституції України, КПК України також містить положення про повагу до людської гідності. Зокрема, стаття 11 Кримінального процесуального кодексу вимагає забезпечення поваги до людської гідності, прав і свобод кожної особи під час кримінального провадження. Частина 2 цієї статті забороняє під час кримінального провадження піддавати особу катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує її гідність, поводженню чи покаранню, вдаватися до погроз застосування такого поводження, утримувати особу у принизливих умовах, примушувати до дій, що принижують її гідність [2].

Охороняється гідність також і кримінальним правом, яке тісно переплітається з нормами кримінального процесуального права, як норми матеріального та процесуального права, відповідно. Найперше ст. 50 Кримінального кодексу України встановлює, що покарання не має на меті завдати фізичних страждань або принизити людську гідність [3]. Таке положення співвідноситься з Конституцією, яка забороняє катування, застосування жорстокого, нелюдського і принижувального гідності покарання.

Діяльність підрозділів дізнання органів Національної поліції України, як важлива складова кримінальної процесуальної діяльності має базуватися на принципах кримінального провадження.

Цілком очевидним з огляду на конституційну норму щодо обов'язку держави забезпечити права і свободи людини (ч. 3 ст. 3) є твердження про те, що саме на осіб, що ведуть процес, як представників держави покладено обов'язок забезпечення поваги до людської гідності, прав і свобод людини.

У кримінальному процесуальному законі на обов'язок забезпечувати право на гідність особи під час проведення слідчих (розшукових) дій прямо вказано лише у нормах, що регламентують слідчий експеримент (ч. 4 ст. 240 КПК) «проведення слідчого експерименту допускається за умови, що при цьому не створюється небезпека для життя і здоров'я осіб, які беруть у ньому участь, чи оточуючих, не принижуються їхні честь і гідність, не завдається шкода» і освідування (ч. 4 ст. 241 КПК) «при освідуванні не допускаються дії, які принижують честь і гідність особи або небезпечні для її здоров'я». Однак це не означає, що під час інших процесуальних дій зазначене право особи можна ігнорувати. Оскільки повага до людської гідності закріплена у кримінальному процесуальному законі як засада кримінального провадження, вона підлягає застосуванню під час проведення усіх процесуальних дій і прийняття усіх процесуальних рішень.

Так, О. П. Кучинська такими, що впливають із принципу поваги до честі і гідності людини, називає положення про заборону провадження процесуальних дій у нічний час за винятком невідкладних випадків; щодо обов'язку слідчого вживати заходів із недопущення розголошення відомостей, що можуть

принизити честь і гідність учасників кримінального провадження, інших осіб [4]. У цьому зв'язку Л. М. Лобойко слушно зазначає, що винятки із досліджуваного принципу можливі лише на підставі закону і лише з метою отримати докази у справі [5].

Більшість процесуальних дій підрозділів дізнання органів Національної поліції України, які проводяться з метою встановлення причетності особи до скоєння кримінального правопорушення, наприклад, такі як відсторонення від посади, провадження судово-медичної чи судово-психіатричної експертизи з поміщенням особи на стаціонарне обстеження, обшук і тимчасовий доступ до речей і документів, не можуть залишитися непоміченими. Не виключається також і можливість поширення відомостей, що порочать особу, в результаті протиправного розголошення даних досудового слідства, подробиць інтимного життя та інших відомостей, які особа бажає зберегти в таємниці [6, с. 18].

У спеціальних наукових дослідженнях, присвячених забезпеченню реалізації зазначеного принципу під час кримінально-процесуальної діяльності, зазначається, що під повагою до честі і гідності особи у кримінальному судочинстві слід розуміти сукупність засобів і методів, що мають на меті забезпечити такий режим провадження у кримінальній справі, за якого визнаються і дотримуються законні інтереси суб'єктів кримінальної процесуальної діяльності, охороняються їх честь і гідність, створюються умови для реального забезпечення і захисту прав та свобод учасників кримінального судочинства, а також гарантується відновлення порушених прав. Зміст принципу складають такі положення: а) жоден з учасників кримінального судочинства не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя; б) з метою попередження розголошення відомостей про інтимні сторони життя осіб, які беруть участь у кримінальній справі, допускається закритий судовий розгляд справ; в) не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про учасника кримінального процесу без його згоди; г) посадові особи, які ведуть кримінальний процес, зобов'язані вживати заходів для того, щоб не було розголошено виявлені обставини особистого життя учасників процесу [7, с. 24].

Таким чином, спираючись на результати аналізу юридичної літератури, норм Конституції України, КПК України, можна сформулювати нормативні положення, які впливають із принципу поваги до честі і гідності людини, яких треба дотримуватись у практичній діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України: – під час кримінального провадження не допускається приниження честі і гідності осіб, що беруть у ньому участь; – забороняється домагатись показань або пояснень від осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, шляхом катування, психічного та фізичного насильства, нелюдського поводження, обману, хитрощів, оманливого навіювання, гіпнозу, впливу медичних препаратів, наркотичних засобів або інших речовин, здатних порушити чи послабити свободу дій чи рішень особи, її пам'ять чи здатність мислити, а також інших незаконних дій; – забороняється провадження процесуальних дій у нічний час за винятком невідкладних випадків; – під час провадження процесуальних дій слідчий зобов'язаний вживати заходів

з недопущення розголошення відомостей, що можуть принизити честь і гідність учасників кримінального провадження або інших осіб; – провадження процесуальної дії, пов'язаної з оголенням тіла людини, в присутності осіб іншої статі, окрім лікаря та судово-медичного експерта, не допускається.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.04.2010. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88. Дата оновлення 17.03.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131. Дата оновлення 23.04.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
4. Кучинська О. П. Принципи кримінального провадження в механізмі забезпечення прав його учасників : монографія. Київ : Юрінком-Інтер, 2013. 288 с.
5. Лобойко Л. М. Кримінальне процесуальне право : навч. посібник. Київ : Істина, 2005. 456 с.
6. Кучинська О.П. Принцип поваги до честі і гідності людини у кримінальному процесі. Адвокат. Наука і практика. № 4 (139), 2012. С. 17-20.
7. Продан Т.П. Феномен гідності у соціально-правовому дискурсі. Дис. ... канд. філософ. наук. 09.00.03. Львів, 2020. 236 с.

Рудан С. М., консультант відділу аналітичної роботи та узагальнення судової практики Чернівецького апеляційного суду

Правові аспекти діяльності державного службовця у судовій системі

Державна служба є важливим елементом у процесі державотворення та відіграє велике значення у функціонуванні державних органів влади, у тому числі й судової влади. Судова реформа в Україні розпочалась з моменту проголошення незалежності і триває до сьогоднішнього часу. Це свідчить про те, що законодавець приділяє особливу увагу побудові оптимальної структури судової системи, забезпеченням статусу суддів, визначенням меж юрисдикції судів. Та порівняно незначна увага приділяється питанням функціонування апаратів судів та статусу державних службовців, які в них працюють.

Особливості роботи органів судової влади, їх статусу досліджували Я.С. Золотарьова, Е.О. Скубак, А.В. Шевченко, П.Ю. Шпенова та ін. Однак, питання правових аспектів такої діяльності потребує глибшого і ширшого дослідження, саме тому аналіз правових аспектів діяльності державного службовця у судовій системі є сьогодні актуальним, що і є метою нашої статті.

Перед тим, як розглянути правові аспекти діяльності державного службовця у судовій системі, визначимо зміст державної служби працівника суду. Так, А.В. Шевченко описує діяльність державної служби апарату суду як допоміжну

щодо функції правосуддя та безперервну діяльність суддів, яка забезпечує здійснення правосуддя, тобто державні службовці апаратів судів причетні до процесу судочинства у вигляді допоміжних процедур, таких як прийому заяви, видачею виконавчого листа, здійсненням контролю виконання рішення суду ті ін. Для проходження державної служби у судових органах необхідна висока кваліфікація у сфері юриспруденції та вища юридична освіта, яка забезпечує професійну роботу та зумовлює цим ефективність та якість правосуддя, наприклад своєчасний розгляд та вирішення справ [6, с. 148].

Метою діяльності державних службовців апарату суду є забезпечення належного обслуговування діяльності суддів, зокрема фінансового, матеріально-технічного забезпечення, вирішення організаційних питань, інформаційного та юридичного обслуговування.

Я.С. Золотарьова звертає увагу на те, що правова складова судової системи України стосовно проходження державної служби містить систему норм конституційного, адміністративного, фінансового права, які регулюють державно-службові відносини прийняття, проходження і припинення державної служби в суді. До організаційно-управлінської складової дослідниця відносить правовий статус посади, відносини між органами управління проходженням державної служби, керівниками і посадовими особами з приводу проходження державної служби. Усі ці елементи реалізуються у відповідних процедурах, які охоплюють усі державно-службові відносини в судових органах з моменту виникнення і зміни – до припинення. Тому ці процедури регулюються нормами адміністративного права і є адміністративними [4, с. 90].

В Україні спеціалізованого закону, який регулює діяльність державного службовця в судовій системі немає. Загалом діяльність громадян, що займають посади в судових органах регламентується загальними для всіх державних службовців законами та актами підзаконної нормотворчості, в першу чергу – Законом України «Про державну службу» від 10.12.2015р. [1].

Державна служба в органах судової влади є різновидом державної служби, однак висновок про те, що певні категорії осіб органів судової влади є державними службовцями, не є без сумнівним з огляду на визначення державної служби, яке надане у ст.ст. 1 та 3 Закону України «Про державну службу» [1]. Тому правове положення осіб, які працюють в органах судової влади, не повною мірою відповідає правовому положенню державних службовців. Зокрема, це стосується суддів, керівників апаратів (секретаріатів) судів, органів та установ системи правосуддя, працівників апаратів місцевих, апеляційних судів, вищих спеціалізованих судів, апарату Верховного Суду, секретаріатів Вищої ради правосуддя і Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Державної судової адміністрації України. Тобто можна говорити про їх відокремлення та особливий правовий статус. Елементами правового статусу службовців судової системи, які регулює цей Закон є права і обов'язки, обмеження і гарантії, відповідальність та стандарти етичної поведінки. Як зауважує П. Ю. Шпенова, разом Закони України «Про судоустрій і статус суддів» та «Про державну службу» дають відповідь на перелік елементів правового статусу працівників апарату суду які є державними службовцями, а для визначення їх правового статусу необхідно використовувати загальне законодавство у сфері трудового права [7, с. 154]. Тому, наступним

важливим нормативним актом є Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 30 вересня 2016 року, згідно якого за ч.1 ст. 150, призначення на посади державних службовців, працівників, які виконують функції з обслуговування судів та оплата праці та соціальні гарантії органів судової системи регулюються нормами законодавства про державну службу з урахуванням особливостей, визначених цим Законом [2]. Так, у п. 6 ст. 152 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» вказано що, правовий статус працівників апарату суду визначається ЗУ «Про державну службу», а умови оплати праці, матеріально-побутове, медичне, санаторно-курортне і транспортне забезпечення працівників апарату суду визначаються згідно встановлених для відповідної категорії працівників апаратів центральних та місцевих органів виконавчої влади [2]. Погоджуємось з Е.О. Скубак про те, що з метою запобігання та протидії корупції у такий важливій гілці влади як судова, соціальне забезпечення працівників суду необхідно бути конкурентоспроможним на ринку праці та створювати зацікавленість з боку державних службовців у якісному та ефективному виконанні своїх обов'язків [5, с. 492]. Ці аспекти регулює Закон України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 р. №1700-VII [3].

Отже, діяльність державного службовця у судовій системі не регулюється спеціалізованим законом, її аспекти, зокрема прийняття, проходження і припинення регулюють, в першу чергу, Закони України «Про судоустрій і статус суддів» та «Про державну службу», а також інші нормативно-правові акти адміністративного характеру.

Список використаних джерел

1. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19> (дата звернення 18.04.2021).
2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 30 вересня 2016 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2453-17> (дата звернення 18.04.2021).
3. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. №1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення 18.04.2021).
4. Золотарьова Я.С. Особливості проходження державної служби в судових органах. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Юридичні науки. Випуск 3. Том 2. 2015. С. 87-90.
5. Скубак Е.О. Особливе положення судді в системі державної служби України. *Topical issues of law: theory and practice*. №27. 2013. С. 492.
6. Шевченко А.В. Правовий статус державного службовця в судовій системі. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. Вип.4.С.147-151.
7. Шпенова П. Ю. Правовий статус працівників апарату суду. URL : https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/10743/1/SHpenova_153-154.pdf.

*Солодан К. В., аспірантка
юридичного факультету
Чернівецького національного
університету імені Юрія
Федьковича*

«Податок на Google» та забезпечення принципів рівності та справедливості в оподаткуванні

Глобальна цифровізація економіки ставить країни всього світу перед новими викликами, ключовим із яких є належне правове регулювання оподаткування суб'єктів цифрового бізнесу. Це пов'язано із зростанням кількості цифрових фірм з сотнями мільярдів доларів, що зберігаються в офшорах, без оподаткування. Цифрові фірми можуть заробляти великі суми грошей на одному ринку без будь-яких місцевих капіталовкладень. Стає все більш імовірним, що цифровий виклик стане випробуванням для вікових міжнародних податкових правил [5]. Такий стан речей ставить місцевих суб'єктів підприємницької діяльності в нерівне положення, порівняно із цифровими фірмами нерезидентами.

Зараз компанії-нерезиденти не є платниками ПДВ чи жодних інших податків із електронних послуг, наданих в Україні. Тобто, коли український користувач купує додаток або контент у нерезидента, ця операція не оподатковується в Україні, хоча споживання послуги відбувається саме тут. Якщо ж електронну послугу придбано у місцевої компанії, то така операція передбачає ПДВ. Такий стан речей є порушенням принципів рівності та справедливості, адже ставить у нерівні умови іноземних та вітчизняних постачальників, а також міжнародні компанії з офіційним представництвом (реєстрацією) в Україні. Крім того, такі прогалини сприяють порушенню права людини на податки [1], адже суб'єкти цифрового підприємництва користуються суспільними благами в Україні, хоча не беруть участь у їх створенні, оскільки не сплачують податки належним чином. Верховна Рада України в першому читанні розглянула Проект Закону про внесення змін до Податкового кодексу України щодо скасування оподаткування доходів, отриманих нерезидентами у вигляді виплати за виробництво та/або розповсюдження реклами та удосконалення порядку оподаткування податком на додану вартість операцій з постачання нерезидентами електронних послуг фізичним особам № 4184 від 02.10.2020 року [4]. Законопроект передбачає включення нерезидентів до переліку осіб, які реєструються платниками ПДВ в Україні та сплачують ПДВ з продажів електронних послуг, що споживаються на митній території України. Електронні послуги – послуги, які постачаються через всесвітню інформаційну систему загального доступу, яка логічно зв'язана глобальним адресним простором та базується на Інтернет-протоколі, визначеному міжнародними стандартами (далі – мережа "Інтернет"), автоматизовано, за допомогою інформаційних технологій та переважно без втручання людини. До таких послуг, зокрема, відносяться: постачання зображень або текстів, в тому числі фотографій, електронних книжок та журналів; постачання аудіовізуальних творів, відео на замовлення, ігор, азартні ігри,

включаючи постачання послуг з участі в таких іграх; надання доступу до інформаційних, комерційних, освітніх та розважальних електронних ресурсів та інших подібних ресурсів; надання у користування хмарних технологій для розміщення даних; постачання (передача прав на використання) програмного забезпечення та оновлень до нього, а також дистанційне обслуговування програмного забезпечення та електронного обладнання; надання рекламних послуг в мережі «Інтернет», мобільних додатках та інших електронних ресурсах тощо [4].

Законодавець пропонує вважати місцем постачання електронних послуг місцезнаходження отримувача послуг. Місцезнаходження отримувача електронних послуг пропонується визначати: для отримувача послуг - фізичної особи, яка зареєстрована як суб'єкт господарювання, - за місцем реєстрації такого отримувача як суб'єкта господарювання; для отримувача послуг - фізичної особи, яка не зареєстрована як суб'єкт господарювання, - за допомогою відомостей про місцезнаходження отримувача послуг, отриманих платником податку в процесі надання послуг, зокрема: кодом країни на SIM картці, використаній отримувачем електронної послуги; місцезнаходження провайдера телекомунікацій, послугами якого користувався одержувач в процесі отримання електронної послуги; місцезнаходженням пристрою, яке визначається за його IP-адресою, яке використовувалося отримувачем електронної послуги; місцезнаходженням банку чи іншої фінансової установи, у якому відкритий рахунок, через який здійснюється оплата електронної послуги; відомостями про місце проживання, наданими отримувачем електронної послуги [4]. Такі правила цілком відповідають правилам визначення місцезнаходження отримувача електронних послуг, що діють в ЄС.

Таке положення цілком відповідає світовій практиці та вимогам часу, адже оподаткування електронних послуг за місцезнаходженням постачальника сприяє уникненню від оподаткування суб'єктів електронної комерції та порушенню принципів рівності і справедливості в оподаткуванні. Вимога вживати заходів задля забезпечення справедливості в оподаткуванні цифрових операцій із мінімальним негативним впливом на економічні процеси чинить тиск на діяльність національних і наднаціональних органів, котрі формують податкову політику, а також спонукає до дискусії навколо змін у сфері міжнародного оподаткування. Крім того, для таких держав, як Україна, впровадження цифрових податків може стати джерелом наповнення бюджету для стабілізації фіскальної ситуації [2].

Платниками податку є платники-нерезиденти, які не мають постійного представництва на території України, і які при цьому надають електронні послуги, які постачаються на митній території України. Якщо електронні послуги надаються через посередника, то вважається, що посередник є постачальником послуг, відповідно, він повинен буде сплачувати цей податок. База оподаткування визначається, виходячи з договірної вартості постачання електронних послуг. Податок становить 20% бази оподаткування та включається до ціни електронних послуг. Податок стосуватиметься, в першу чергу, великих цифрових компаній, тому його називають «податком на Google».

Розгляд згаданого законопроекту викликав численні дискусії стосовно доцільності його прийняття в Україні, наголошується, зокрема, на конфліктах, які

виникли через запровадження «податку на Google» у Франції та Італії. Проте, в Україні мова йде про ПДВ, в той час як в згаданих європейських країнах – про податок на цифрові послуги. Стосовно сплати ПДВ на електронні послуги нерезидентами, наприклад, в ЄС питань не виникає. В ЄС діє система «Єдиного вікна» (Mini One Stop Shop) – єдиний інтернет-портал, де суб'єкти підприємницької діяльності можуть декларувати та сплачувати ПДВ у країні споживання послуги, не реєструючись платником ПДВ в загальному порядку. Така система суттєво спрощує адміністрування податку для суб'єктів господарювання, адже немає необхідності детально вивчати податкове законодавство кожної країни-члена ЄС. При цьому, загальний принцип податку незмінний – оподатковувати електронні послуги, надані нерезидентами резидентам, аналогічно з тими, що надаються місцевими компаніями аби вирівняти податкове навантаження на всіх гравців цифрового ринку [3].

Таким чином, прийняття «податку на Google» в Україні сприятиме належному забезпеченню принципів рівності на справедливості оподаткування, поставить в рівні умови традиційних суб'єктів підприємницької діяльності та цифрові компанії, резидентів України та компанії, що не є резидентами, а також буде одним із кроків до гармонізації законодавства України та ЄС.

Список використаних джерел

1. Гаврилюк Р. О. Природа податкового права: антропосоціокультурний підхід: монографія. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2014. - 636 с. - URL: <https://drive.google.com/file/d/0B0L3j-lsnD70RExGVVpGbnVBd3c/view>
2. Кошук Т. В. Шляхи вдосконалення оподаткування цифрових компаній / Фінанси України. - 2019. - № 10. - С. 73-88. - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2019_10_7.
3. Маркуц Ю. Налог на Google: что это и повысит ли он цены на услуги Facebook, Apple и других гигантов. URL: <https://tech.liga.net/technology/opinion/nalog-na-google-na-skolko-podorojayut-prilojeniya-v-appstore-esli-vr-primet-zakon-4184>
4. Проект Закону про внесення змін до Податкового кодексу України щодо скасування оподаткування доходів, отриманих нерезидентами у вигляді виплати за виробництво та/або розповсюдження реклами та удосконалення порядку оподаткування податком на додану вартість операцій з постачання нерезидентами електронних послуг фізичним особам № 4184 від 02.10.2020. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70112
5. Rasmus Corlin Christensen & Martin Hearson. The new politics of global tax governance: taking stock a decade after the financial crisis / Review of International Political Economy. – 2019. - № 26 (5). – P. 1068-1088. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09692290.2019.1625802?src=recsys>

*Юрійчук І. В., асистент кафедри
публічного права Чернівецький
національний університету імені
Юрія Федьковича*

Особливості адміністративних процедур в діяльності органів публічної адміністрації

Удосконалення адміністративно-процедурних форм діяльності органів публічної адміністрації можна вважати як один з основних напрямків підвищення ефективності публічного управління в Україні.

Варто зауважити, що при проведенні реформ щодо вдосконалення публічного управління в зарубіжних країнах одним із основних питань також була зміна правового регулювання з метою оптимізації процедурних форм (адміністративних процедур). Це обумовлено тим, що адміністративні процедури є основним елементом, який процесуально фіксує взаємини публічної адміністрації та громадян, і, в кінцевому результаті, показує ступінь готовності органів виконавчої влади та місцевого самоврядування до реалізації і захисту прав і законних інтересів громадян.

У цьому полягає соціально-юридичне значення юридичних процедур управлінського процесу і саме це обумовлює важливість їх правового регулювання. Звісно ж, що в основі правового регулювання має лежати не тільки коректна побудова юридичних конструкцій, а й розуміння управлінської природи процедур, що дозволить правильно визначити співвідношення формальних (правових) і неформальних процедур.

Саме тому, ми повністю підтримуємо прийняття довгоочікуваного закону (який наразі перебуває на стадії очікування до другого читання у Верховній Раді України) «Про адміністративну процедуру» [1], який сприятиме уніфікації підходів до розуміння поняття та принципів адміністративних процедур, що безпосереднім чином впливатиме на механізм реалізації та захисту прав, свобод та законних інтересів громадян у відносинах з органами публічної адміністрації.

Перш за все, для більш детального аналізу адміністративних процедур в діяльності органів публічної адміністрації, необхідно нагадати, що ми розуміємо під поняттям «адміністративна процедура». Під адміністративною процедурою слід розуміти нормативно закріплений алгоритм (порядок дій для досягнення результату) розгляду та вирішення органами публічної адміністрації індивідуальних адміністративних справ, що здійснюється з метою сприяння реалізації та захисту прав, свобод та законних інтересів фізичних та юридичних осіб та забезпечення верховенства права в українському соціумі⁴⁶.

Як зазначав В.Б. Авер'янов з цього приводу: «Адміністративні процедури здатні істотно сприяти підвищенню ефективності реалізації публічної влади, чіткому виконанню функцій і повноважень органів та посадових осіб. Але головне – вони покликані забезпечувати необхідну послідовність в реалізації

---

⁴⁶ Див. детальніше Юрійчук І.В. Правове поняття адміністративних процедур // Підприємництво, господарство і право, № 5. К.: 2018, С. 151-156

громадянами своїх прав і охоронюваних законом інтересів та стати дійовим засобом протидії суб'єктивізму з боку службовців органів публічної влади» [2, с. 10].

Завдяки адміністративним процедурам фактично як би «вирівнюються» правові позиції суб'єктів владних повноважень та людини – на противагу відносинам так званої субординації, в яких, зазвичай, перебувають суб'єкти управлінських відносин

Таким чином, ми можемо визначити, що адміністративна процедура в діяльності органів публічної адміністрації – це нормативно закріплений порядок процесуальної діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування розгляду та вирішення індивідуальних адміністративних справ з метою реалізації та захисту прав і законних фізичних та юридичних осіб і належного розвитку та функціонування органів публічної адміністрації певної адміністративно-територіальної одиниці для задоволення публічних потреб.

Ми погоджуємося з думкою В.Ю. Оксін, який визначає певні особливості адміністративної процедури розв'язання питань місцевого значення, а саме:

- 1) це є процедура публічної функціональної діяльності різних суб'єктів;
- 2) реалізуються органами місцевого самоврядування, органами виконавчої влади як відокремлено, так і сукупно;
- 3) регулюються нормами права та внутрішньоорганізаційними положеннями;
- 4) кожна адміністративна процедура має окремі стадії, які поєднуються в єдине адміністративне провадження;
- 5) адміністративні процедури відбивають процес розгляду та розв'язання безспірних індивідуальних адміністративних справ;
- 6) процедури завершуються офіційним прийняттям адміністративно-процедурного рішення;
- 7) метою адміністративної процедури є регламентування повноважень уповноважених суб'єктів для ефективного захисту та відновлення прав, свобод і законних інтересів окремих осіб та суспільства [3, с. 290-291].

Тобто, адміністративні процедури діяльності органів публічної адміністрації це, свого роду, певна форма діяльності таких органів, процес співпраці з фізичними та юридичними особами, пов'язаний із реалізацією їх прав, свобод а законних публічних інтересів.

Так само, В.Ю. Оксін виділяє певні види адміністративних процедур в діяльності органів публічної адміністрації:

- 1) функціональні процедури щодо безпосереднього розв'язання безспірних індивідуальних адміністративних справ на локальному рівні;
- 2) адміністративно-контрольні процедури у сфері функціонування місцевої влади;
- 3) дозвільно-ліцензійні та реєстраційні процедури розв'язання питань місцевого значення;
- 4) процедури комунікації (внутрішньоорганізаційні процедури) органів виконавчої влади та місцевого самоврядування з громадою щодо питань місцевого значення;
- 5) процедури надання адміністративних послуг;

- 6) процедури зміни меж адміністративно-територіальних одиниць;
- 7) процедури фінансування окремої територіальної одиниці;
- 8) інші адміністративні процедури, пов'язані з місцевим розвитком [3, с. 292].

Отже, можна констатувати, що публічна адміністрація являє собою певну систему державних органів та органів місцевого самоврядування, які здійснюють управлінські функції шляхом прийняття правових актів управління, спрямованих на реалізацію прав, свобод та законних інтересів громадян та їх об'єднань. Саме адміністративні процедури покликані організувати такий порядок діяльності цих органів для належного публічного врядування та забезпечення публічних інтересів окремої особи та суспільства загалом.

Список використаних джерел

1. Про адміністративну процедуру: Проект Закону України від 14.05.2020 р. № 3475. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68834
2. Авер'янов В.Б. Значення адміністративних процедур у реформуванні адміністративного права. *Часопис Київського університету права*. 2009. Вип. 3. С. 8-14.
3. Оксін В.Ю. Публічне адміністрування місцевого розвитку в Україні: дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2021. 498 с.

ДОПОВІДІ МАЙБУТНІХ НАУКОВЦІВ

Драгомерецька Д., студентка Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Науковий керівник:

Ковбас І. В., д. ю. н., доцент кафедри публічного права юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Адміністративно-правовий механізм забезпечення прав людини

Система закріплених в Конституції України прав і свобод людини і громадянина свідчить про високий рівень демократії в Україні. У демократичній, правовій державі кожне право особи, закріплене належним чином, забезпечується всією повнотою влади, причому об'єктом охорони є права, свободи та законні інтереси особи і громадянина, які не лише прямо закріплені в нормативних актах, а й ті, що впливають з духу чинного законодавства і не суперечать інтересам держави [1, с. 1].

Однією з держав, що визнала своїм обов'язком дотримуватися прав і свобод людини перелік яких визначила ООН, є Україна. Сьогодні в рамках ООН діє міжнародний механізм забезпечення прав людини [2, с. 135].

Механізм реалізації прав, свобод та обов'язків людини і громадянина включає в себе: а) гарантії їх здійснення; б) юридичні елементи механізму реалізації (норми, факти, відносини, документи, форми і методи організації здійснення прав, свобод та обов'язків); в) процес практичного втілення можливості та необхідності у дійсність; г) умови і фактори такого процесу.

Елементами цього процесу є три основні стадії: 1 - правового статусу; 2 - правових відносин; 3 - користування конкретними благами [2, с. 86].

На найвищому законодавчому рівні визначено та закріплено обов'язок уряду щодо здійснення досліджуваної правозабезпечувальної діяльності, як безпосередньо, так і через інші органи виконавчої влади, шляхом спрямування та контролю за їх діяльністю. Так, від ефективності діяльності Кабінету Міністрів України залежить стан забезпеченості конституційних прав і свобод громадян, а ефективність цієї діяльності залежить від існування реально діючого механізму їх реалізації. Розробка такого механізму та впровадження його в життя в сучасних умовах становить нагальну потребу. Такий механізм повинен складатися з двох взаємодіючих елементів: правового та організаційного. Правовий елемент включає нормативну основу. Суть нормативної основи визначається тим, що саме вона дає цьому механізму правове життя, наділяючи його відповідними юридичними формами, як джерело пізнання та орієнтування в правовому полі. Проте сьогодні наявність серйозних проблем у галузі нормотворення призводить до зниження ефективності правового елемента. Так, однією з найважливіших причин того, що в Україні гальмується процес прийняття законів є відсутність

єдиної системи розробки актів законодавства та проведення аналізу ефективності їх застосування [3, с. 32-35]. На жаль, законодавче закріплення конституційних прав і свобод за громадянином не завжди приводить до закріплення відповідних обов'язків за управлінськими структурами, що спричиняє відсутність співвідношення між конституційними правами і свободами громадян і компетенцією органів державного управління. Організаційний елемент включає управлінську, керівну та структуротворну діяльність, яка забезпечить можливість функціонування правового елемента. Забезпечити ефективну діяльність цих елементів спроможний Кабінет Міністрів України, наділений усією сукупністю необхідних для цього повноважень. Так, нормотворення Кабінету Міністрів акумулює діяльність усіх ланок виконавчої влади.

Досить часто в юридичній літературі ми зустрічаємо поняття «механізм». Дана категорія розглядається під різним кутом зору: „соціальний механізм дії права”, „механізм правового регулювання”, „механізм правотворчості”, „механізм формування правомірної поведінки”, „юридичний механізм управління”, „механізм правового виховання”, „механізм реалізації конституційних прав і свобод громадян”, „соціальний механізм поваги до права”, „механізм дії правової системи”, „соціально-психологічний механізм вчинку”, „механізм конституційного регулювання суспільних відносин”, „охоронний механізм забезпечення прав і свобод громадян”, „механізм захисту суб'єктивних прав”, „механізм реалізації особистих прав і свобод” тощо [2, с. 79].

Проте, чіткого визначення та тлумачення цього поняття немає. На думку деяких науковців механізмом є напрями взаємодії та співпраця між інституалізованими структурами. Так, професор О.Ф. Скакун наголошує, що такий правовий механізм діє в єдності й покликаний охороняти й захищати права людини та громадянина. Крім того, вчена зазначає, що механізм соціально-правового забезпечення прав і свобод людини можна поділити на три підсистеми: механізми реалізації, охорони та захисту [4, с. 206]. Відомий український конституціоналіст В.Ф. Погорілко, погоджуючись з Е.Я. Мотьвилавком, тлумачив механізм як систему правових засобів, що необхідні для захисту прав. Крім того, В. Погорілко, як і М. Рогозін зазначав, що механізм захисту прав людини є системою влади держави, основною функцією якої є захист прав людини та громадянина. Так, Рогозін визначає, що «юридичний механізм захисту прав людини – це можливості здійснення громадянами певних вчинків щодо захисту власних прав і свобод, а також система органів, які захищають і забезпечують ці права та свободи, до якої входить Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів, центральні та місцеві органи державної виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, органи поліції, служба безпеки, прокуратура, суд» [5].

Механізм адміністративно-правового регулювання захисту прав і свобод людини та громадянина охоплює декілька стадій. Першу стадію О. Ф. Скакун визначає як загальну дію юридичних норм, які регламентують умови виникнення прав й обов'язків, повноважень і відповідальності суб'єктів. На наступній стадії виникають конкретні суб'єктивні права й обов'язки, тобто правовідносини.

Необхідною умовою цієї стадії стає юридичний факт, з яким й пов'язують настання юридичних наслідків. Третя стадія виникає у випадках неправомірної поведінки суб'єкта. Правовою підставою цієї стадії є правопорушення, а також норми права, що встановлюють санкції за їх учинення, які визначають порядок застосування відповідальності. Державні органи та посадові особи реалізують свою компетенцію шляхом розслідування обставин учинення правопорушення, встановлення і покарання винних, а правопорушники – мають зазнати позбавлення державно-владного характеру за вчинені правопорушення [6, с. 546]. Умови належного забезпечення прав і законних інтересів громадян, що сприяють якійсь діяльності суб'єкта управління, можна умовно розділити на дві групи. Перша охоплює умови загального порядку, тобто значущі в разі вирішення всіх питань або більшості з них. Друга група – це умови, які сприяють вирішенню саме питань, пов'язаних із забезпеченням прав і свобод громадян, кожної конкретної людини [7].

Адміністративно-правовий механізм забезпечення прав і свобод громадян – це процес діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування щодо створення належних умов реалізації, охорони та захисту прав і свобод громадян від протиправних дій, шляхом виконання матеріальних і процесуальних юридичних засобів та способів. Названий механізм є необхідним для підтримки законності і правопорядку як основи і невід'ємної умови нормального життя цивілізованого суспільства [8, с. 28-29].

Отже, адміністративно-правове регулювання захисту прав і свобод людини та громадянина – це система адміністративно-правових засобів (елементів), сукупність прийомів і способів правового впливу на суспільні відносини, за допомогою яких визначають комплекс організаційних і спеціальних заходів, спрямованих на охорону, захист та гарантування їхніх прав і свобод, профілактику правопорушень в аналізованій сфері. Правові гарантії прав і свобод громадян є значущими в механізмі їх реалізації, й мають бути підтримані іншими гарантіями – політичними, економічними, соціальними, і в сукупності створити комплексний механізм забезпечення прав і свобод людини.

Список використаних джерел

1. Ковбас І.В. Надання публічно-владних послуг як основна форма життєдіяльності демократичної, правової, соціальної держави // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2011. - В. 559.
2. Стахура Б. І. Роль органів державної влади у забезпеченні прав людини і громадянина в демократичному суспільстві: теоретико-правовий вимір : дис. ... канд. юр. наук : 12.00.01 / Стахура Богдан Ігорович – Львів, 2016. – 180 с.
3. Заєць А. П. Правова держава в контексті новітнього українського досвіду / А. П. Заєць. – К. : Основи, 1999. – 390 с.
4. Стахура Б.І. Правова держава – гарант захисту прав і свобод людини / Б.І. Стахура // Філософські, теоретичні та методологічні проблеми юридичної науки в умовах євроінтеграції України: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 25 квітня 2014 року). – Львів: ЛьвДУВС, 2014. – С. 205–210.
5. Рагозін М. Вчимося демократії. Уроки громадянської освіти. - Видавництво «Донбас» http://iem.donntu.edu.ua/doc/soz/ragozin_uchim_de_mokr/part51.htm.

6. Скакун О. Ф. Теория государства и права [Электронный ресурс] : учебник / О. Ф. Скакун. – Харьков : Консул, 2000. – 704 с. – Режим доступа: <https://lawbook.online/page/pvv/ist/ist-16--idz-ax308.html>.

7. Державне управління в Україні [Електронний ресурс] : навч. посіб. / за ред. В. Б. Авер'янова. – Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, 1999. – 266 с. – Режим доступу: <http://yuridlit.narod.ru/01/01/bk01.html>.

8. Лазур, Я.В. Забезпечення прав і свобод громадян в сфері публічного управління: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07 / Я.В. Лазур; Ін-т законодавства ВР України. — К., 2011. — 40 с.

*Загул Р. Ю., студент юридичного факультету
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича*

Науковий керівник:

*Крайній П.І., асистент кафедри публічного
права юридичного факультету Чернівецького
національного університету імені Юрія
Федьковича*

Гене́за діалектики взаємовідносин інституцій громадянського суспільства та держави

В умовах сучасної політико-правової реальності організаційною основою суспільного ладу в більшості держав світу, у тому числі й України, є, насамперед, громадянське суспільство, громадськість та інститути громадянського суспільства. Слід акцентувати увагу на тому, що розвиток і функціонування громадянського суспільства на сьогодні є одним із найважливіших питань конституційної теорії та практики. Подальший розвиток України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної правової держави, в якій людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека, згідно зі ст.ст. 1 і 3 Конституції України, визнаються найвищою соціальною цінністю, стає ефективним лише за умови існування дієздатного громадянського суспільства. Саме громадянське суспільство та його інститути у ХХІ столітті стали надійними партнерами держави і водночас суб'єктами, що забезпечують дієву участь у формуванні та реалізації державної політики, здійсненні громадського контролю за діяльністю органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб [3, с. 668].

Проблема громадянського суспільства опинилася в центрі політико-правових досліджень та дискусій. Поняття "громадянське суспільство" емко увійшло у понятійний апарат теорії держави і права, політології, соціології, конституційного права тощо. Останнім часом на різних рівнях і з різних приводів часто вживаються терміни "громадянське суспільство" і "правова держава". При цьому одні виходять з бажання підкреслити, що, проголосивши себе суверенною і незалежною, Україна стала демократичною правовою державою, з розвиненим громадянським суспільством, а інші – з прагнення довести, що побудова такого

типу суспільства і держави є справою більш віддаленої перспективи. В основу громадянського суспільства і його незмінного супутника – правової держави – покладено єдність влади, громадянина, спільноти і права, їхню правову рівність перед законом, хоча сучасна українська дійсність характеризується невисоким рівнем політичної і правової культури, правовим нігілізмом, слабкістю демократичних традицій і навичок [6, с. 3].

Засновниками концепції громадянського суспільства обґрунтовано вважаються античні філософи Арістотель, Платон, Цицерон та велика плеяда європейських мислителів: Г. Гегель, Т. Гоббс, І. Кант, Дж. Локк, Ш. Л. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, А. де Токвіль та ін. Вагомий внесок у процес модернізації та осучаснення тематичної проблематики здійснили Х. Арендт, Ю. Габермас, Т. Парсонс, Е. Фром, Ф. Фукуяма тощо.

Проблематика взаємодії держави і громадянського суспільства привертає увагу представників усього спектру сучасних суспільних наук, як вітчизняних, так і зарубіжних. Серед них слід згадати дослідження В. Андрущенка, Горбатенка, А. Колодій, П. Надолишнього, О. Паслер, І. Письменного, С. Серьогіна, Ю. Шемшученка, І. Ковбаса та ін.

Історія концептуального розвитку ідеї громадянського суспільства нерозривно пов'язана з постановкою проблеми його взаємодії з державою. Не можна не погодитися з тими сучасними дослідниками, які зазначають, що все різноманіття та багатомірність концептуальних підходів, різні вектори наукового пошуку, характерні для того чи іншого етапу розвитку науки, неодмінно розглядалася в площині його взаємодії з державою [1, с. 88].

Право розглядається як основа регулювання суспільного життя і взаємовідносин між його суб'єктами, визнається вищою цінністю суспільства, яку приймають, підтримують і на регулятивну силу якої покладають надію громадяни, соціальні групи та організації. Цей принцип визначає взаємовідносини держави та суспільства у сфері реалізації політичних та соціальних прав і свобод людини. Через право громадянське суспільство контролює державу, ставить її діяльність у чітко визначені конституційні межі. Водночас, держава визнає права і свободи людини та суб'єктів громадянського суспільства, гарантує і захищає їх, не допускає незаконного втручання своїх представників у їхню діяльність. Принцип верховенства права проявляється у пріоритеті конституцій і законів перед іншими актами державних органів, що створює можливість оскаржити в судовому порядку та скасувати будь-які їхні незаконні рішення. Натомість, практика доводить, що при вирішенні загальнодержавних справ наявне нормативно-правове забезпечення недостатньо розкриває можливості суспільства виступати на одному рівні з державою. Аналогічне становище спостерігається на рівні територіальних громад - основи громадянського суспільства в Україні, де жителі населених пунктів, фактично, не беруть участі в управлінні місцевими справами, а роль громади у цих процесах обмежується місцевими виборами та референдумами. Призначення права полягає у тому, щоб забезпечувати, гарантувати у нормативному порядку свободу в суспільстві, затверджувати справедливість, створювати оптимальні умови для переважної дії у суспільстві економічних,

соціальних і духовних чинників. Суть права полягає у регулюванні суспільних відносин, досягненні на нормативній основі такої стабільної організованості суспільства, за якої реалізуються демократія та економічна свобода [9, с. 88].

Необхідно відзначити, що протягом значного періоду держава узурпувала право регламентувати суспільні відносини, підкоряючи при цьому суспільство. І лише на сучасному етапі розвитку ті суспільства, що репрезентовані, в основному, західними демократіями, можуть проявити активну участь у правотворчому процесі, де норми права виступають органічним продовженням існуючих соціальних зв'язків та відносин. Для України цей процес ще не є характерним, адже, даються взнаки минулі часи, коли держава була над усе, а суспільство, особа - лише «Гвинтиками» для досягнення державою своєї мети. Навіть, на сучасному етапі розвитку держави, продовжують приймати нормативно-правові акти, які, на думку науковців, важко ідентифікувати як загальнонародні та суспільно корисні. Це стосується, насамперед, законодавчих актів з оподаткування доходів фізичних та юридичних осіб, режиму функціонування господарських суб'єктів, прав і обов'язків органів державного управління [4, с. 93].

Запровадження демократичних стандартів діяльності органів публічної адміністрації - одна з передумов розвитку в Україні правової держави, утвердження верховенства права, громадянського суспільства, забезпечення всебічної реалізації прав та свобод, законних інтересів громадян. На сьогодні основні європейські принципи та стандарти, в тому числі щодо взаємостосунків органів публічної адміністрації з громадянами, закріплені у Договорах про заснування ЄС і Європейських Співтовариств; Ніцькій хартії фундаментальних прав; рішеннях Європейського суду справедливості у Люксембурзі; законодавстві ЄС, національному праві, що застосовується до діяльності публічних адміністрацій, залучених до процесу імплементацій політик ЄС і Європейських Співтовариств; рішеннях Європейського суду з прав людини у Страсбурзі; Європейському кодексі належної адміністративної поведінки; конвенціях, резолюціях і рекомендаціях Ради Європи [5, с. 91].

Згідно сучасних уявлень громадянське суспільство є самостійною соціально-організованою структурою для узгодження різноманітних інтересів людей. Воно не протиставляється державі, а взаємодіє з нею. Важливо зазначити, що громадянське суспільство сьогодні здобуває визнання елементу міцного фундаменту політичної системи. «Його розуміння має сильно розмиті характеристики і разом з тим відчуває на собі зовсім різні підходи до визначення своєї сутності з боку учених - політологів, соціологів та юристів». Зазначимо, що серед основних сучасних підходів до розуміння громадянського суспільства є таке, за якого «громадянськість» стає характеристикою усього суспільства у цілому, у тому числі держави як одного зі складових елементів такого суспільства. Прихильники даного підходу виходять із того, що громадянське суспільство не є інституційним феноменом поряд із такими суспільними інститутами, як держава, партія, громадська організація. Це не утворення, яке в інституційному сенсі чимось відрізняється від суспільства як соціального феномену. Громадянське суспільство є характеристикою суспільства з точки зору його самоорганізації, ступеня розвитку демократії, реалізації прав і свобод людини і громадянина,

виконання громадянами своїх політичних обов'язків. Відповідно, якщо слідувати вказаній концепції, термін «громадянське суспільство» означає певний тип суспільства з відповідним рівнем соціального, економічного, політичного, культурного та правового розвитку [8, с. 76]. В.В. Речицький, виходячи із розмежування двох сфер - громадянського суспільства і держави, вказує на відмінність їх пріоритетів. Якщо для держави такими пріоритетами залишаються безпека, стабільність, порядок і захищеність, то для громадянського суспільства пріоритетами стають свобода, ініціатива, динамізм і спонтанна активність [2, с. 90].

Аналізуючи проблеми, що мають місце у громадянському суспільстві, вітчизняні і зарубіжні науковці зазначають, що однією з найважливіших складових, які творять громадянське суспільство є ринкові відносини, за допомогою яких у суспільстві складається своєрідний каркас, а навколо нього утворюється та розвивається організація інших, не менш важливих напрямів. Частина населення, залучену до ринкової економічної діяльності, соціально активну та матеріально незалежну, прийнято називати середнім класом і саме її вважають соціальною опорою стабільного, розвинутого громадянського суспільства західного зразка. Разом із тим, якою б важливою для самовідтворення суспільства не була економічна складова, його життєдіяльність обмежується господарською діяльністю. Громадянське суспільство відповідально ставиться до внутрішньої людської потреби у соціокультурному та духовному самовизначенні. Таким чином, вчені доходять висновку, що громадянське суспільство складається не лише з економічних та матеріальних складових, а й нематеріальних духовних правових та ідейно-культурних [7, с. 37].

Таким чином, громадянське суспільство в сучасному його розумінні являє собою необхідний і раціональний спосіб співіснування людей, який базується на свободі, праві і демократії при розумно необхідному втручанні держави. Разом з тим, держава не може ототожнюватись з суспільством. Між ними має бути певна дистанція, яка забезпечує демократію, відповідний рівень свободи суб'єктів громадянського суспільства.

Список використаних джерел

1. Алексеев В. М. Взаємовідносини держави та суспільства : навч. посіб. / В. М. Алексеев, Н. А. Липовська. – Дніпро : ГРАНІ, 2019. – 172 с.
2. Баймуратов М.О. Муципальна влада: актуальні проблеми становлення і розвитку в Україні:[монографія] / М.О. Баймуратов, В.А. Григор'єв. – Одеса: Юрид. література, 2003. - 248 с.
3. Варунц Л. Д. Становлення громадянського суспільства в Україні в умовах суспільної і державної трансформації / Л. Д. Варунц, О. С. Устименко 2018. - С. 666-673.
4. Громадянське суспільство в Україні: проблеми становлення. Монографія. К.: «Логос», 1997. – 124 с.
5. Ковбас І. В. Зарубіжний досвід щодо діяльності із надання публічних послуг та їх впровадження в Україні / І. В. Ковбас // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. - 2013. - Вип. 31. - С. 85-95.

6. Корнієнко В.О. Правові основи громадянського суспільства сучасної України (інституційний аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / В. О. Корнієнко; кер. роботи Ю. М. Оборотов; Нац. ун.-т "Одеська юридична академія". – Одеса, 2007. – 19 с

7. Кресіна І. Громадянське суспільство і проблеми народовладдя в Україні / І. Кресіна // Наукові записки. Збірник. — К.: ІПіЕНД, 2004. – 460 с. – Вип. 25. - С. 36-49. – (Серія Політологія і етнологія»).

8. Любченко П. М. Конституційно-правові основи розвитку місцевого самоврядування як інституту громадянського суспільства/ П. М. Любченко. -Х.: Одіссей, 2006. - 352 с

9. Політична система та інститути громадянського суспільства в сучасній Україні: [навч. посіб.] / [Ф. М. Рудич, Р. В. Балабан, Ю. С. Ганжуров та ін.]. — К.: Либідь, 2008. – 440 с.

Кравець А. В., студентка юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Науковий керівник:

Крайній П. І., асистент кафедри публічного права юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Правові аспекти діяльності центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги

Державні органи як провідники державної влади створюються з метою вирішення життєво важливих проблем та функціонують у рамках визначених законодавством повноважень, що у кінцевому результаті впливає на реалізацію основних прав і свобод людини у правовій державі. Тому важливим залишається питання визначення правового статусу державного органу. У такому контексті істотним є не місце органу в ієрархії, а зміст його повноважень та особливості компетенційних зв'язків з іншими органами.

У зв'язку із прийняттям Концепції формування системи безоплатної правової допомоги в Україні, схваленої Указом Президента України від 9 червня 2006 р, а також прийняттям Закону про «Безоплатну правову допомогу» від 02.06.2011 з'являються нові державні органи, а саме Центри з надання БВПД.

Аналізуючи положення Основного Закону, доходимо висновку, що на конституційному рівні терміни «орган державної влади» і «державний орган» (або «орган держави») є синонімами. Сучасні дослідники, визначаючи поняття «державний орган», зазвичай користуються напрацюваннями вчених радянського періоду. Більшість із них спирається на виокремлення певних ознак державного органу, до яких загалом відносять такі: 1) він є одночасно складовою і організаційно-уособленою та самостійною частиною державного механізму; 2) наявність державно-владних повноважень, визначених відповідним нормативним актом про цей орган; 3) можливість застосування притаманних

виду організаційно-правових форм та методів діяльності; 4) здійснення завдань і функцій у встановленому державою порядку відповідно до засад державної політики [3, 37].

І.В. Ковбас вважає, що кожен орган публічної адміністрації виконує властиві лише йому функції, але водночас і взаємодіє з іншими органами державної влади, що забезпечує ефективне функціонування держави. Кожний орган публічної адміністрації виконує згідно покладених на нього завданнями певну частку функцій держави [4, с. 71]. Необхідно зазначити, що кожен орган – суб'єкт управління наділений певними конкретними завданнями, у яких розкривається конкретна мета діяльності даного органу. Крім цього, для здійснення мети діяльності, тобто завдань, на суб'єкт управління покладаються певні функції. Саме функції передбачають сферу діяльності певного органу й окреслюють те коло процесуальних дій, справ, роботи, яку необхідно зробити для виконання покладених на нього завдань. При цьому слушно зазначає В. С. Проніна, що функція органу вказує, що ж саме повинен робити даний орган управління [6, с. 58]. Термін «компетенція» походить від латинського «competentia» – сукупність (ведення, здатність, приналежність до права) – сукупність предметів відання, функцій, повноважень, прав та обов'язків органу виконавчої влади, посадової особи [5, с. 210]. У даному випадку розуміння компетенції зводиться до переліку складових елементів цього поняття. Загалом поняття компетенції слід розуміти як сферу діяльності певного органу (що саме повинен робити даний орган) та необхідні для цього повноваження.

Стаття 15 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» зазначає, що суб'єктами надання безоплатної вторинної правової допомоги в Україні є: центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги; адвокати, включені до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу. Центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги забезпечують надання всіх видів правових послуг, передбачених частиною другою статті 13 Закону України «Про безоплатну правову допомогу». Повноваження та порядок діяльності центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги встановлюються Положенням про центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги, що затверджується Міністерством юстиції України [1].

Відповідно до Положення про центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги від 02.07.2012: Центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги (далі – центри) утворюються, реорганізуються та ліквідовуються Міністерством юстиції України за пропозицією Координаційного центру з надання правової допомоги (далі – Координаційний центр) з урахуванням потреб відповідної адміністративно-територіальної одиниці та забезпечення доступу осіб до безоплатної правової допомоги і є його територіальними відділеннями. Місцеві центри відповідно до покладених на них завдань: здійснюють особистий прийом та облік осіб, які звертаються до місцевого центру для отримання безоплатної первинної правової допомоги та безоплатної вторинної правової допомоги, роз'яснюють положення законодавства у сфері безоплатної правової допомоги та порядок отримання

такої допомоги; розглядають звернення осіб про надання безоплатної первинної правової допомоги протягом десяти днів з дня надходження зазначеного звернення; надають правову інформацію, консультації і роз'яснення з правових питань; забезпечують складення заяв, скарг та інших документів правового характеру; забезпечують роботу бюро правової допомоги; забезпечують роботу мобільних консультаційних пунктів; забезпечують відвідування осіб, зокрема одиноких, похилого віку, з обмеженими фізичними можливостями, за місцем їх перебування з метою надання зазначеним особам безоплатної правової допомоги; забезпечують розвиток мережі дистанційних пунктів доступу до безоплатної правової допомоги та їх функціонування на постійній основі. Для виконання покладених на центри завдань центри мають право виступати реципієнтом проектів та програм міжнародної технічної допомоги, виконавцем регіональних та місцевих програм [2].

Підводячи підсумок, потрібно зазначити, що кожен державний орган має свій правовий статус, що в основному залежить від його функцій та завдань. Так і Центри з надання БВПД мають свої завдання та функції, що визначають їхній статус як державних органів. Державні чи недержавні органи створено з певною метою діяльності. Саме в завданнях останніх і відображається ця мета. Проте без функцій, завдяки яким реалізуються поставлені перед органом завдання, мета залишається лише на папері. Тому для виконання функцій кожний орган наділяється тими правами та обов'язками, які можна окреслити поняттям повноваження. У свою чергу сукупність перерахованих структурних елементів складає собою поняття компетенції.

Список використаних джерел

1. Закон України Про безоплатну правову допомогу// Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 51, ст. 577.
2. Наказ Міністерства юстиції «Про затвердження Положення про центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги»// Наказ Міністерства юстиції України; Положення від 02.07.2012 № 967/5
3. Венгеров А. Б. Теория государства и права : учеб. [для студ. юрид. вузов] / А. Б. Венгеров. – 3-е изд. – М. : Юриспруденция, 2000. – 528 с
4. І. В. Ковбас, Т. Друцул. Завдання та функції, як необхідні складові адміністративно-правового статусу органів публічної адміністрації/ І. Ковбас, Т. Друцул // Фаховий збірник наукових статей «Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України». – 2012. - №XXIX. - С. 71
5. Популярна юридична енциклопедія / кол. авт. : В. К. Гіжевський, В. В. Гловченко, В. С. Ковальський (кер) та ін.– К.; Юрінком Інтер, 2002. – 528 с.
6. Пронина В. С. Конституционный статус органов межотраслевого управления / В. С. Пронина. – М. : Юрид. лит., 1981. – 158 с.

Лукіян Д. А., студентка Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Науковий керівник:

Крайній П. І., асистент кафедри публічного права юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Функції прокурора: сучасний аналіз

Правоохоронна діяльність є видом державної діяльності, яка має на меті охорону права спеціальними уповноваженими органами шляхом застосування юридичних заходів впливу в суворій відповідності з законом і при неухильному дотриманні встановленого ним порядку. Правова охорона здійснюється свій вплив через правоохоронні органи, ними є: суд; органи прокуратури; органи внутрішніх справ; органи служби безпеки; антикорупційні органи та деякі інші. Одним із найважливіших органів є саме прокуратора – орган державної влади, на який покладено обов'язок здійснення нагляду за додержанням та правильним застосуванням законів. Прокурор є головним законним представником обвинувачення, тобто, можна стверджувати, що він є центральною фігурою органів прокуратури. Наше суспільство досить динамічно розвивається, тому варто проаналізувати чи є актуальним прокурор сьогодні і які функції покладаються на нього.

Для того, аби правильно аналізувати ту чи іншу річ, потрібно вдатися до історії поняття, яке підлягає дослідженню. Як стверджує Воронов М.П., становлення органів прокуратури почало формуватися ще у X ст. Ще княгиня Ольга, встановивши норми і пункти збору данини, посилила функції нагляду. Вона також прийняла закон, який оберігав життя княжих дружинників. Статути князів Володимира Великого та Ярослава Мудрого внесли важливі нововведення у фінансове, сімейне та кримінальне право. Боротьба з прибічниками старих традицій, що не хотіли підкорятися новим звичаям, суворе покарання їх стали суттю наглядових повноважень великого князя [1, с. 90]. Надалі, прокуратура розвивалася на території України в різних державах, зокрема в Австро-Угорщині, на теренах Річ Посполитої, а також в Російській імперії. На українських землях, що входили до складу Російської імперії, інститут прокуратури отримав своє нормативно-правове закріплення за часів правління Петра I. 12 січня 1722 р. Петром I було прийнято указ, в якому зазначалося: «Бути при Сенаті генерал-прокурору і обер-прокурору, а також у всякій колегії по прокурору, які повинні будуть рапортувати генерал-прокурору». Створена прокуратура являла собою модель спеціального контролюючого державного органу «государевого ока» – прокуратури, яка повинна була наглядати за центральними та місцевими державними органами [4, с. 24].

Щодо радянського періоду, то як стверджував Юсупов В.А., важливою рисою прокуратури радянського періоду, яка акумулювала всі напрямки її діяльності,

був обов'язок прокурорів вживати заходи до виявлення і своєчасного усунення будь-яких порушень закону, незалежно від того, хто його порушив, до відновлення порушених прав і притягнення винних до встановленої законом відповідальності. Іншим завданням прокуратури радянського періоду було захищати права і законні інтереси громадян [6, с. 816]. На прокурора, в наш час, покладається неабияка кількість функцій, тому варто зрозуміти, що ж собою являє поняття «функція». На думку Ковбаса І. В. та Друцула Т. І., функції органів влади різноманітні, порядок їх виникнення та зміни залежить від послідовності завдань, котрі постають перед суспільством в ході його еволюції та цілей, які воно переслідує [3, с. 68-69.]. Тобто, можна стверджувати, що функції того чи іншого органу формуються під впливом розвитку суспільства. Функції – це основні напрямки діяльності. На сьогоднішній день, органи прокуратури займають особливе місце в системі державної влади України. Специфічне положення прокуратури в державному устрої дозволяє врівноважувати діяльність гілок влади і забезпечувати їх оптимальне функціонування [5, с. 17-18].

Основні напрямки діяльності прокуратури здійснюються через прокурорів, які також наділені певними функціями. Відповідно до Закону України «Про прокуратуру» основними функціями прокурора, у здійсненні своєї діяльності є такі: 1) Підтримання державного обвинувачення в суді, тобто прокурор повинен підтримувати державне обвинувачення у судовому процесі. 2) Представництво інтересів громадянина або держави в суді-полягає у здійсненні процесуальних та інших дій, спрямованих на захист інтересів громадянина або держави, у випадках та порядку, встановлених законом. 3) Особливості здійснення окремих форм представництва інтересів громадянина або держави в суді 4) Нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство, тобто прокурор здійснює нагляд за додержанням законів органами, що проводять розшукову діяльність, дізнання і т. д. 5) Нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян [2].

Таким чином, на нашу думку, органи прокуратори, а також прокурори здійснюють важливі функції пов'язані із правовим регулюванням суспільних відносин сьогодення. Прокурор є важливою фігурою у діяльності цих органів, адже саме основні напрямки діяльності прокуратури здійснюються через уповноважених на це осіб – прокурорів.

Список використаних джерел

1. Воронов М.П. Історія становлення та розвитку прокуратури в Україні // Сучасні питання економіки і права, 2013 р. (с. 90-97).
2. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII : станом на 1 січ. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>
3. ІВ Ковбас, ТІ Друцул Завдання та функції, як необхідні складові адміністративно-правового статусу органів публічної адміністрації - Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України, 2012.

4. Мавдрик М.Я. Становлення та розвиток прокуратури України як інституту захисту прав і свобод людини і громадянина // ISSN 1999-5717. Вісник ХНУВС. 2012. № 3 (58), (с. 22-35).

5. Прокурорський надзор : курс лекцій и практикум / [Ю. Е. Винокуров, К. Ю. Винокуров, А. Б. Карлин, Ф. М. Кобзарев и др.] М.: Изд-во «ЭКЗАМЕН», 2003. - 542 с.

6. Юсупов В. А. Становлення та розвиток органів прокуратури до здобуття незалежності України / В. А. Юсупов // Форум права. - 2012. - № 2. - С. 813-818.

Онофрейчук О. С., студентка юридичного факультету ЧНУ ім. Ю. Федьковича

Науковий керівник:

Ковбас І. В., д. ю. н., доцент кафедри публічного права юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Правовий статус працівників ДБР

Від правосуддя неможливо сховатися. Кожна особа, яка вчинила щось протизаконне, повинна понести своє покарання. "Нехай здійсниться правосуддя, щоб не загинув світ" – такий девіз правоохоронного органу в Україні, який розслідує кримінальні провадження, в яких фігурують правоохоронці, судді і найвищі службовці. Тож пропонуємо розглянути Державне бюро розслідувань, та більш детально дослідити правовий статус його працівників.

Почнемо дослідження вже у сучасний період та проаналізуємо думки науковців щодо вже створеного правоохоронного органу – Державного бюро розслідувань. Як вважає Тимошенко В., необхідно акцентувати увагу саме на працівниках даного органу та характеризувати їх правовий статус: "Що ж стосується функцій суб'єктів кадрового забезпечення діяльності Бюро, то ними, як елементом правового статусу цих суб'єктів, є об'єктивно необхідні, обов'язкові нормативні напрями діяльності таких суб'єктів з приводу здійснення кадрової забезпечувальної діяльності, що виражають сутність і соціальне призначення цих суб'єктів, зумовлені метою, завданнями механізму кадрового забезпечення діяльності ДБР та актуальними чи прогнозованими кадровими потребами відповідного правоохоронного органу. Саме тому суб'єкти кадрового забезпечення діяльності Бюро виконують різні управлінські функції, зокрема: 1) кадрового обліку та прогнозування потреби ДБР у кадрах; 2) кадрового планування; 3) організації ефективного здійснення кадрових процесів у ДБР; 4) нормативно-правового регулювання кадрового забезпечення; 5) координації в кадровій роботі; 6) контролю за кадровими процесами та за службовою дисципліною в ДБР; 7) правозастосовування у сфері кадрового забезпечення і т. д." [1, с. 159-160]. А.Максимович погоджується з даним рішенням проте обирає шлях дослідження статусу Дисциплінарної комісії Державного бюро розслідувань: "Підсумовуючи вищезазначене, пропонуємо під адміністративно-правовим статусом Дисциплінарної комісії ДБР розуміти правове положення осіб

у складі Дисциплінарної комісії ДБР, що визначається за допомогою закріплення у чинному адміністративному законодавстві мети її утворення та організації діяльності, завдань, функцій, компетенції та відповідальності, що дозволяє їй бути повноцінним учасником адміністративно-правових, у тому числі і службових відносин.“ [2, с. 89]. Проте не можна забувати і про критичні думки. Деякі науковці вбачають певні неточності та помилки в законодавчому регулюванні можливостей Державного бюро розслідувань. Аркуша Л. у своїй роботі наголошує: “Крім того слід зазначити, що на теперішній час у Державного бюро розслідувань відсутні оперативно-технічні можливості здійснення окремих оперативних та оперативно-технічних заходів (як і у Національного антикорупційного бюро України), якими володіють тільки оперативно-технічні підрозділи СБ України. Означені доводи дають можливість стверджувати, що оперативні підрозділи ДБР не зможуть повноцінно здійснювати свою діяльність без визначення особливостей взаємовідносин та налагодження взаємодії з існуючими оперативними підрозділами інших правоохоронних органів, з урахуванням специфіки їх завдань та особливостей функціонування. При цьому, враховуючи контингент фігурантів, на наш погляд, подібна взаємодія негативно впливатиме на хід та результативність окремих розслідувань, а також діяльності Державного бюро розслідувань в цілому.“ [3, с. 341]. Ковбас І. та Друцун Т. погоджуються з даною думкою та додають: “В умовах сучасного державотворення необхідно вносити зміни до чинного законодавства України, норми якого закріплюють адміністративно-правовий статус органів виконавчої влади шляхом закріплення за кожним органом публічної адміністрації конкретних завдань та функцій, що відповідають потребам суспільства на даному етапі розвитку.“ [4, с. 75]. Тому ми розуміємо що не можна закривати очі на даного виду похибки і у максимально короткі терміни їх вирішувати.

У висновку хочемо зазначити, що Державне бюро розслідувань є доволі новітнім органом у владних структурах України. Незважаючи на численні дослідження науковців та їхні рекомендації, структура та функціонування ДБР ще не є чітко сформованим. Хоч під час його створення було проведено неймовірно велику кількість переробок та змін, на законодавчому рівні, діяльність даного органу ще є недосконалою та потребує низку реформ. В даному дослідженні ми проаналізували лише деякі наукові думки та ідеї щодо розвитку Державного бюро розслідувань та можливі зміни у правовому статусі працівників різних структурних органів, проте сподіваємося що на шляху євроінтеграцій нашої країни, це торкнеться і розвитку внутрішньо-державних владних структур.

Список використаних джерел

1. Тимошенко В.О. Характеристика правового статусу суб'єкта кадрового забезпечення діяльності Державного бюро розслідувань//Науковий вісник публічного та приватного права. - 2020. – С. 159-160.
2. Максимович А.М. Особливості адміністративно-правового статусу Дисциплінарної комісії Державного бюро розслідувань//Juris Europens is Scientia. - 2021.- С. 89.
3. Аркуша Л.І. Державне бюро розслідувань як суб'єкт оперативно-розшукової діяльності//Державне бюро розслідувань: на шляху розбудови. - 2018. – С. 341.

4. Ковбас І.В., Друцул Т.І. Завдання та функції, як необхідні складові адміністративно-правового статусу органів публічної адміністрації//Збірник наукових статей. - 2012. – С. 75.

Оленич І.В., студентка Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Науковий керівник:

Крайній П. І., асистент кафедри публічного права юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Генезис становлення інституту екстрадиції

Із ростом проблеми злочинності в світі виникає потреба в удосконаленні регулювання відносин з протидії суспільній небезпеці. Так як таку проблему не спиняють навіть кордони, держави змушені об'єднувати свої сили, що проявляється в укладенні двосторонніх та багатосторонніх міжнародно-правових угод. Одним із результатів такого співробітництва є інститут екстрадиції.

Поняття екстрадиції слід розуміти як процес, який ґрунтується на міжнародних договорах, загальновизнаних принципах міжнародного права, нормах внутрішнього законодавства і пов'язаний з наданням державами правової допомоги, що полягає у передачі підозрюваного, обвинуваченого або засудженого державою, на території якої він перебуває, державі, на території якої він вчинив злочин або громадянином, якої він є або державі, що потерпіла від злочину, для притягнення його до кримінальної відповідальності або виконання винесеного вироку суду [1, с. 14].

У літературі висловлюється думка, що історично інститут екстрадиції – це один із найдревніших інститутів права. Зачатки розвитку даного інституту можна спостерігати ще в стародавні часи. Яскравим прикладом є договір єгипетського фараона Рамзеса II із царем хеттів Хеттушілем III, укладений у 1296 р. до н.е., який вважається одним із найдревніших правових джерел, що регламентують видачу. Цікавим є той факт, що вже в цьому договорі ми можемо спостерігати непряме закріплення положень про захист людини, а саме втікачів, від певних видів покарання [2, с. 350]. Відома практика застосування видачі й на Київській Русі. Йдеться про договори з Візантією князів Олега у 911 р. та Ігоря у 944 р. про видачу руських та греків. Широко застосовувалася норма Просторової Правди «Про людину», яка встановлювала відповідальність за шахрайство і наступну втечу в іншу країну та регулювала правила повернення таких осіб на батьківщину. Під час перебування українських земель під владою Російської імперії інститут екстрадиції був далеким від європейських традицій. Говорячи про Європу, то і там були свої труднощі з встановленням даного інституту. Перешкодою на шляху становлення інституту екстрадиції була церква, оскільки вона розширювала

право на притулок. Воно набуло особливого поширення в середньовіччя, коли утвердилася думка, що священні місця повинні вважатися такими, що оберігають від переслідування всіх осіб [3, с. 44]. Проте надалі почали впроваджуватися суттєві зміни в цій сфері і європейські держави продовжували її вдосконалення. Вагому роль у становленні екстрадиції відіграє Франція, де видача вже мала характер міжнародно-правової допомоги у боротьбі із злочинністю на рівні Конституції 1793 р. У Бельгії був вперше прийнятий Закон про екстрадицію у 1833 р. Пізніше у більшості країн з'явилися закони, які регулювали окремі питання згаданого інституту, наприклад у Швейцарії, США. Інші ж країни надавали перевагу підзаконним актам у вирішенні такого роду проблем. Варто зауважити, що екстрадиція на той період загалом стосувалася політичних злочинів. Усвідомивши необхідність протидії різного роду небезпечним наслідкам протиправної діяльності держави почали укладати міжнародні договори, які вже стосувалися загальнокримінальних діянь, що дійсно надало інституту екстрадиції нового забарвлення в контексті правової взаємодопомоги. В після воєнні роки метою екстрадиції стало покарання осіб, які брали участь в стратах. Таким чином переслідуванню підпали особи, які вчинили злочини геноциду, тобто злочини проти миру та безпеки людства, що знайшло свій прояв у Резолюції від 13.02.1946 р. «Про видачу і покарання військових злочинців».

Так як Україна довгий час входила до складу Радянського союзу, то варто відмітити особливість, яка притаманна його діяльності в контексті інституту екстрадиції, а саме те, що Союз є учасником багатьох багатосторонніх угод, які опосередковано торкаються цієї процедури, проте не було двосторонніх угод, які стосуються саме екстрадиції. Крок за кроком екстрадиція почала набувати дедалі більшого поширення, особливо в ХХ ст. було прийнято значну кількість договорів, які стосувалися видачі. Незалежна Україна не є винятком. Крім того даний період відрізняється також гуманізацією інституту екстрадиції, що має своє продовження і в ХХІ ст. Визначальними засадами стало дотримання та захист прав людини при здійсненні такої процедури. Зокрема велика увага почала приділятися принципу презумпції невинуватості. Також вагоме значення відіграє Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, адже наразі ЄСПЛ посилається на її статі, зокрема коли йдеться про те, чи загрожує черезмірна небезпека для засудженого у державі, до якої його видають. Якщо особі загрожує смертна кара в такій державі, то така видача вважається умисним позбавленням життя, що порушує положення цієї Конвенції. Теж саме стосується і нелюдського поводження або такого, що принижує людську гідність.

На сучасному етапі становлення інституту екстрадиції Україна уклала численні договори з цього приводу, незважаючи на те, що згідно ч. 2, ст. 25 Конституції України громадянин України не може бути вигнаний за межі України або виданий іншій державі [4].

В процесі становлення інституту екстрадиції виникає суперечливість, до якої галузі права він відноситься: кримінальної, як прийнято вважати, чи адміністративної. Єдиної думки вчених з цього приводу немає, хоча більшість схиляється саме до того, що даний інститут належить до кримінально-правової сфери, адже при видачі особи потрібно додержуватися вимог Кримінального

процесуального кодексу. Але досліджуючи процедуру проведення екстрадиції, можна виокремити ряд адміністративно-правових аспектів. Наприклад, у зв'язку з неякісним оформленням запитів про видачу особи, несвоєчасним направленням запитів до закордонного компетентного органу відбувається затягування процесу здійснення екстрадиції, що тягне за собою адміністративно-правові наслідки. Крім того, на стадії тимчасового арешту до затриманої особи можна виокремити свої недоліки, які пов'язані із терміном застосування тимчасового арешту. До прикладу, особа може перебувати під екстрадиційним арештом протягом 12 місяців, проте згодом відповідні державні органи, можуть прийти до висновку про відмову у видачі особи. Такі події негативно відображаються на психічному стані особи і тягнуть за собою звернення в судовому порядку потерпілої особи на дії чи бездіяльність органів державної влади [5, с. 51].

Отже, враховуючи історичний досвід та сучасний стан розвитку інституту екстрадиції є надія на його подальше вдосконалення в рамках національного та міжнародного законодавства аби поліпшити якість та ефективність проведення даної процедури, що суттєво би покращило становище тих осіб, які підпали під відповідне обвинувачення, а також полегшило задачу компетентним органам здійснювати повноваження в даних правовідносинах за рахунок усунення бюрократичної плутанини. Також згаданий інститут вимагає від органів великої уваги та прискіпливості, бо лише таким чином можна забезпечити не тільки принцип невідворотності покарання, але й дотримання прав та свобод осіб.

Список використаних джерел

1. Виноградова О.І. Видача (екстрадиція) осіб, які вчинили злочини. Адвокат. 1999. №1. С. 152.
2. Нестеренко С. С. Історичний розвиток інституту екстрадиції / С. С. Нестеренко // Актуальні проблеми держави і права. – О. : Юрид. л-ра, 2009. – Вип. 48. – С. 350-354.
3. Грищук Г. М. Кримінально-правова характеристика інституту видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення: дис. ... канд. юр. наук: 12.00.08. Луцьк: Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2017. 252 с.
4. Конституція України: Закон від 28.06.1996№254к/96-ВР
5. Ковбас І.В. Йолохова О.А. Адміністративні та кримінально-правові аспекти екстрадиції: проблеми, що виникають на стадіях її здійснення // Науковий вісник Херсонського державного університету. - 2018. – В. 3, т. 2, С. 49-52.

Парайко М. І., студент Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Науковий керівник:

Крайній П. І., асистент кафедри публічного права юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Концепція публічних послуг: зарубіжний досвід

В умовах становлення України як демократичної, правової європейської держави практично не можливо обійтися без прикладу та досвіду окремих країн, стосовно діяльності публічної адміністрації. Важливого значення набувають питання, що стосуються вивчення зарубіжного досвіду із діяльності по наданню публічних послуг. Особливої уваги заслуговують здобутки таких держав: США, Канади та, звичайно, досвід ЄС. У зарубіжних країнах процедура надання публічних послуг суспільству вдосконалюється шляхом реалізації новацій. Державні службовці постійно працюють над вдосконаленням послуг, які надаються громадянам, а розроблені ініціативи, базуються на пріоритетах удосконалення, що визначаються ними.

У працях відомих науковців зазначається, що починаючи з 90-х рр. ХХ ст. уряди багатьох країн світу дійшли висновку про необхідність покращення ефективності способу надання публічних послуг. Із 1995р. у Канаді було розпочато реформування, які були спрямовані на покращення роботи державних органів у цілому, враховувалися всі уподобання щодо кожної стадії надання послуги; тобто саме потреби громадян перетворювалися на організаційний принцип, стосовно якого визначався публічний інтерес і планувалася модель надання послуги [1, с. 87-88].

У Фінляндії оцінку публічних послуг здійснюють за такими критеріями, як процедури та структура органу, якість і задоволення споживача, економність та результативність. Стратегія якості публічних послуг містить рекомендації та принципи, які фінський публічний сектор використовує з метою надання ефективних публічних послуг. Проте удосконалення буде успішним лише за наявності взаємодії між публічними органами та громадянами.

У муніципалітетах Німеччини створюються «універсами послуг» або «установи для громадян». Проте абсолютна більшість послуг у цих країнах надаються на муніципальному рівні, а міністерства розглядають політичні питання і не вирішують індивідуальних адміністративних справ. Дані установи надають всю інформацію про адміністративні послуги, подання заяви на отримання будь-якої послуги, що надається муніципалітетом, або отримання відповідні довідки.

У Латвії державні агентства мають статус «незалежних державних інституцій», основними функціями яких є надання послуг від імені держави. Споживачами таких послуг можуть бути не тільки фізичні особи й організації, а й

державні інституції. Право на надання послуг делегується міністром, який укладає управлінський контракт з керівником відповідного агентства.

На думку Ковбаса І.В., для покращення якості публічних послуг у рамках Європейського Союзу потрібно розробити союзні та локальні стандарти їх якості, запровадити елемент змагання між окремими країнами. Власне це надасть можливість для подання громадянами скарг і пропозицій для покращення якості. Ефективність публічних послуг в ЄС також досягається завдяки чітко розробленим стандартам певних функціональних груп послуг, які поділені на послуги для громадян і для бізнесу [1, с. 88].

Гонцяж Я. і Гнидкж Н. стверджують, що для іноземного досвіду стягнення плати за інформаційні послуги, поширений такий підхід: інформація надається безкоштовно, якщо пошук та її обробка не вимагають зусиль, а якщо вимагають значних затрат робочого часу, то за таку діяльність може братися палата. У деяких країнах для стягнення плати за інформацію використовуються додаткові критерії, наприклад у США перші сто сторінок ксерокопій безкоштовні, а за більшу кількість копій може стягуватися плата [3, с. 97-99].

Ковбас І.В. стверджує, що на основі аналізу зарубіжного досвіду, процедура надання публічних послуг органами державної влади та органів місцевого самоврядування влади, повинна чітко фіксуватись на законодавчому рівні, у вигляді реалізації компетенції певного органу або посадової особи, наділених публічно-владними повноваженнями та у відповідності до єдиних державних соціальних стандартів [1, с. 91].

На думку Пухтецької А.А., встановлення демократичних стандартів діяльності органів публічної адміністрації є однією з передумов розвитку в Україні правової держави, закріплення верховенства права, громадянського суспільства, забезпечення реалізації законних інтересів громадян. Стандарти належної адміністрації розробляються для досягнення необхідного рівня виконання принципів належного управління [2, с. 37-39].

Щодо системи фінансового вирівнювання в Україні, то вона повинна складалася з двох рівнів – центрального та регіонального. На центральному рівні фонд фінансового вирівнювання повинен формувати податки і включати їх до складу державного бюджету України. На регіональному рівні варто утворити трансфертні фонди для забезпечення стандартів якості життя в межах всієї країни, які б формувалися за рахунок внесків територіальних громад і функціонували на засадах самофінансування.

Отже, на основі сказаного вище, ми прийшли до висновку, що враховуючи зарубіжний досвід процедури надання публічних послуг публічною адміністрацією громадянам та оцінки якості надання даних послуг, необхідно зазначити, що світова практика бере за основу оцінку якості думки безпосередньо споживача. Така процедура надання публічних послуг має багато позитивів. В першу чергу, це зручність для громадян та економія їх часу і здоров'я, оскільки людина в одному місці одразу ж може вирішити декілька своїх проблем, тоді як у більшості установ існують дні й години прийому. Це надасть можливість уникнення контакту з посадовими особами, які приймають рішення, а отже,

унікнення корупції та забезпечення нормальних умови для плідної роботи службовців – без відволікання на спілкування з громадянами.

Список використаних джерел

1. Ковбас І. В. Зарубіжний досвід щодо діяльності із надання публічних послуг та їх впровадження в Україні / І. В. Ковбас // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. - 2013. - Вип. 31. - С. 85-95.
2. Пухтецька А.А. Європейський адміністративний простір і принцип верховенства права: Монографія / Відповідний ред. В.Б. Авер'янов. – К.: Юридична думка, 2010. – 140с.
3. Гонцяж Я., Гнидкж Н. Свобода інформації та виконавча гілка влади. Правові норми. Інституції. Процедури. – К.: Міленіум, 2002. – 240 с.

Рейнашій Н. Ф., студентка 5 курсу юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Науковий керівник:

Крайній П. І., асистент кафедри публічного права юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Нотаріат в механізмі захисту прав людини

Найважливішим елементом системи забезпечення прав і свобод людини та громадянина, а також їх законних інтересів є органи та суб'єкти, які від імені держави виконують покладені на них функції чим і забезпечують її діяльність. Нотаріат в Україні, відповідно до статті 1 Закону України «Про нотаріат» - це система органів та посадових осіб, на які покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені цим законом, з метою надання їм юридичної вірогідності [2, с.408]. Інститут нотаріату становить собою необхідну складову частину правової системи будь-якої держави, одиничною складовою якого є нотаріус – особа, на яку безпосередньо покладено тягар виконання функцій держави.

Відповідно до ст. 3 Конституції України права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Тобто, реальність прав і свобод громадян повинна бути забезпечена системою гарантій. Створення гарантій – це обов'язок держави щодо особи і суспільства в цілому [3, с. 99]. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1, с. 141].

Проаналізувавши дану статтю в аспекті інституту нотаріату, можна зазначити, що нотаріус також є одним із реалізаторів та осіб, що забезпечує дотримання вищезазначеної статті Конституції України. На жаль, не дивлячись на те, що нотаріус є достатньо важливим елементом всієї правозахисної діяльності держави, положення щодо його діяльності належно не відображені в

Конституції України, але тим не менш, в своїй діяльності нотаріус безпосередньо керується останньою. На підтвердження даного факту слід відіслатись до Закону України «Про нотаріат». В статті 5 даного Закону прямим текстом зазначено один з найважливіших, як на мене, обов'язків нотаріуса: сприяти фізичним та юридичним особам у здійсненні їх прав та захисті законних інтересів, роз'яснювати права і обов'язки, попереджати про наслідки вчинюваних нотаріальних дій для того, щоб юридична необізнаність не могла бути використана їм на шкоду [2, с. 408]. Тобто, в загальному можна сказати, що однією з цілей нотаріальної діяльності безпосередньо виступає захист прав і законних інтересів громадян та юридичних осіб шляхом здійснення нотаріусами передбачених законодавчими актами нотаріальних дій від імені держави.

За допомогою інституту нотаріату, в особі нотаріуса, держава вживає так звані превентивні заходи, що забезпечують юридичну безпеку в суспільстві, що, у свою чергу, є одним із головних її завдань [4, с. 3]. Превентивна функція нотаріату полягає в запобіганні суперечок між сторонами цивільних правовідносин, захищаючи права осіб від можливих порушень у майбутньому, утверджуючи між ними стабільні й передбачувані стосунки шляхом: вчинення нотаріальних дій; відмови від їх вчинення; роз'яснення сторонам наслідків вчинених дій [5, с. 45].

За своєю функціональною природою діяльність нотаріусів найбільш близька до діяльності суду, оскільки здійснюється в інтересах громадян та юридичних осіб і має на меті «врегулювання цивільних правовідносин» [6, с. 59]. Тобто, нотаріус є профілактичним засобом проти правосуддя та виступає таким собі Робін Гудом у сфері захисту прав фізичних та юридичних осіб, оскільки надає незалежну і неупереджену юридичну допомогу, керуючись при цьому основоположними принципами: рівності, законності і справедливості. Слід наголосити, що нотаріус не може вказувати прямим текстом, що робити, а що не робити людині, що звернулася до нього. Його функції як захисника проявляються в іншому. Пройдемо етапи взаємодії нотаріуса з особами, що звернулися до нього. Перш за все це консультація. Нотаріус в моменті спілкування вказує на те, що є законним та таким, що в повній мірі задовольнить права та інтереси особи, що до нього звернулася, а також роз'яснює всі аспекти нотаріальної дії, тобто її прямі наслідки.

Надалі нотаріус виконує свої функції захисника при вчиненні нотаріальних дій безпосередньо. Слід наголосити, що нотаріус завжди вчиняє безспірні нотаріальні дії. Тобто, якщо нотаріус прийняв юридично значуще рішення, яке може мати вияв у формі посвідчувального напису, видачі свідоцтва чи проведенні реєстрації права власності, та інші, воно вже в апріорі не порушує права та інтереси людини. Чому я так вважаю?

Вчиняючи нотаріальну дію, нотаріус тим самим підтверджує її законність і достовірність. Якщо нотаріальна дія, за вчиненням якої звернулися заінтересовані особи чи особа, не відповідає закону, нотаріус відмовить у її вчиненні, запобігши, в такий спосіб, порушенню прав людини і можливим негативним наслідкам для неї. До прикладу, елементарний договір купівлі-продажу. Перед його посвідченням нотаріус встановлює особи сторін, що до нього звернулися, а також перевіряє їх дієздатність, належність та достовірність

поданих документів. Якщо нотаріус бачить, що одна з осіб не в повній мірі розуміє те, що вона робить або діє під впливом насильства, то він відмовляє у вчиненні такої дії, керуючись ст. 49 Закону України «Про нотаріат», що регламентує причини та порядок відмови у вчиненні нотаріальних дій. Тому, на даному прикладі можна побачити, що участь нотаріуса дозволяє забезпечити кожному зі сторін угоди правовим захистом уже на стадії оформлення права і договору [7, с. 83].

Отже, в підсумку слід вказати на слова Наталії Козаєвої про те, що нотаріат є інститутом демократичної держави, що стоїть на сторожі закону і захисту прав громадян. [8, с. 8]. Всі дії, які вчиняє нотаріус, забезпечують захист і охорону важливих прав та інтересів як фізичних, так і юридичних осіб, які пов'язані з їхнім існуванням або ж діяльністю, і як наслідок гарантують подальшу реалізацію таких прав та законних інтересів. Тому, нотаріус це не тільки виконавець, це не тільки особа, яка вчиняє нотаріальні дії, це не тільки державний реєстратор, це більше: це захисник, це реалізатор законних прав та інтересів осіб, це консультант, це представник держави.

Список використаних джерел

1. Конституція України [Електронний ресурс] - Відомості Верховної Ради України (ВВР). - 1996, - № 30, - ст.141 - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Закон України "Про нотаріат" [Електронний ресурс] - Відомості Верховної Ради України (ВВР), - 2020, - № 47, - ст.408 - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12/conv#n530>
3. Ковбас І. В. Публічні послуги як засіб забезпечення державою людських прав. // Актуальні проблеми правового забезпечення конституційних прав і свобод людини та громадянина в Україні: теорія та практики. - 2018. - С. 98-102.
4. Чижмарь К. І. Інститут нотаріату в системі захисту прав і свобод людини і громадянина: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук / Чижмарь Катерина Іванівна - Київ, 2015. - 42 с.
5. Карнаух Тетяна Миколаївна. Нотаріат як інститут превентивного правосуддя в Україні / Карнаух Т. М. // Актуальні проблеми цивільного права та процесу : матеріали міжнар. наук. конф., присвяч. пам'яті Ю. С. Червоного, (Одеса, 16 груд. 2011 р.) / Нац. ун-т «Одеська юридична академія» ; [уклад. : Гонгало Р. Ф., Андронов І. В.]. - О. : Фенікс, 2011. - С. 42-46.
6. Гура І. В. Нотаріат як публічно-правовий інститут охорони та захисту прав громадян / І. В. Гура // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ . - 2011. - № 1(1). - С. 57-63.
7. Корнієнко П. С. Нотаріат як елемент системи правозахисної діяльності в Україні / П. С. Корнієнко // Судова апеляція. - 2018. - № 3. - С. 77-84.
8. Наталія Козаєва. Голови відділень НПУ про самоврядування та розвиток нотаріату / Козаєва Наталія. // 3. - 2020. - №38. - С. 8.

Середенко В. В., студентка юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Науковий керівник:

Ковбас І. В., д. ю. н., доцент кафедри публічного права юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Інститут адміністративних послуг у правоохоронній діяльності

Соціальне призначення держави полягає у її публічно-сервісній діяльності, тобто у наданні громадянам послуг широкого спектру, задля задоволення їхніх потреб. Сьогодні особливої уваги для дослідження заслуговує тема адміністративних послуг у сфері правоохоронної діяльності.

Адміністративні послуги у сфері правоохоронної діяльності – це публічно-владна діяльність правоохоронного органу держави, що передбачена законом, здійснюється за заявою фізичних або юридичних осіб. Адміністративні послуги становлять більшу частину всіх правоохоронних послуг в цілому. Вони надаються відповідно до адміністративних процедур. Враховуючи специфічні риси правоохоронної діяльності, варто зазначити, що від конкретного ухваленого рішення щодо надання (або відмови у наданні) цих послуг залежить безпека суспільства. Також до процедури надання цих послуг застосовують посилені вимоги контролю, а за їх порушення – підвищений рівень відповідальності. Можна визначити такі ознаки адміністративної послуги в сфері правоохоронної діяльності:

1. Адміністративна послуга безпосередньо пов'язана із виконанням правоохоронних функцій держави та має індивідуальний характер надання будь-якій фізичній чи юридичній особі, яка має на це право.

2. Надаються такі адміністративні послуги саме правоохоронними органами держави (оскільки вони виступають основними суб'єктами правоохоронної діяльності) за врегульованою законодавством (насамперед адміністративним) процедурою.

3. Адміністративна послуга створює організаційні умови для реалізації фізичними та юридичними особами прав, свобод і законних інтересів та/або виконання покладених на них законом обов'язків у правоохоронній сфері.

4. Результатом розгляду звернення приватної особи є адміністративний акт зовнішнього спрямування, який має індивідуальний характер [1, с. 14].

У своїй переважній більшості всі положення, що регулюють роботу правоохоронних органів стосовно надання адміністративних послуг містяться в Законі України «Про адміністративні послуги» та інших законодавчих та підзаконних нормативно-правових актах. Проте варто зазначити, що чинне законодавство містить чимало недоліків щодо регулювання цього питання. Постає гостра потреба в нормах, що повно визначатимуть коло суб'єктів надання такого різновиду послуг; необхідне й законодавче встановлення системного

переліку саме тих адміністративних послуг, які надаються правоохоронними органами тощо [2, с. 136]. Наприклад, вирішенням проблеми міг би бути закон, що конкретно стосується діяльності правоохоронних органів та надання ними адміністративних послуг. Як зазначають М. Коваль та І. Ковбас у своїй публікації, виокремлення відносин щодо надання адміністративних послуг може слугувати розмежуванню діяльності органів, наділених публічно-владними повноваженнями. З огляду на це цілком очевидно є практична потреба в дослідженні розглянутого питання [3, с. 73]. Чітке нормативне закріплення поняття адміністративної послуги в правоохоронній діяльності та її характерних особливостей дозволить краще відобразити її ж зміст. А недосконалість нормативних актів призводить до погіршення якості надання самих послуг та незадоволення ними громадянами. Так держава порушує ж свою ознаку – сприяння задоволенню інтересів усіх соціальних груп і прошарків населення, зміцнення на цій основі соціального благополуччя і єдності народу [4, с. 96].

На сьогодні лише декілька правоохоронних органів України уповноважені здійснювати надання адміністративних послуг. До них можна віднести такі органи та служби: Національну поліцію України, Державну міграційну службу України, Державну фіскальну службу України та Службу безпеки України [5, с. 131]. Так вищезазначені правоохоронні органи наділені повноваженнями видавати спеціальні дозволи на здійснення певних дій (наприклад, на зайняття окремими видами підприємницької діяльності); ліцензії певних видів господарської діяльності (охоронної діяльності; діяльності, пов'язаної з виробництвом, торгівлею піротехнічними засобами, тощо); державна реєстрація з веденням реєстрів; підтвердження (посвідчення) певного юридичного статусу та/або факту(оформлення та видача тимчасового посвідчення громадянина України тощо). Наприклад, підрозділи Національної поліції видають дозволи на придбання і перевезення вогнепальної зброї, боєприпасів, інших предметів, на які поширюється дозвільна система. Підрозділи ДМС видають довідки про реєстрацію особи громадянином. Територіальні органи ДФС можуть надавати дозволи на відкриття та експлуатацію митного складу. А СБУ уповноважена видавати ліцензії на провадження господарської діяльності, пов'язаної з розробленням, виготовленням, постачанням спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку та інших технічних засобів негласного отримання інформації. Усю необхідну інформацію про отримання адміністративної послуги в сфері правоохоронної діяльності можна знайти безпосередньо на веб-порталах відповідних органів.

Отож, законодавством України встановлено, що адміністративні послуги можуть також надаватися й у сфері правоохоронної діяльності. Таким чином правоохоронні органи наділяються спеціальними повноваженнями, правами та обов'язками, аби задовольнити основних отримувачів таких послуг – громадян України. Але законодавча база, що регулює надання адміністративних послуг правоохоронними органами, станом на сьогодні є не зовсім досконалою і потребує внесення змін.

Список використаних джерел

1. Н. В. Головата. Адміністративні послуги у сфері правоохоронної діяльності України, Тернопіль, 2020, с. 14.
2. О. Г. Циганов Адміністративні послуги у сфері правоохоронної діяльності України, Київ, 2018, с. 136.
3. М. В. Коваль, І. В. Ковбас. Поняття адміністративних послуг як форми адміністративної (публічно-владної) діяльності // Правничий вісник університету «Крок», 2007, с. 73.
4. І. Ковбас, С. Боднар. «Адміністративні послуги: поняття та порядок їх надання органами публічної адміністрації» // Visegrad Journal on Human Rights, 2016. С. 96
5. О. Циганов «Адміністративно-правовий статус суб'єктів надання адміністративних послуг у сфері правоохорони» // Підприємництво і господарське право, секція адміністративного права, 2017, с. 130-133.

Смолій С. М., студентка юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Науковий керівник:

Ковбас І. В., д. ю. н., доцент кафедри публічного права юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Нотаріат в період пандемії: зарубіжний досвід

Інститут нотаріату традиційно виступає регулятором цивільних правовідносин, забезпечуючи їх законність, стабільність і надійність, тому участь нотаріуса завжди необхідна при нормальному функціонуванні цивільних правовідносин [1]. Однак навіть у разі його обмеження потреба в нотаріальних послугах залишається. Хоча цивільні правовідносини, уповільнюють свої темпи у зв'язку з введенням карантинного режиму, але фізичні та юридичні особи, укладають угоди і вчиняють юридично значимі дії, багато з яких вимагають нотаріального підтвердження [2]. На теренах кожної держави потрібне швидке реагування та негайне прийняття відповідних заходів, які дозволили б забезпечити безпеку громадян і в той же час мінімізувати негативні наслідки пандемії COVID-19 і масштабної фінансової кризи, що охопила всі держави [4].

Крім того, нотаріус, виконуючи публічно-правову функцію від імені держави, забезпечує громадян кваліфікованою юридичною допомогою. Право на її отримання є фундаментальним і невідчужуваним конституційним правом людини, сам нотаріус має дотримувати правовий баланс між усіма конституційними гарантіями. Безперечно, у період пандемії, ускладнилась ситуація з професійною діяльністю нотаріуса [2]. У країнах Західної Європи питання про роботу нотаріусів в умовах боротьби з поширенням пандемії вирішено по-різному. Так, наприклад, в Австрії введені обмеження не торкнулися органів правосуддя. Оскільки інститут нотаріату віднесено до органів попереднього правосуддя, нотаріальні контори продовжують свою роботу в

звичайному режимі. Разом з тим було прийнято закон, який дозволив нотаріусам вчиняти більшість нотаріальних дій дистанційно. Однак дія цього закону збережеться тільки до кінця поточного року [2].

У Німеччині нотаріальні контори також працюють, оскільки було визнано, що нотаріальна діяльність, особливо в умовах нинішнього стану, має вирішальне значення для функціонування правової та економічної сфери життя. При цьому для скорочення кількості соціальних контактів нотаріуси надають консультації по телефону і здійснюють прийом громадян тільки за попереднім записом. Крім того, німецький законодавець вніс поправки в Закон про акціонерні товариства, згідно з якими посвідчення рішень загальних зборів тепер можна проводити за допомогою відео конференцій. У Франції, прийом клієнтів в нотаріальних конторах не ведеться, за винятком екстреної необхідності, а основний обсяг роботи здійснюється в дистанційному форматі [3].

В Казахстані нотаріуси продовжують вчинення нотаріальних дій в режимі чергових нотаріальних контор з дотриманням санітарно-епідеміологічних вимог. При цьому консультування громадян частково переведено в дистанційний формат – відвідування нотаріальної контори здійснюється за попереднім записом після попереднього обговорення всіх питань по телефону і напрямки необхідних документів в електронній формі.

Пандемія COVID-19 створила для світової спільноти нові виклики і стала каталізатором більш стрімкого переходу цивільного обороту в «цифрове» простір. На сьогоднішній день експерти не можуть однозначно прогнозувати, коли поширення інфекції знизиться і яким буде масштаб шкоди економікам держав [2].

Однак не викликає сумнівів, що негативні наслідки пандемії і обмежувального режиму, з якими вже зіткнулася більшість країн, безпрецедентні за своїм характером. Крім того, нинішня ситуація довела, що жодна, навіть найефективніша економіка, не застрахована від «чорних лебедів» - раптових подій, що мають суттєві наслідки, і щоб уникнути негативного результату необхідно зберегти нормальне функціонування цивільного обороту і працездатність інститутів, що відповідають за правовий захист. Це можливо зробити тільки за допомогою активного використання інформаційних технологій, переведення документів, реєстрів в цифру, забезпечення можливості здійснення ряду юридичних дій в віддаленому форматі [3]. Громадяни користуються безкоштовними онлайн-сервісами на порталі Федеральної нотаріальної палати, які допомагають отримати актуальну та достовірну правову інформацію. Завдяки електронній взаємодії нотаріату та державних реєстрів обслуговування громадян відбувається в форматі «одного вікна», що значно спрощує юрисдикційні процедури. Нотаріуси, використовуючи електронний цифровий підпис, переводять паперові документи в електронну форму із збереженням їх юридичної сили, і громадяни можуть миттєво передавати документи, навіть якщо одержувач перебуває в іншому місті [4].

XXI століття ознаменувалося новою якістю життя людини, що впливає з геополітичної ідеології сервісної діяльності держави. Проте навіть у розвинених країнах Західної Європи та США становлення цієї ідеології викликає певний опір

патріотично налаштованих членів суспільства, оскільки її домінування є загрозою для внутрішнього суверенітету держав. Сфера послуг стирає національні особливості та безперешкодно долає державні кордони разом з її носіями – транснаціональними компаніями [6, с. 86].

Список використаних джерел

1. Вітер І. Вплив глобалізації на європейські інтеграційні процеси. Антологія творчих досягнень. К.: ІСЕМВ НАН України, 2004. Вип. 1. С. 125-131.
2. Ковбас І. Правове регулювання організаційно-управлінських відносин при наданні публічно-владних послуг // Юридична Україна. – 2010. - № 8.
3. Орінда Е.Н. Міжнародно-правове співробітництво у боротьбі з розповсюдженням інфекційних захворювань. Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. 2016. № 8. С. 198-202.
4. Черный лебедь. Под знаком непредсказуемости. 2-е изд. доп. / Нассим Николас Талеб : Пер. с англ. Москва : КоЛибри, Азбука-Аттикус, 2012. 736 с.
5. Шишленко В.Г. Правове регулювання та організація діяльності нотаріату України / В.Г. Шишленко // Форум права. – 2010. – № 4. – С. 971-975.
6. Ковбас І.В. Зарубіжний досвід щодо діяльності із надання публічних послуг та їх впровадження в Україні // Фаховий збірник наукових статей «Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України». – 2013. - В.ХХХ. – С. 85-95.

Суслова Д. С., студентка юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Науковий керівник:

Юрійчук І. В., асистент кафедри публічного права юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Інститут адміністративних послуг в діяльності митних органів

Тенденції сьогодення щодо функціонування світового співтовариства ставлять перед Українською Державою ряд нових завдань, що потребують перегляду функції державних інституцій у механізмі задоволення економічних, духовних та соціальних потреб суспільства нашої держави. Основною функцією соціальної держави є надання публічних послуг. Важливим кроком, що сприяє наближенню влади до суспільства, є створення механізму надання публічних послуг, зокрема в галузі митної справи [3, с. 61]. Слушно зазначає І.Ковбас, що адміністративні послуги є законодавчо – врегульованою діяльністю органів публічної адміністрації, яка здійснюється ними на підставі звернення і в інтересах фізичної чи юридичної особи кінцевим результатом якої є видання адміністративного акту, що створює умови для виникнення прав та обов'язків у його користувача [2, с. 101]. Виділяють такі основні риси адміністративних послуг: вони є самостійним різновидом публічних послуг; визначаються як

діяльність уповноважених суб'єктів у межах реалізації владних повноважень; спрямовані на забезпечення реалізації прав, законних інтересів і виконання обов'язків фізичних та юридичних осіб; їх результатом є прийняття адміністративного акта (рішення або юридично значуща дія), яким задовольняється особа-заявник. Серед фахівців у галузі митного права існує полеміка стосовно визначення кола тих послуг, які надають чи можуть надавати митні органи, та зарахування їх до адміністративних. На думку І. Федотової, впровадження адміністративних послуг у митну діяльність є важливим етапом у розвитку митних органів нашої держави. Орієнтація на публічно-сервісні відносини в діяльності митних органів - шлях до забезпечення прав, свобод та законних інтересів громадян і суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності [3, с. 73].

Чинне митне законодавство вказує на те, що адміністративні послуги, що надаються митними органами можна розділити на наступні категорії: дозволи на відкриття та експлуатацію складу тимчасового зберігання, (їх видача, зупинення, переоформлення та анулювання); свідоцтва про допущення дорожнього транспортного засобу до перевезення товарів під митними печатками та пломбами (видача, продовження строку дії); дозволи на відкриття та експлуатацію митного складу (видача, переоформлення, зупинення дії дозволу); дозволи на відкриття та експлуатацію вільної митної зони комерційного або сервісного типу (видача, переоформлення, зупинення дії дозволу); свідоцтва про допущення контейнера до перевезення вантажів під митними печатками та пломбами за типом конструкції; сертифікати уповноваженого економічного оператора (видача, зупинення дії, анулювання); дозволи на відкриття та експлуатацію вантажного митного комплексу (видача, переоформлення, зупинення або анулювання) [1]. Важливим напрямом діяльності держави у даній сфері має бути затвердження переліку всіх можливих адміністративних послуг, що можуть надаватись митними органами на платній та безоплатній основі, оскільки це сприятиме запобіганню корупції. Зарубіжний досвід свідчить про те, що навіть економічно розвинені країни не наважуються зробити більшість адміністративних послуг у даній сфері безоплатними. Митним органам надається можливість стягувати збори або відшкодовувати свої витрати під час надання специфічних послуг, таких як надання звітів про проведені аналітичні та експертні дослідження або огляд і відбір зразків товарів з метою перевірки.

Надання митними органами платних адміністративних послуг сприятиме насамперед забезпеченню потреб їх отримувача, а не надавача. Це знаходить своє відображення в тих перевагах, які можуть отримувати замовники таких послуг (зокрема, уникнення помилок під час митного оформлення, надання послуг тимчасового зберігання під митним контролем). Незважаючи на те, що хоча більшість адміністративних послуг митних органів нашої держави, що визначені чинним законодавством надаються на безоплатній основі, отримувач цих послуг зустрічається на практиці з різними труднощами при їх одержанні. Це пов'язано з відсутністю достатньої обізнаності такої особи, щодо процесу подання необхідної інформації та процесу отримання тієї чи іншої адміністративної послуги, що надається митним органом. Яскравим прикладом такої ситуації є

неподання документів необхідних для одержання дозволу на відкриття та експлуатацію митного складу або невідповідність складських об'єктів вимогам порядку надання складським об'єктам статусу «митний склад». Невиконання цих двох умов тягне за собою відмову у наданні вказаної адміністративної послуги митним органом.

Отже, питання надання суб'єктами публічної адміністрації адміністративних послуг, зокрема митними органами є актуальним і потребує свого подальшого законодавчого закріплення та наукового обґрунтування. Вже сьогодні, можна констатувати, що важливим напрямом діяльності держави у сфері надання адміністративних послуг має бути затвердження переліку всіх можливих адміністративних послуг, що можуть надаватись митними органами на платній та безоплатній основі, що сприятиме запобіганню корупції. Крім того, потребує вирішення питання усунення правових колізій при наданні митними органами окремих категорій адміністративних послуг, що можливе у разі конкретно визначеного у законодавстві органу та його повноважень у даній сфері.

Список використаних джерел

1. Наказ ДФС від 13.01.2015 № 7 «Про тимчасовий перелік адміністративних послуг, що надаються ДФС України та її територіальними органами» [Електронний ресурс].- Режим доступу до ресурсу: kh.sfs.gov.ua/data/files/220811.odt
2. Ковбас І.В., Боднар С.Б. Адміністративні послуги: поняття та порядок їх надання органами публічної адміністрації // *Visegrad Journal on Human Rights* – 2016. – № 1. – С 96-102.
3. Федотова І. О. Митні органи як суб'єкти надання адміністративних послуг / І. О. Федотова // *Вісник Акад. мит. служби України. Серія: "Право"*. – 2008. – №1. – С. 68–73.

Хащєва Я. В., студентка юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Науковий керівник:

Юрійчук І. В., асистент кафедри публічного права юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Захист адвокатом прав людини в адміністративному судочинстві

Конституція України проголошує право особи та інших учасників правовідносин у глобальному розумінні на судовий захист прав і свобод, в тому числі право на оскарження до суду незаконних дій і рішень органів державної влади і місцевого самоврядування, а також їх посадових осіб. Для цього держава застосовує різноманітні засоби правового захисту суб'єктивних прав і свобод. Можливість особистого звернення до суду залежить від наявності в учасника судового процесу, що звертається, адміністративної процесуальної

правоздатності та дієздатності, які складають адміністративну процесуальну правосуб'єктність [1, с. 74].

Залежно від можливості особистого здійснення учасником адміністративно-процесуальних прав, виділяються:

а) права, реалізовані учасником самотійно;

б) права, реалізацію яких відповідно до закону учасник делегує іншим особам (наприклад, представникам) [2, с. 76].

Необхідно відмітити, що саме делегування реалізації своїх прав і є тим самим механізмом, який доволі часто (якщо не в переважній кількості випадків) дозволяє найбільш якісно забезпечити цей процес. Одним із головних інструментів громадянського суспільства є інститут адвокатури, гарантований ст. 59 Конституції України, у якій записано, що «...для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні діє адвокатура». Ряд аспектів правового становища адвокатів у адміністративному процесі вимагає більш глибокого та детального вивчення, адже суспільні відносини даної сфери постійно розвиваються, перетворюються та змінюються, разом із ними змінюється і законодавство, щоб забезпечити оптимальне врегулювання цих відносин. Не є винятком і законодавство про адвокатуру, яке також зазнає оновлень та вдосконалення з метою забезпечення відповідності цього інституту нагальним потребам суспільства. Зокрема, 5 липня 2012 р. було прийнято Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», який спрямовано на уточнення та покращення правового статусу адвоката.

На думку Єфіменко М. Ю., можна виділити основні завдання адвоката в адміністративному процесі: надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань, що виникають у результаті розгляду адміністративної справи; складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів адміністративно-правового характеру; захист прав, свобод і законних інтересів особи, яка притягається до адміністративної відповідальності під час розгляду справи про адміністративне правопорушення; представництво інтересів потерпілого під час розгляду справи про адміністративне правопорушення; представництво інтересів фізичних і юридичних осіб у судах під час здійснення адміністративного процесу. До головних функцій адвоката в адміністративному процесі відносимо представницьку і консультативну, які він виконує безпосередньо, а також превентивну, відновлювальну та охоронну функції, які є для адвоката супутніми [3, с. 347].

Деякі адміністративно-процесуальні права мають особливий характер, зокрема до них належать: право повністю або частково відмовитися від адміністративного позову, визнати адміністративний позов, змінити його, досягнути примирення, передати повноваження представника іншій особі (передоручення), оскаржити судові рішення [4].

Специфіка цих прав полягає у тому, що для того, аби адвокат міг їх реалізувати, його повноваження на вчинення кожної із зазначених дій мають бути прямо передбачені у дорученні чи іншому документі, що підтверджує адвокатські повноваження. Можна зауважити, що обов'язки адвоката в

адміністративному судочинстві можна розділити на дві загальні групи, а саме обов'язки перед клієнтом та обов'язки перед судом. Перші полягають у тому, що адвокат повинен діяти, перш за все, в інтересах клієнта, інформувати його про свою правову позицію у справі, повідомляти клієнта про можливі конфлікти та інші несприятливі для його клієнта моменти у справі. Щодо обов'язків адвоката перед судом, то вони полягають у тому, що, представляючи клієнта в адміністративному процесі, він зобов'язаний виходити не тільки з його інтересів, а й базуватися у своїй діяльності на принципах чесності та порядності, поваги до суду та інших учасників адміністративного процесу, сприяти неупередженості, повноті та об'єктивності судового розгляду адміністративної справи.

Отже, підсумовуючи вищевикладене, можемо констатувати, що адвокат виконує посередницько-представницьку роль з-між учасників адміністративного судочинства із власними завданнями, функціями та повноваженнями, що можуть доручатись йому самими учасниками. Саме за умови отримання такого доручення як правової підстави, він у деякій мірі, за згодою наймачів може допомагати формувати правову позицію у справі, обирати засоби та методи відстоювання прав, свобод і законних інтересів свого клієнта (клієнтів). Одним із найголовніших законодавчих принципів діяльності адвоката є безсумнівно заборона використовувати здобуті завдяки клієнту повноваження всупереч та на шкоду йому. Не відрізняючись своїм процесуальним становищем від процесуального становища представників, які не мають адвокатської професії та маючи обов'язки щодо виконання правил адвокатської етики [5], адвокат, представляючи у адміністративному судочинстві учасників процесу, тим самим керується більш суворими вимогами до своєї діяльності у плані забезпечення відповідного рівня професіоналізму, що має однозначно забезпечувати позитивний правовий результат.

Список використаних джерел

1. Ковбас І. В. Адміністративно-процесуальна правосуб'єктність громадян / І. В. Ковбас // Науково-інформаційний вісник «Право». - 2015р. - С.74 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/Nivif_2015_11_12.pdf
2. Ковбас І. В. Адміністративно-процесуальна правосуб'єктність громадян / І. В. Ковбас // Науково-інформаційний вісник «Право». - 2015 р. - С. 76 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/Nivif_2015_11_12.pdf.
3. Єфіменко М. Ю. Завдання та функції адвоката в адміністративному процесі [Електронний ресурс] / М. Ю. Єфіменко // Форум права. - 2012. - №4. - С. 343-348. - Режим доступу : <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-4/12emjvar.pdf>.
4. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України №2747-IV від 06.07.2005 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.
5. Правила адвокатської етики: затв. Установчим з'їздом адвокатів України 17.11.2012 р., м. Київ [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://vkdk.org/pravil-advokatskoji-etiki/>.

Юрчишена А. О., студентка юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Науковий керівник:

Бабін І. І., к. ю. н., доцент кафедри публічного права юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Правова природа адміністративного акту

У сучасній науці адміністративного права питанню правової природи адміністративного акту приділяють незначну увагу. Нормативне закріплення адміністративного акту є надважливим для побудови правової держави, оскільки за допомогою нього реалізуються права та законні інтереси громадян. Р. Ф. Васильєв вказував, що складність визначення поняття адміністративного акта зумовлена насамперед належністю адміністративних актів до правових актів державних органів та управлінської діяльності, ці акти є сутністю двох цілісних правових утворень [5, с. 91].

Адміністративний акт (правовий акт управління) – правовий акт, що регулює управлінські відносини або дає змогу вирішити конкретну управлінську справу (суперечку) шляхом встановлення нового правового статусу суб'єктів права, який має державно-владний характер, видаваний суб'єктами публічного управління в односторонньому адміністративному порядку уповноваженими на те органами й посадовими особами відповідно до встановленої процедури (в рамках управлінського процесу) з метою досягнення цілей управління, вирішення його завдань і здійснення управлінських функцій [4, с. 14]. Коваль М. та Ковбас І. визначають поняття адміністративних актів органів публічної адміністрації як інструментів, за допомогою яких реалізуються їхні завдання шляхом розроблення, ухвалення й нормативно-правового закріплення публічно-управлінського рішення, що, у свою чергу, пов'язане з виникненням, зміною, припиненням певних правовідносин з метою забезпеченням прав і свобод людини та громадянина [2, с. 60]. Основна ознака адміністративного акта – реалізація повноважень суб'єктів публічної адміністрації, при цьому такі повноваження повинні мати публічно-владну природу. Усю множину адміністративних актів можна поділити на нормативні й ненормативні (або індивідуальні). До нормативних адміністративних актів слід відносити ті, які у своєму тексті містять загальні правила належної поведінки. А ненормативний акт відповідно визначає поведінку конкретно-визначеного суб'єкта [1, с. 26]. Досить популярними є погляди адміністративного акту як вольових дій. Таке розуміння є домінуючим і у вітчизняному адміністративному праві. Стверджується, зокрема, що не можна здійснювати управління, не діючи. Що не може бути невірно, адже саме завдяки документальній формі, виявляється волевиявлення органів публічної адміністрації [3, с. 25]. Ознаками таких актів є насамперед їхня індивідуальність, адже вони стосуються конкретних осіб та пов'язані з

виникненням конкретних адміністративно-правових відносин та не напрямлені на широке коло осіб. Також основною ознакою є те, що це акт адміністративного органу, який наділений або делегований окремими адміністративними повноваженнями.

Підсумовуючи вищесказане, можна зробити висновок, що інститут адміністративних актів є важливим, адже він створює юридичну основу для виникнення, зміни або припинення адміністративно-правових відносин, але слід зазначити про необхідність їх додаткового законодавчого регулювання. Адміністративні акти - це основна форма реалізації завдань та функцій органів публічної адміністрації, адже за допомогою них вирішуються питання конкретних приватних осіб задля їх інтересів.

Список використаних джерел

1. Галлиган Д. Административное право: История развития и основные современные концепции / Д. Галлиган, В. В. Полянский, Ю. Н. Стариков. – М.: Юристъ, 2002. – 410 с.
2. Коваль М., Ковбас І. Понятійно-сутнісний аналіз адміністративного акта в теоретико-правових розробках і під час застосування в законодавстві України // Jurnalul juridic national: Teorie si Practica – 2019. – Chisinau, 2019. – P. 56-61.
3. Колпаков В. К. Адміністративне право України : підручник / В. К. Колпаков. – К. : Юрінком Інтер, 1999. – 736 с.
4. Патерило І. В. Сутність та особливості адміністративних актів як основних інструментів діяльності публічної адміністрації. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2014. № 31. Т. 3. С. 10–14
5. Тимощук В. П. Процедура прийняття адміністративних актів: питання правового регулювання : дис. ...канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / В. П. Тимощук. – Х., 2009. – 214 с.

ПРАВА ЛЮДИНИ
ТА ПУБЛІЧНЕ ВРЯДУВАННЯ

МАТЕРІАЛИ
IV МІЖНАРОДНОГО ПРАВНИЧОГО ФОРУМУ

21 травня 2021 року
м. Чернівці

Папір офсетний. Формат 60x84/16.
Ум. друк. арк. 10,69. Вид. № 21-18. Зам. № 16. Тираж 100 прим.
Видавець та виготівник: ПБКФ «Технодрук»
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №1841 від 10.06.2004 р.
58000, м. Чернівці, вул. І. Франка, 20, оф.18, тел. (0372) 55-05-85